Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Historische orgels. Een waarderende studie van het Orgelpatrimonium in Vlaanderen

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL
Historische orgels. Een waarderende studie van het Orgelpatrimonium in Vlaanderen

REEKS
Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 88

AUTEUR
Klaas Jaap van der Meijden

JAAR VAN UITGAVE
2017

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Sonja Vanblaere

LEDEN KLANKBORDGROEP
Mariet Calsius, Michel Lemmens, Leen Meganck, Dries Van Den Broucke en Evert Vandeweghe

OMSLAGILLUSTRATIE
Heist-op-den-Berg, Booischot, Sint-Salvatorkerk, orgel, 2017
Copyright Onroerend Erfgoed

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Open Data Licentie Vlaanderen v. 1.2.
This work is licensed under the Free Open Data Licence Flanders v. 1.2.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ om een kopie te zien van de licentie.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/.

ISSN 1371-4678

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

HISTORISCHE ORGELS

Een waarderende studie van het Orgelpatrimonium in Vlaanderen

KLAAS JAAP VAN DER MEIJDEN

Vlaanderen
is erfgoed

VOORWOORD

Vlaanderen beschikt over een uitgebreid en divers orgellandschap dat van een rijke orgelgeschiedenis getuigt en dat vandaag centraal staat in een orgelcultuur waarin professionele musici de vele vrijwilligers omarmen en de amateurmuzikant ondersteunen in hun liefde voor het orgel. Dat orgel blijft in de eerste plaats een instrument dat goede zorgen en onderhoud nodig heeft om bespeelbaar te blijven en zo gewaardeerd kan worden door een breed publiek. De waardering en bescherming van het instrument zelf - en meer bepaald het historisch orgel - is het onderwerp van deze studie, in opdracht van het agentschap Onroerend Erfgoed.

De eerste beschermingsbesluiten dateren van de dertiger jaren van de vorige eeuw en betroffen onder meer zeven kerkelijke gebouwen, waardoor het eerste orgel alvast door zijn aard beschermd kon worden. Doorheen de jaren heeft de bescherming van kerken geleid tot het beschermen van meer dan achthonderd orgels. Daarnaast zijn 279 orgels sinds de jaren 1970 afzonderlijk beschermd. Er zijn echter nog talrijke orgels, al dan niet in kerken die vandaag nog worden bediend of onderwerp zijn van herbestemmingsplannen, waarvoor het agentschap Onroerend Erfgoed geregeld vragen krijgt om een evaluatie uit te voeren en eventueel een beschermingsdossier voor te bereiden. Dit leidt dan ook tot de hoofdvraag van deze studie: welke orgels kunnen nog in aanmerking komen voor afzonderlijke bescherming? Welk waarderingskader is nodig bij het toekomstig beschermen van (kerk)orgels in Vlaanderen?
Een terechte vraag, maar niet eenvoudig te beantwoorden. Een rijk orgelverleden zorgt voor een grote nood aan onderzoek. Bovendien zijn de orgels zelf complexe instrumenten waarvoor een brede expertise aan orgelbouw, -geschiedenis en materiaalkennis nodig is, evenals kunsthistorische inzichten nodig is. Dankzij het inventarisatiewerk door het agentschap Onroerend Erfgoed en haar voorgangers is er een grote hoeveelheid informatie vrijgekomen die helaas nog niet systematisch gepubliceerd kon worden. Daardoor zijn enerzijds enkele regio's in Vlaanderen onderbelicht, anderzijds, omdat informatie over orgels slechts beperkt toegankelijk is, ontbreekt het bij de lokale verantwoordelijken vaak aan de kennis om een orgel behoorlijk te waarderen of een gedegen orgelbeleid te voeren. Het historisch onderzoek dat in belangrijke mate ook in het veld plaatsvindt, overstijgt over het algemeen het beschrijvende niet. Het blijft beperkt tot het identificeren van bouwers en hun oeuvres, al komen ook stijlen en hun evoluties aan bod. Daar waar het onderzoek zich eerst toespitste op orgels en bouwers van het Ancien Regime wordt, onder andere dankzij het inventarisatie- en beschermingswerk, ook meer systematisch onderzoek verricht naar – minder bekende – orgelbouwers van de 19de eeuw.
In het eerste onderdeel van dit onderzoeksrapport wordt ingegaan op de term historisch orgel, in gebruik sinds de late jaren 1960, maar nog steeds bepalend voor het discours van vandaag. De historiek van waarderen, inventariseren en beschermen vormt het volgende onderdeel. Het is duidelijk dat het beleid vanaf 1970 concrete stappen zet. Een betere kennis hierover en een duiding van het reeds geleverd werk, was onmisbaar in dit onderzoek. Nadien wordt ingegaan op het waarderingskader. Hier volgt een korte introductie op de belangrijkste onderdelen van een orgel. Deze introductie dient ook het beschrijven van orgels in functie van waardering. Vervolgens behandelt het waarderingskader de invulling van de wettelijk bepaalde erfgoedwaarden en criteria. In dit deel wordt nagegaan in welke mate deze waarden toepasbaar zijn op de historische elementen of aspecten van historische orgels. Het waarderingskader wordt gevolgd door enkele uitgewerkte voorbeelden van waarderingen van historische orgels, deels van reeds beschermde orgels.
Bij dit rapport hoort een lijst van orgels met hoge erfgoedwaarde die mogelijk in aanmerking komen voor bescherming, en een inhoudelijke analyse van deze lijst. De lijst is gebaseerd op het voorbereidend werk en onderzoek van het agentschap Onroerend Erfgoed en haar voorgangers. Voor een correcte interpretatie van deze inhoudelijke analyse is een lezing van de waarderingsrapporten onmisbaar. De waarderingsrapporten behandelen immers alle geselecteerde

instrumenten afzonderlijk en geven meer context over de orgelbouwers. De beschreven orgels werden geëvalueerd op basis van de bestaande informatie en documentatie van het agentschap, al dan niet gepubliceerd. Waar nodig werd de bestaande informatie aangevuld of geactualiseerd op basis van bezoeken ter plaatse of contacten met verantwoordelijken van kerkfabrieken en parochiemedewerkers.

INHOUD

VOORWOORD 4
1 INLEIDING 8
2 HISTORIEK VAN DE WAARDERING, DE INVENTARISATIE EN DE BESCHERMING VAN HISTORISCHE ORGELS 9
2.1 HISTORIEK VAN DE WAARDERING 9
2.2 HISTORIEK VAN DE INVENTARISATIE 11
2.3 HISTORIEK VAN DE BESCHERMING 14
3 EEN ERFGOEDKADER VOOR HET WAARDEREN VAN HISTORISCHE ORGELS 16
3.1 ONDERDELEN VAN EEN ORGEL 16
3.1.1 KLANK 16
3.1.2 WINDVOORZIENING 16
3.1.3 PIJPWERK 16
3.1.4 REGISTER (IN VLAANDEREN OOK 'SPEL'): 17
3.1.5 (ORGEL)WERK: 17
3.1.6 DISPOSITIE: 17
3.1.7 SPEELTAFEL: 17
3.1.8 ORGELKAS(T): 17
3.1.9 WINDLADEN: 17
3.1.10 TRACTUUR: 18
3.2 ERFGOEDWAARDEN 19
3.3 CRITERIA 21
3.4 ERFGOEDKENMERKEN EN ERFGOEDELEMENTEN 22
3.5 TOEPASSING VAN HET ERGOEDKADER OP HISTORISCHE ORGELS: VOORBEELDEN 23
3.5.1 VOORBEELD 1 24
3.5.2 VOORBEELD 2 24
3.5.3 VOORBEELD 3 25
4 SELECTIE VAN GEWAARDEERDE ORGELS 27
4.1 UITGANGSPUNTEN EN AANDACHTSPUNTEN BIJ HET OPSTELLEN VAN DE LIJST 27
4.2 LIJST VAN GEWAARDEERDE ORGELS 28
4.3 ANALYSE 30
5 BIBLIOGRAFIE 32
5.1 LITERATUUR 32
5.2 WEBSITES EN DIGITALE BRONNEN 33
5.3 MONDELINGE BRONNEN 34
6 BIJLAGE: WAARDERINGSRAPPORTEN 35
6.1 ANTWERPEN 37
6.1.1 BALEN, DEELGEMEENTE HULSEN - HET ORGEL IN DE SINT-HUBERTUSKERK 37
6.1.2 BEERSE, DEELGEMEENTE VLIMMEREN - HET ORGEL IN DE SINT-QUIRINUSKERK 39
6.1.3 BORNEM, DEELGEMEENTE WEERT - HET ORGEL IN DE SINT-ANNAKERK 41
6.1.4 GEEL, WIJK HOLVEN - HET ORGEL IN DE SINT-JOZEFKERK 43
6.1.5 HEIST-OP-DEN-BERG, DEELGEMEENTE BOOISCHOT - HET ORGEL IN DE SINT-SALVATORKERK 45
6.1.6 LIER - HET ORGEL IN DE KAPEL VAN HET ZWARTZUSTERKLOOSTER 47
6.1.7 LILLE, DEELGEMEENTE WECHELDERZANDE - HET ORGEL IN DE SINT-AMELBERGAKERK 51
6.1.8 MECHELEN, WIJK BATTEL - HET ORGEL IN DE SINT-JOZEFKERK 53
6.1.9 MOL, DEELGEMEENTE SLUIS - HET ORGEL IN DE SINT-BERNARDUSKERK 55

6.1.10 PUTTE - HET ORGEL IN DE SINT-NIKLAASKERK 57
6.1.11 RAVELS, DEELGEMEENTE POPPEL - HET ORGEL IN DE SINT-VALENTINUSKERK 59
6.1.12 RETIE, DEELGEMEENTE SCHOONBROEK - HET ORGEL IN DE SINT-JOBKERK 61
6.1.13 SINT-AMANDS, DEELGEMEENTE OPPUURS - HET ORGEL IN DE SINT-JOHANNES EN AMANDUSKERK 63
6.1.14 TURNHOUT - HET ORGEL IN DE KAPEL VAN HET KLOOSTER VAN DE GASTHUISZUSTERS AUGUSTINESSEN 65
6.1.15 WESTERLO, DEELGEMEENTE OEVEL - HET ORGEL IN DE SINT-MICHIELKERK 67

6.2 LIMBURG 69

6.2.1 GINGELOM, DEELGEMEENTE BORLO - HET ORGEL IN DE SINT-PIETERSKERK 69
6.2.2 HALEN, DEELGEMEENTE LOKSBERGEN - HET ORGEL IN DE SINT-ANDREASKERK 71
6.2.3 HAMONT-ACHEL, DEELGEMEENTE HAMONT - HET ORGEL IN DE KAPEL VAN HET ZWARTZUSTERKLOOSTER 73
6.2.4 KINROOI, DEELGEMEENTE MOLENBEERSEL - HET ORGEL IN DE SINT-LEONARDUSKERK 75
6.2.5 KINROOI, DEELGEMEENTE GEISTINGEN - HET ORGEL IN DE SINT-LAMBERTUSKERK 77
6.2.6 LANAKEN, DEELGEMEENTE GELLIK - HET ORGEL IN DE SINT-LAURENTIUSKERK 79
6.2.7 LANAKEN, DEELGEMEENTE KESSELT - HET ORGEL IN DE SINT-MICHIELSKERK 81
6.2.8 LOMMEL, GEHUCHT LUTLOMMEL - HET ORGEL IN DE ONZE-LIEVE-VROUW MAAGD DER ARMENKERK 83
6.2.9 LUMMEN, GEHUCHT GENENBOS - HET ORGEL IN DE SINT-ROCHUSKERK 85
6.2.10 NIEUWERKERKEN, DEELGEMEENTE BINDERVELD - HET ORGEL IN DE SINT-JAN DE DOPERKERK 87
6.2.11 PEER, DEELGEMEENTE LINDE - HET ORGEL IN DE ONZE-LIEVE-VROUW ONBEVLEKTE ONTVANGENISKERK 89
6.2.12 SINT-TRUIDEN, DEELGEMEENTE BEVINGEN - HET ORGEL IN DE SINT-LAMBERTUSKERK 91
6.2.13 SINT-TRUIDEN, DEELGEMEENTE ORDINGEN - HET ORGEL IN DE SINT-HARLINDIS EN RELINDISKERK 93
6.2.14 SINT-TRUIDEN, DEELGEMEENTE RUNKELEN - HET ORGEL IN DE SINT-ANDREASKERK 95
6.2.15 TONGEREN, DEELGEMEENTE KONINKSEM - HET ORGEL IN DE SINT-SERVAASKERK 97
6.2.16 TONGEREN, DEELGEMEENTE MAL - HET ORGEL IN DE HEILIGE KRUISVINDINGSKERK 99
6.2.17 ZUTENDAAL, DEELGEMEENTE WIEMESMEER - HET ORGEL IN DE SINT-JOZEFKERK 101

6.3 WEST-VLAANDEREN 103

6.3.1 ANZEGEM - HET ORGEL IN DE KAPEL VAN DE ZUSTERS VAN DE HEILIGE VINCENTIUS 103
6.3.2 ANZEGEM, DEELGEMEENTE INGOOIGEM - HET ORGEL IN DE SINT-ANTONIUS ABTKERK 105
6.3.3 AVELGEM, DEELGEMEENTE OUTRIJVE – HET ORGEL IN DE SINT-PIETERSKERK 107
6.3.4 BEERNEM, DEELGEMEENTE SINT-JORIS - HET ORGEL IN DE SINT-JORIS TEN DISTELKERK 109
6.3.5 BLANKENBERGE, DEELGEMEENTE UITKERKE - HET ORGEL IN DE SINT-AMANDUSKERK 111
6.3.6 BREDENE - HET ORGEL IN DE SINT-RIKIERKERK 115
6.3.7 BRUGGE, DEELGEMEENTE DUDZELE - HET ORGEL IN DE SINT-PIETERSBANDENKERK 117
6.3.8 JABBEKE - HET ORGEL IN DE SINT-BLASIUSKERK 119
6.3.9 KORTRIJK - HET ORGEL IN DE SINT-ROCHUSKERK 121
6.3.10 LENDELEDE - HET ORGEL IN DE SINT-BLASIUSKERK 123
6.3.11 MEULEBEKE, WIJK MARIALOOP - HET ORGEL IN DE SINT-LEO EN ONZE-LIEVE-VROUW BEZOEKINGSKERK 125
6.3.12 ROESELARE, DEELGEMEENTE OEKENE - HET ORGEL IN DE SINT-MARTINUSKERK 127
6.3.13 ROESELARE, GEHUCHT BEITEM - HET ORGEL IN DE SINT-GODELIEVEKERK 129
6.3.14 TIELT, DEELGEMEENTE SCHUIFERSKAPELLE - HET ORGEL IN DE ONZE-LIEVE-VROUW GEBOORTEKERK 131

1 INLEIDING

Een orgel is een muziekinstrument, een klankproducerend kunstobject dat zijn waarde heeft als gebruiksobject.[1] De aandacht voor het orgel als historisch instrument en erfgoedobject vraagt echter een visie voorbij het gebruiksstandpunt. Een veelgebruikte term in deze context is *historisch orgel* die vertrekt vanuit de zorg voor het historisch aspect van het instrument maar tegelijk heel wat ladingen lijkt te dekken. Het Weilheimer Regulativ[2] bijvoorbeeld definieert het historisch orgel als: "Elk orgel waarvan het meubel, de pijpen, de inwendige inrichting van oude datum zijn of dat oude gedeelten bevat en uit één of uit verschillende voorbije stilistische tijdperken stamt, is een historisch monument in architecturaal, klank- of technisch opzicht."[3]

In deze studie wordt de term historisch orgel gebruikt zoals ze invulling kreeg in de teksten over orgels en bescherming die binnen het agentschap Onroerend Erfgoed zijn aangemaakt. Een orgel kan een historisch orgel zijn als het minstens een aantal *historische elementen* bevat. Belangrijk is dat een orgel ook wordt beschouwd als een *geheel* met historische oorsprong: een *eenheid* waarbij alle elementen samenhangen.[4] Die *eenheid* wordt omschreven als de laatste *consistente* toestand.[5] Met *consistent* wordt bedoeld een toestand die samenhangend en waardevol is, zowel vanuit artistiek-muzikaal oogpunt als vanuit het standpunt van een goed mechanisch en technisch functioneren.[6] De term historisch orgel reikt met andere woorden een kader aan om een eerste afbakening te maken van orgels die in aanmerking komen voor waardering en bescherming.

Een historisch orgel is dus een erfgoedobject dat een aantal *historische elementen* bevat die deel uitmaken van een historisch geheel. Dat historisch geheel kan tot op heden ongewijzigd bewaard zijn. Dit is evenwel geen voorwaarde. Voor waardering wordt het historisch geheel niet enkel gezocht in het huidige orgel, maar ook bij het meest recente verleden waarin de historische elementen deel uitmaakten van een consistent geheel. Het orgel wordt in zijn huidige toestand beschermd, maar niet alle elementen zijn daarbij even waardevol of maken deel uit van het consistent historisch geheel waaraan het orgel zijn erfgoedwaarde ontleent.

Een laatste aspect van het historisch orgel is de *werkbare functie*.[7] Deze vormt geen voorwaarde voor waardering en bescherming. Eenmaal beschermd is bespeelbaarheid wel belangrijk bij het verder beheer van werkende instrumenten. Een bespeelbaar orgel zal zijn speelbaarheid moeten behouden bij bescherming. Het bespeelbaar maken van een orgel zou het doel moeten zijn van een restauratieproject. Een orgel moet ook regelmatig worden bespeeld wat via een beheersplan zou moeten worden aangetoond. In deze studie wordt verder niet ingegaan op aspecten van beheer van orgels voorbij de bescherming.

---

[1] S.N. 2013: *Visie op het beheer van beschermde orgels in Vlaanderen*, onuitgegeven nota, 1.
[2] Het Weilheimer Regulativ is een internationaal charter over het te voeren beleid betreffende historische orgels. De oorspronkelijke tekst van het charter dateert van 1957 (publicatie 1958) en werd in 1970 na een bijeenkomst van vooraanstaande West-Europese organologen in Zürich aangepast en uitgebreid. De tekst, gericht naar orgelbouwers en –restaurators, bereikte indertijd een veeleer select publiek. Zie ook: BARCLAY R. L. 1999: *A critical analysis of actions taken upon historic musical instruments through the period of the early music revival from the beginning of the 20th century tot the 1990s*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, The Open University (Wales), Faculty of Arts, 33-34 [online], http://oro.open.ac.uk/18804/1/pdf03.pdf (geraadpleegd op 15 september 2017).
[3] S.N. 1970: *Richtlinien zum Schutz Denkmalwerter Orgeln/Richtlijnen voor het behoud van orgels met erfgoedwaarde*, voorpublicatie van de vernieuwde versie van het Weilheimer Regulativ met Nederlandse vertaling van Patrick Roose, 8.
[4] D'HOOGE K. 1978: Orde in het orgelbeleid, *Orgelkunst* 1.1-2, 9.
[5] S.N. 2013: *Visie op het beheer van beschermde orgels in Vlaanderen*, onuitgegeven nota, 2.
[6] S.N. 2013: *Visie op het beheer van beschermde orgels in Vlaanderen*, onuitgegeven nota, 2.
[7] S.N. 2013: *Visie op het beheer van beschermde orgels in Vlaanderen*, onuitgegeven nota, 2.

2 HISTORIEK VAN DE WAARDERING, DE INVENTARISATIE EN DE BESCHERMING VAN HISTORISCHE ORGELS

2.1 HISTORIEK VAN DE WAARDERING

De discussie over het behoud van muziekinstrumenten als gebruiksinstrumenten of als erfgoedobjecten is al een halve eeuw oud.[8] Ook de Amerikaanse onderzoeker Robert Leslie Barclay heeft het in zijn doctoraatsverdediging over hoe een gebruiksinstrument een historisch instrument wordt en hoe culturele houdingen en sociale omstandigheden hier een rol spelen.[9] Als filosoof maakt hij het verschil tussen een cultuurgoed (gebruiksinstrument) en een gesingulariseerd object (historisch instrument), dat door de samenleving bepaalde waardes krijgt. Die waardes zijn duurzaam maar kunnen stijgen en dalen. De overgang naar het singulariseren van een muziekinstrument ligt in de fase van het documenteren. Ook het erfgoedstandpunt vraagt dat een object (of immaterieel element) geïdentificeerd en beschreven wordt; documenteren speelt een belangrijke rol bij erfgoedzorg en -beheer en waardering. Belangrijk voor gebruiksinstrumenten in het algemeen is dat ze functioneren want de waardering van een instrument ligt in haar gebruik. Voor historische instrumenten ligt de waarde niet noodzakelijk meer in het bespelen zelf; door het documenteren is ook informatie vastgelegd over de bouw, over gebruik in het verleden etc. Een erfgoed- en beschermingsbeleid vraagt dat erfgoedwaarden geëxpliciteerd worden maar waardering vindt ook plaats daarbuiten. Het probleem daarbij is dat die waarden niet noodzakelijk benoemd werden en worden. De waardering van orgels kent een evolutie die deels gepaard gaat met evoluties in de orgelbouw waarbij een tegenstelling ontstond die zich ook bij het behoud van andere muziekinstrumenten afspeelt.

Gedurende eeuwen werden orgels in Vlaanderen gewaardeerd vanwege hun gebruikswaarde. Dit mag blijken uit het feit dat orgels onderhouden werden vanuit hun origineel concept maar dat ze ook werden aangepast en vernieuwd. Zo werden bijvoorbeeld in de 18de eeuw nieuwe instrumenten nog gebouwd in een oudere orgelkast. Toch werd wel eerder vastgehouden aan één stijl, of stijlconcept.[10] Het gebrek aan evolutie in muziekcompositie en gebruik leidde tot diep in de 19de eeuw tot weinig fundamentele verandering bij de orgelbouw. Wel werd in 1850 een belangrijke impuls gegeven aan de herwaardering van het gebruik van het orgel, via het lobbywerk van François-Joseph Fétis (1784-1871) en Jacques-Nicholas Lemmens (1823-1881) die pleitten voor de nieuwe mode die toen in het buitenland al van invloed was.[11] De opkomst van de romantiek ging vanaf toen ook gepaard met een industrialisering van de orgelbouw al geldt dat lang niet voor alle bouwers die in de 19de eeuw actief waren. Belangrijk is wel dat naast het bouwen van nieuwe instrumenten voor het eerst ook oude instrumenten werden aangepast maar niet meer vanuit één stijl maar door toevoeging van bijvoorbeeld enkele romantische toetsen. Daarbij werden heel wat instrumenten gedeeltelijk of zelfs geheel getransformeerd, ook bijvoorbeeld omwille van de vele kerkengebouwen die vergroot werden. De industrialisering van de orgelbouw ging ook gepaard met een gebruik van minder

---

[8] MOENS K. 2010: Muziekinstrumenten in: BEIRENS, M., KEMPERS, E. en MOYSON, H. (red.), *Achter de muziek aan. Muzikaal erfgoed in Vlaanderen en Nederland*, Leuven, 171-177.
[9] BARCLAY R. L. 1999: *A critical analysis of actions taken upon historic musical instruments through the period of the early music revival from the beginning of the 20th century tot the 1990s*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, The Open University (Wales), Faculty of Arts, 24 [online], http://oro.open.ac.uk/18804/1/pdf03.pdf (geraadpleegd op 15 september 2017).
[10] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 11.
[11] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 10.

kwaliteitsvol materiaal wat leidde tot een langere periode van minder kwaliteitsvolle orgelbouw, iets wat ook in het buitenland gedocumenteerd is.[12]

Gedurende de 20ste eeuw zijn er in Vlaanderen verschillende impulsen om het orgel meer te bekijken als historisch instrument. Enerzijds waren er de eerste studies rond orgels uit verleden waarbij de aandacht werd gelegd op aspecten van de orgelbouw, zowel op vlak van de orgelkast als van het instrument.[13] De vernietiging van orgels (en ander erfgoed) tijdens de beide wereldoorlogen (de hele Westhoek, de verschillende stedenbranden en -bombardementen) leidt vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw tot een bredere bewustwording van de waarde van historische orgels. Internationaal kreeg de waardering van historische orgels een impuls door het Weilheimer Regulativ (1958) dat stelde dat elk orgel met historische onderdelen een algemeen belang had en bewaard diende te worden.[14] In Vlaanderen werden verschillende initiatieven genomen om te wijzen op het belang van historische orgels en de noodzaak hier anders mee om te gaan. De achterstand in herwaardering van historische orgels in België werd in 1970 door de Nederlandse orgelspecialist Lambert Erné omschreven als 'met geen varkenspoten te beschrijven'.[15] Het is inderdaad opvallend dat de toestand in België sterk verschilt van bijvoorbeeld Nederland en Duitsland, landen met ook een sterke orgeltraditie.

In 1978, in het eerste nummer van het tijdschrift *Orgelkunst,* wordt dieper ingegaan op het historisch orgel en de herwaardering via het Vlaams beleid dat vanaf 1970 op gang kwam (zie verder 2.2). Antoon Fauconnier (toen werkzaam bij de Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg en daar verantwoordelijk voor het inventariseren, beschermen en opvolgen van restauratiewerken aan beschermde orgels) heeft het over het *kunsthistorisch perspectief* dat leidde tot voorschriften inzake orgelbehoud.[16] Met kunsthistorisch perspectief bedoelt hij dat historische instrumenten niet enkel als hedendaagse gebruiksobjecten mogen worden bekeken maar ook als kunstobjecten met een oorsprong in het verleden. In een later artikel heeft Fauconnier het daarbij over het spanningsveld tussen het objectieve materiële gegeven en de subjectieve gebruiksbenadering.[17] Interessant daarbij zijn de verschillende waarden die hij het historisch orgel toekent. Het orgel wordt bekeken als kunstwerk, gecreëerd vanuit een artistiek scheppingsvermogen, met culturele- wetenschappelijke (de cultuurhistorische context), monumentale (gerekend tot het cultuurpatrimonium) en religieuze waarde (kerkorgels worden gebouwd om de eredienst op te luisteren).[18] In deel IV van de inventarisatie volgt ook een relevante omschrijving van wat hij beschouwt als de historische waarde: *de aanwezigheid van belangrijke hoeveelheid historisch materiaal, hetzij in hoofdzaak wat betreft het instrumentale bestand (pijpwerk met of zonder windladen, gedeelten van tractuur en windvoorziening), hetzij meer slaand op het meubel, de orgelkast, al of niet gecombineerd met een stuk waardevol binnenwerk.*[19]

---

[12] Zie ook S.N. 2007: *Klinkende monumenten: Beleidsnota advies- en instandhoudingspraktijk monumentale orgels*, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, 6 [online], https://cultureelerfgoed.nl (geraadpleegd op 15 september 2017).
[13] Zie bijvoorbeeld VAN DER MUEREN F. 1931, *Het orgel in de Nederlanden: verre traditie, gebruik in de kerkelijke diensten, meubel, decoratieve houtversiering, orgelregistratie, orgelliteratuur, parallel-vergelijking tusschen al deze bestanddeelen*, Brussel.
[14] S.N. 1958: *Richtlinien zum Schutze alter wertvoller Orgeln: Weilheimer Regulativ. Zugleich kurzgefasster Bericht über die Tagung der Orgeldenkmalpfleger in Weilheim-[am]-Teck vom 23. bis 27. April 1957*, Berlijn.
[15] BASTIAENS L. 2016: Ghislain Potvlieghe 80, organograaf & orgelmaker, *Orgelkunst* 39.1, 9.
[16] FAUCONNIER A. 1978: Wettelijke grondslagen voor een orgelbeleid in Vlaanderen, *Orgelkunst* 1.1-2, 26.
[17] FAUCONNIER A. 2001: Monumenten met noten op hun zang. Vakafdeling Orgels, Beiaarden, Klokken en Torenuurwerken, *M&L - Monumenten, Landschappen en Archeologie* 20.66, 43.
[18] FAUCONNIER A. 1978: Wettelijke grondslagen voor een orgelbeleid in Vlaanderen, *Orgelkunst* 1.1-2, 26.
[19] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, inleiding.

Barclay gaat in de inleiding van zijn verhandeling in op het spanningsveld tussen bespelen en preserveren als het gaat over de omgang met historische instrumenten. De populariteit van de oude muziekbeweging (met wortels in de 19de eeuw) tijdens de tweede helft van de 20ste eeuw zorgde voor een herwaardering van historische instrumenten omwille van de zoektocht naar een historisch klankbeeld. Daarbij werden instrumenten niet enkel gerestaureerd en gebruiksklaar gemaakt en gehouden maar ook uitgebreid gedocumenteerd.[20] Hierbij staat de waardering voor het historisch orgel een gebruikswaarde niet in de weg, maar wordt het gebruik enigszins beperkt qua stijl. Doorheen de 19de eeuw evolueerde het orgel als een concertinstrument. Er werden nieuwe (vaak grote) instrumenten gebouwd die verschillende stijlen aankunnen. Het zogenaamd compromisorgel ontstond in de eerste helft 20ste eeuw als standaard gebruiksinstrument.[21] Ook deze vorm van standaardisering leidde tot ingrepen en transformatie bij bestaande historische instrumenten. Op dit moment zijn nog te weinig instrumenten van de 20ste eeuw onderzocht en beschermd maar ook deze instrumenten zullen na verloop van tijd gewaardeerd worden als historische instrumenten.

De kunsthistorische visie bleef voor lange tijd het discours rond beheer en bescherming van orgels bepalen. Wel werd de zorg rond historische orgels mettertijd in een bredere samenhang gezien. De kerkruimte als context voor het orgel kreeg meer belang: kerkinterieurs, doksalen en aankleding vormden ook aandachtspunten voor het beleid, net zoals de gevolgen van kerkverwarming.[22] In 2003 ging Fauconnier als ambtenaar nog eens in op de zorg van klinkend onroerend erfgoed (orgels, beiaarden, klokken, torenuurwerken). Statisch conserveren is niet voldoende volgens hem, de werkbare functie moet vervuld blijven waarvoor mechanismen onderhouden moeten blijven.[23] Het feilloos doen functioneren van een orgel betekent ook een optimale bespeling realiseren maar soms binnen de context van wat de materiële gegevens toelaten.[24] Naast de fysieke zorg voor de mechanismen en de zorg voor de context van een orgel blijft voor de experten de klank een zeer belangrijk aspect van de zorg voor historisch muziekinstrumenten. De intonatie van een orgel is een vastgelegd gegeven waar de organist geen invloed meer op heeft tijdens het bespelen en maakt deel uit van het beleid rond de zorg van historische orgels.

2.2 HISTORIEK VAN DE INVENTARISATIE

De initiatieven rond historische orgels op het eind van de jaren 1960 kregen aandacht vanuit het ministerie van Nederlandse Cultuur. In 1970 gaf de minister, bevoegd voor onroerend erfgoed, aan zijn administratie de opdracht om historische orgels te inventariseren. Ghislain Potvlieghe werd hiervoor aangeworven. Initieel dacht men dat een snel-inventarisatie voor heel Vlaanderen op een half jaar klaar zou zijn.[25] Gelukkig was de heer Johan Fleerackers, kabinetschef van de minister, dermate geboeid door het onderwerp dat hij met Potvlieghe al eens meeging op prospectie. Snel werd duidelijk dat die inschatting verkeerd was. De bijsturing bestond erin dat het historisch orgelbezit van één provincie (Oost-Vlaanderen) in kaart zou worden gebracht. Dit werk werd afgerond in 1973. Als orgeldeskundige heeft Potvlieghe hier pionierswerk verricht in de methodiek van het inventariseren. Zo merkte hij zelf al snel dat wegens tijdsgebrek het doornemen van

---

[20] BARCLAY R. L. 1999: *A critical analysis of actions taken upon historic musical instruments through the period of the early music revival from the beginning of the 20th century tot the 1990s*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, The Open University (Wales), Faculty of Arts, 2 [online], http://oro.open.ac.uk/18804/1/pdf03.pdf (geraadpleegd op 15 september 2017).
[21] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 11.
[22] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 13.
[23] FAUCONNIER A. 2001: Monumenten met noten op hun zang. Vakafdeling Orgels, Beiaarden, Klokken en Torenuurwerken, *M&L - Monumenten, Landschappen en Archeologie* 20.66, 42.
[24] FAUCONNIER A. 2001: Monumenten met noten op hun zang. Vakafdeling Orgels, Beiaarden, Klokken en Torenuurwerken, *M&L - Monumenten, Landschappen en Archeologie* 20.66, 42.
[25] BASTIAENS L. 2016: Ghislain Potvlieghe 80, organograaf & orgelmaker, *Orgelkunst* 39.1, 9.

documentatie en archiefbestanden geen optie was om een historiek van individuele orgels te begrijpen en focuste hij zich tot technische identificatie en de constructie van de instrumenten. In de praktijk leidde dit tot een "*compromis tussen de identificatie, de technische analyse en het opzoeken van constructie-kenmerken van een instrument*".[26] Het resultaat blijft dan wel beperkt tot de provincie Oost-Vlaanderen, toch wist Potvlieghe ruim 230 orgels te beschrijven.[27] In 1974 werd de inventaris gepubliceerd door de net opgerichte Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen.[28] De vermelding 'deel I' laat zien dat er verdere plannen waren.

In 1973 en 1974 werden Antoon Fauconnier en Patrick Roose in dienst genomen om het inventarisatiewerk van Potvlieghe verder te zetten.[29] Zij gingen aan de slag in de provincie Brabant (arrondissementen Halle-Vilvoorde en Leuven, werkgebied Vlaams-Brabant). Maar het opzet van de snel-inventaris werd ook overschreden: voor het technisch gedeelte werd het pijpwerk uitgebreider beschreven en de ter plaatse beschikbare archiefbescheiden werden ook doorgenomen.[30] Deze aanpak bleek niet overal toepasbaar en er kon ook niet steeds rekening gehouden worden met bestaande onderzoeken.[31] Voor de onderzoekers maakte dat niet zoveel uit aangezien: "*het al dan niet gebrekkige historisch onderzoek niets afdoet aan de beschrijving van een huidige bedroevende toestand*".[32] De methode, aangebracht door Ghislain Potvlieghe, werd verfijnd en er werd ook dankbaar gebruik gemaakt van zijn verzamelde documentatie. Omdat het werk uitgebreider werd en meer tijd vroeg werd besloten de inventaris in twee delen te publiceren. Het eerste deel (1975) behandelt het arrondissement Halle-Vilvoorde, het tweede deel (1977) beschrijft de orgels van het arrondissement Leuven. Alles samen werden 240 (respectievelijk 110 en 130) orgels beschreven. De geografische afbakening per arrondissement werd ook bij volgende publicaties gehanteerd als uitgangspunt maar bij inventarisatie ook vaak overschreden omwille van praktische redenen.[33] De medewerkers hadden meer taken dan enkel inventariseren, zo volgden ze bijvoorbeeld ook restauratiedossiers op.

In 1978 werkten Fauconnier en Roose aan de inventarisatie van historische orgels in het arrondissement Brugge in de provincie West-Vlaanderen.[34] Onder impuls van het kabinet werd van 1979 tot 1983 het werkterrein verlegd naar de provincie Antwerpen, arrondissement Antwerpen. Alles samen werden 166 orgels beschreven.[35] Omdat minder historische orgels werden aangetroffen namen de auteurs wat meer tijd om uitgebreider onderzoek te doen. Waar archiefbronnen voorhanden waren, werden deze doorgenomen. Ook werd geconcludeerd dat een bibliografisch onderzoek nuttig was voor datering of situering.[36] In 1983 werd de informatie gepubliceerd als deel IIIa van de boekenreeks.

---

[26] POTVLIEGHE G. 1974: *Oost-Vlaanderen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen I, Brussel, inleiding.
[27] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1975: *Brabant - Arrondissement Halle-Vilvoorde*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIa, Brussel, inleiding.
[28] DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65, 30 [online], https://www.vlaanderen.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).
[29] BASTIAENS L. 2016: Ghislain Potvlieghe 80, organograaf & orgelmaker, *Orgelkunst* 39.1, 10.
[30] FAUCONNIER A. 2001: Monumenten met noten op hun zang. Vakafdeling Orgels, Beiaarden, Klokken en Torenuurwerken, *M&L - Monumenten, Landschappen en Archeologie* 20.66, 44.
[31] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1975: *Brabant - Arrondissement Halle-Vilvoorde*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIa, Brussel, inleiding.
[32] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1975: *Brabant - Arrondissement Halle-Vilvoorde*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIa, Brussel, inleiding.
[33] Informatie verkregen van Patrick Roose (16 mei 2017).
[34] Informatie verkregen van Patrick Roose (16 mei 2017).
[35] Informatie verkregen van Patrick Roose (16 mei 2017).
[36] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1983: *Antwerpen - Arrondissement Antwerpen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIIa, Brussel, inleiding.

In de volgende jaren werkten Fauconnier en Roose verder aan het prospecteren en beschrijven van orgels in het arrondissement Brugge en werd ook het arrondissement Oostende in kaart gebracht. Het leidde tot een publicatie in 1986 als deel IVa van de reeks. Alles samen werden 112 orgels beschreven waarvan er bij 53 historische aspecten werden gevonden. De methodiek werd verder verfijnd: aan de technische fiche en de historiek van het orgel werd ook informatie over het kerkgebouw toegevoegd.[37] Omdat een belangrijk deel van de inventarisatie gebaseerd was op prospectie en een beschrijving van de huidige toestand was het voor de auteurs noodzakelijk dat schendingen aan het orgelbestand en het gebrek aan een lokaal orgelbeleid aan de kaak gesteld werden.[38]

In de periode 1986-1989 werd verder gewerkt in de provincie West-Vlaanderen. In de arrondissementen Diksmuide, Ieper (+Komen) en Veurne werden respectievelijk 32, 55 en 30 orgels geïnventariseerd.[39] Doorheen de jaren 1990 en begin 2000 werd de rest van de provincie beschreven, de laatste arrondissementen waren Kortrijk, Roeselare en Tielt. De informatie uit deze inventarisatie raakte niet meer geredigeerd en werd niet op papier gepubliceerd. Rond 2000 werd door de minister aangedrongen op het vervolledigen van het inventarisatiewerk.[40] Tot 2006 werden de laatste regio's bezocht en beschreven: Antwerpen (arrondissementen Mechelen en Turnhout) en Limburg (arrondissementen Hasselt, Maaseik en Tongeren).

Wat betreft de provincie Limburg, nam het provinciebestuur ook een eigen initiatief. In 1976 publiceerde de Provinciale Dienst voor het Kunstpatrimonium over het orgelbezit in de provincie een inventaris. In de inleiding wordt verwezen naar de inventarisatie van historische orgels op Vlaams niveau waarvoor deze provinciale inventaris tot hulp zou kunnen zijn.[41] Om die reden werd ook gekozen voor een snel-inventarisatie die in eerste instantie was gebaseerd op een bevraging van kosters-organisten.[42] Een nieuw initiatief volgde in 1988 waarbij Michel Lemmens deeltijds in dienst werd genomen van het Provinciaal Agentschap voor het Kunstpatrimonium. Hij werkte tot 1996 verder aan het inventariseren van de belangrijkste historische orgels in Limburg.[43]

Vanaf 2006 werd de verzamelde, nog niet gepubliceerde, informatie geredigeerd voor digitale publicatie. Ook werden sporadisch nieuwe en minder historische orgels geïnventariseerd. Reeds in het midden van de jaren 1990 werd een databank in gebruik genomen om bouwkundig erfgoed te inventariseren en toegankelijk te maken voor het publiek.[44] In 2009 werd een nieuwe databankstructuur voor de databank gelanceerd. Tot 2013 werden de gegevens van orgels systematisch ontsloten via de databank. Voorlopig zijn enkel de inventarissen van orgels uit de provincie West-Vlaanderen te raadplegen via deze online inventaris.[45]

---

[37] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, inleiding.
[38] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, inleiding.
[39] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 128.
[40] Informatie verkregen van Patrick Roose (16 mei 2017).
[41] DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 5.
[42] DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 6.
[43] LEMMENS M. 1996: *Het Limburgse orgellandschap*, Cultureel erfgoed in Limburg 1, Rijkel, 5.
[44] HOOFT, E. en VERWINNEN K. 2008: Inventarisatie van bouwkundig erfgoed - Onderzoeksbalans, Databank van de inventaris bouwkundig erfgoed. *Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen* [online], http://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 14 augustus 2017).
[45] Inventariswebsite van het Agentschap Onroerend Erfgoed: https://inventaris.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 27 september 2017).

2.3 HISTORIEK VAN DE BESCHERMING

De zorg voor monumenten kent een lange geschiedenis en de bescherming van monumenten is al sinds 1931 mogelijk met de Wet op het behoud van Monumenten en Landschappen. Vanaf dan worden gebouwen en landschappen beschermd. Dankzij de bescherming van kerken genieten de daarin aanwezige orgels ook bescherming maar historische orgels waren hierbij niet prioritair. In 1958 werd een internationaal charter inzake het beleid van historische orgels gepubliceerd: de *Richtlinien zum Schutze alter wertvoller Orgeln (Weilheimer Regulativ)* geven een aantal definities en gaan in op aspecten van conservering en vooral restauratie. Vanaf de jaren 1970 en met de oprichting van de Vlaamse Gemeenschap werd structureel ingezet op het inventariseren en het baseren van beschermingen op deze inventarissen.[46]

Voor historische orgels volgde die inhaalbeweging een decennium later. Vanaf de jaren 1970 en dankzij het inventariseerwerk konden beschermingslijsten worden opgemaakt. Vanaf 1974 werden, op basis van de eerste twee inventarissen, de eerste orgels ingeleid voor een beschermingsprocedure.[47] Een inhaaloperatie voor het beschermen van historische orgels werd ingezet: in de periode 1976-1981 werden 188 orgels beschermd.[48] In een overzichtsartikel uit 2001 wordt nog gewag gemaakt van beschermingslijsten van de dan recent geïnventariseerde regio's. Ook werd dieper ingegaan op de nood aan beschermingslijsten en werd een pleidooi gehouden voor het beschermen van orgels los van de kerk. Als argument werd aangehaald dat historische orgels al eens verhuizen en naar een andere (recentere) kerk werden en worden verplaatst. Zo ontstaan situaties waarbij waardevolle orgels niet kunnen beschermd worden omdat de kerk geen bescherming verdient.[49] Omwille van de sluiting van kloosters tijdens de Franse Revolutie en de nieuwe kerken die overal werden gebouwd tijdens de 19de eeuw zijn deze situaties niet zo zeldzaam. Het argument mag hier dus herhaald worden en mag ook blijken uit de lijst met te beschermen orgels.

Alles samen werden reeds 279 orgels afzonderlijk beschermd, los van het gebouw waarin ze staan. 862 instrumenten worden beschermd als onderdeel van een gebouw. Een aantal orgels geniet intussen wel een dubbele bescherming: soms omdat beschermingsdossiers langs elkaar liepen, soms omdat eerst het orgel en dan de kerk werd beschermd, of omdat bijvoorbeeld een bescherming van onderdelen van het kerkgebouw werd omgezet naar het hele gebouw. Voor deze telling worden ze gerekend tot de afzonderlijk beschermde orgels.

De afzonderlijk beschermde orgels betreffen historische orgels, maar ook heel wat via de kerk beschermde instrumenten zijn historische orgels. Grotere kerken en kathedralen beschikken over meerdere orgels waaronder vaak minstens één historisch orgel. Een schatting maakt gewag van minstens 600 historische orgels die zich in een als monument beschermd gebouw bevinden.[50] Alles samen zouden zo een kleine 900 historische orgels een bescherming genieten.

---

[46] DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65, 28 [online], https://www.vlaanderen.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).
[47] Een overzicht van beschermde orgels kan online opgevraagd worden via de databank van beschermde of vastgestelde objecten van het Agentschap Onroerend Erfgoed: http://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/zoeken.
[48] DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65, 44 [online], https://www.vlaanderen.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).
[49] FAUCONNIER A. 2001: Monumenten met noten op hun zang. Vakafdeling Orgels, Beiaarden, Klokken en Torenuurwerken, *M&L - Monumenten, Landschappen en Archeologie* 20.66, 47.
[50] Informatie verkregen van Michel Lemmens (14 juli 2017).

Een ander aspect betreft de regionale spreiding van beschermde orgels. In de praktijk vormden inventarislijsten de basis voor beschermingslijsten. De beschermingslijsten werden aanvankelijk per provincie aangebracht.[51] Later lijkt dit niet steeds te kloppen of is de systematiek zoek geraakt. Het valt op dat enkele provincies een substantieel groter aantal beschermde orgels op het grondgebied heeft dan andere. Zo kennen de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant respectievelijk 316 en 239 beschermde orgels terwijl de provincies Antwerpen, Limburg en West-Vlaanderen maar 187, 200 en 199 beschermde orgels hebben. De cijfers worden nog sprekender als we kijken naar de afzonderlijk beschermde instrumenten. Onderstaand schema gaat in op het aantal beschermde orgels per provincie:[52]

	Afzonderlijk beschermd	Enkel via kerk beschermd	Totalen
Antwerpen	20	167	187
Limburg	48	152	200
Oost-Vlaanderen	98	218	316
Vlaams-Brabant	97	142	239
West-Vlaanderen	16	183	199
Totalen	279	862	1141

Deze cijfers laten zien dat de focus op de bescherming van orgels zelf per provincie sterk verschilt. Dit kan te maken hebben met de historische ontwikkeling van bepaalde provincies of regio's of verschillen in het regionale erfgoedbeleid voor historische orgels. In 2004 werd een laatste beschermingslijst voor de provincie Limburg voorgelegd, maar enkel de eerste helft (alfabetisch van (A tot en met J) werd beschermd.[53] Het historisch orgel van de Sint-Trudokerk van Helchteren dat op die beschermingslijst stond is intussen afgebroken en uit de kerk weggevoerd. Dit voorbeeld versterkt de nood aan het vervolledigen van het huidige voorstel van de beschermingslijst.

[51] FAUCONNIER A. 1977-1978: Inventaris van het Vlaams orgelpatrimonium, *Open Deur* 77.9-10, 18.
[52] LEMMENS M. s.d.: *Beschermd? Overzicht per provincie*, onuitgegeven nota.
[53] ROOSE P. 2002: *Beschermingen orgels prov. Limburg*, onuitgegeven nota.

3 EEN ERFGOEDKADER VOOR HET WAARDEREN VAN HISTORISCHE ORGELS

3.1 ONDERDELEN VAN EEN ORGEL

Orgels zijn complexe instrumenten met een soms bewogen verleden. Het waarderingskader laat toe om een orgel als geheel of om historische onderdelen van een orgel apart te waarderen. Zonder hier een volledig glossarium van alle onderdelen van een orgel te schrijven, willen we graag enkele categorieën of bredere termen aanbrengen om het orgel te benaderen en te beschrijven[54]. Niet elke term dekt een fysiek aspect van een orgel en soms gaat het veeleer om abstracte concepten. De orgelkast, de speeltafel en soms de windvoorziening (in elk geval de ventilator) behoren tot het uitwendige van het orgel. Tractuur, pijpwerk, en windlade(n) vormen het binnenwerk.

3.1.1 Klank

Er zijn verschillende aspecten van de klank van een orgel. De klankkleur of het timbre hangt samen met de afmetingen en de vorm van de pijpen, verschillend van register tot register. De diapason is de globale toonhoogte van het hele orgel. De stemming of het temperament wordt bepaald door de precieze verdeling van de twaalf halve tonen binnen een octaaf (gelijke verdeling/gelijkzwevend of ongelijke verdeling/niet-gelijkzwevend temperament). Klankkleur, diapason en stemming/ temperament zijn alle geëvolueerd doorheen de tijden, samen met de muziekstijlen.

3.1.2 Windvoorziening

Zonder wind is er geen orgelklank mogelijk. Om zeker te zijn van een ononderbroken windstroom onder een constante druk heeft men in een orgel balgen nodig. In de loop van de geschiedenis werden in de orgelbouw verschillende types van balgen ontwikkeld, maar het principe van windpompinrichting en/of windreservoir is ontleend aan het principe van de blaasbalg in de oude smidse. In het pre-elektrische tijdperk werd de wind met de handen of met de voeten opgepompt, maar sinds het midden van de twintigste eeuw kan de wind ook worden opgezogen door een elektrische ventilator met uitblaasmond in een blaasbalg. In de blaasbalg(en) wordt de wind onder de juiste winddruk gezet door plaatsing van juiste hoeveelheid ballast op het bovenblad. De inhoud van de balg(en) staat in verhouding tot de grootte van het instrument. Vanuit de blaasbalg(en) wordt de wind door houten kanalen naar de windladen gevoerd. Bij grotere orgels bestaan de windkanalen uit een hoofdkanaal met enkele vertakkingen.

3.1.3 Pijpwerk

Het pijpwerk vormt de klankbron van het orgel. De geluidsvoortbrenging gebeurt door een luchtstroom, en wel zo dat de klank ontstaat door trillende lucht in de orgelpijpen. De metalen pijpen zijn vervaardigd uit een lood/tin-legering, de houten pijpen meestal uit eik of naaldhout. Indien de klank enkel tot stand gebracht wordt door het trillen van een luchtkolom in de orgelpijp dan spreekt men over 'labialen' of lippijpen. Indien daarbij echter ook een tong tot trillen wordt gebracht dan spreekt men over 'lingualen' of tongwerken. De orgelpijpen zijn geplaatst op windladen (zie verder).

---

[54] Voor de omschrijvingen van de termen zijn verschillende bronnen gebruikt, zie onder meer volgende glossaria: S.N. s.d.: *Orgels in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest – glossarium*; PRAET, W. 2000: *Orgelwoordenboek*, Nieuwerkerken; FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 31-41; JONGEPIER J. 1998: *Toegang tot het orgel*, Brussel, 131-239.

3.1.4 Register (in Vlaanderen ook 'spel'):

Een register is een reeks pijpen, van laag naar hoog, die door hun vorm en klankkleur een eenheid vormen. Elke pijp uit zo'n reeks correspondeert met één toets op een klavier. Vaak is een register een nabootsing van een instrument, vandaar bijvoorbeeld benamingen als: trompet, fluit, cornet, kromhoorn enz. Hoe meer registers een orgel telt, des te meer klankkleuren het orgel bezit.

3.1.5 (Orgel)werk:

Een orgelwerk is een verzameling van registers en het achterliggende inwendige (pijpwerk, windladen, tracturen) van een orgel. Grotere orgels hebben, naast het hoofdwerk, vaak meerdere werken (bovenwerk, rugwerk, zelfstandig pedaalwerk).

3.1.6 Dispositie:

De dispositie van een orgel wordt bepaald door de registersamenstelling, het aantal spelen dat bij een orgel te vinden is. Hoe meer registers een orgel telt, hoe groter het orgel en de orgelkast. Uit de dispositie kan ook de klankrijkdom van een orgel blijken, net als de mogelijke muziekstijl(en) die een orgelbouwer en of opdrachtgever bedoeld heeft of voor ogen had.

3.1.7 Speeltafel:

De organist bespeelt het orgel vanuit de speeltafel. Bij zeer oude orgels is deze speeltafel steeds ingebouwd in het orgelmeubel, maar sinds de 19de eeuw worden er ook vrijstaande speeltafels gebouwd. De speeltafel bestaat uit de klavieren en het regeerwerk. Met het regeerwerk worden de diverse registers van het orgel in- of uitgeschakeld. Bij de klavieren onderscheiden we de manualen, die met de handen worden bespeeld, en het pedaalklavier, dat met de voeten wordt bespeeld. Elk klavier correspondeert met één werk van het orgel: hoofdwerk, rugpositief, enz. Voor het pedaalklavier geldt dat dit bij kleinere orgels vaak enkel gekoppelde manuaalregisters bedient, dan wordt gesproken over aangehangen pedaal. Bij grotere orgels krijgt het orgel eigen pedaalregisters en dus een eigen pedaalwerk.

3.1.8 Orgelkas(t):

De orgelkast vormt de behuizing van het eigenlijke instrument. Het beschermt het eigenlijke orgel tegen stof en vuil, maar is ook belangrijk als klankkast. Naast deze praktische functies kan een orgelkast door haar structuur en decoratieve afwerking ook belangrijk zijn als aantrekkelijke visuele presentatie van het instrument.
Volgende elementen kunnen een invloed hebben op het volume en het uitzicht van de orgelkast:

- Aan de voorzijde van de orgelkast, in de zone waar de pijpen van een orgelwerk uitklinken, is de orgelkast gevuld met frontpijpen, die soms ook prospectpijpen worden genoemd.
- Grotere orgels bezitten meerdere werken die, ofwel in het grote orgelmeubel zijn opgenomen (bovenwerk, borstwerk, onderpositief), of die zijn opgesteld in een eigen kast (rugwerk, zwelwerk of reciet). Ten slotte bezitten grote orgels ook een zelfstandig pedaalwerk, dat ofwel in de grote orgelkast is geplaatst, ofwel in afzonderlijke pedaaltorens.

3.1.9 Windladen:

Per orgelwerk (hoofdwerk, rugpositief, pedaalwerk, …) is er een windlade waarop de corresponderende registers zijn opgesteld. Soms is zo'n windlade nog opgedeeld in verschillende

stukken. In de windladen wordt de orgelwind per toon en per register verdeeld naar de verschillende pijpen.

3.1.10 Tractuur:

Verbinding tussen klavieren en het regeerwerk enerzijds en de windladen anderzijds. In de 19de eeuw werden ook andere vormen van overbrenging ontwikkeld, zoals de elektrische of de pneumatische tractuur. In enge zin slaat de term tractuur enkel op mechanische verbinding.

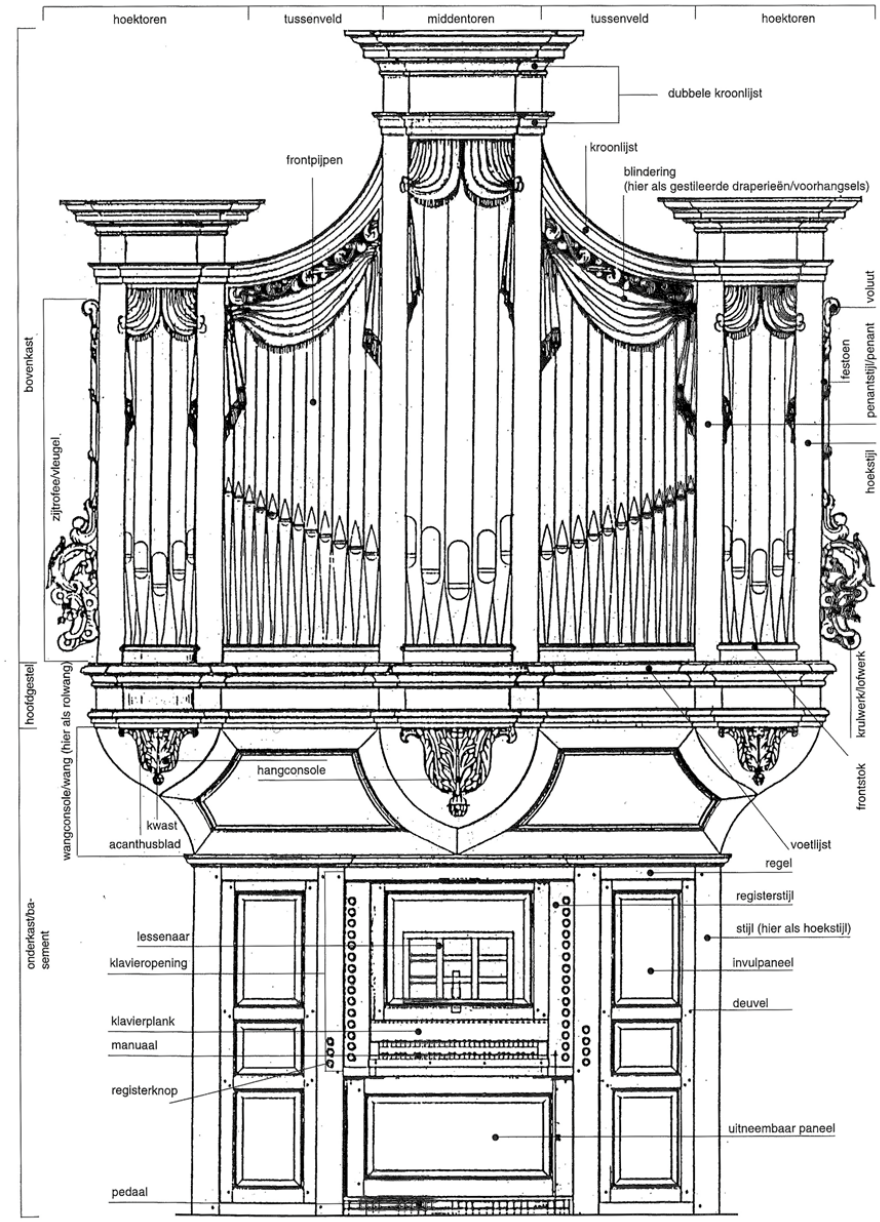

Peer, Sint-Trudokerk. Reconstructie orgelkast Clerinx-orgel, 1845/46 – Tekening: Lieve Bosquet (n.v. Spectrum, Hasselt).[55]

[55] LEMMENS M. 1996: *Het Limburgse orgellandschap*, Cultureel erfgoed in Limburg 1, Rijkel, 62.

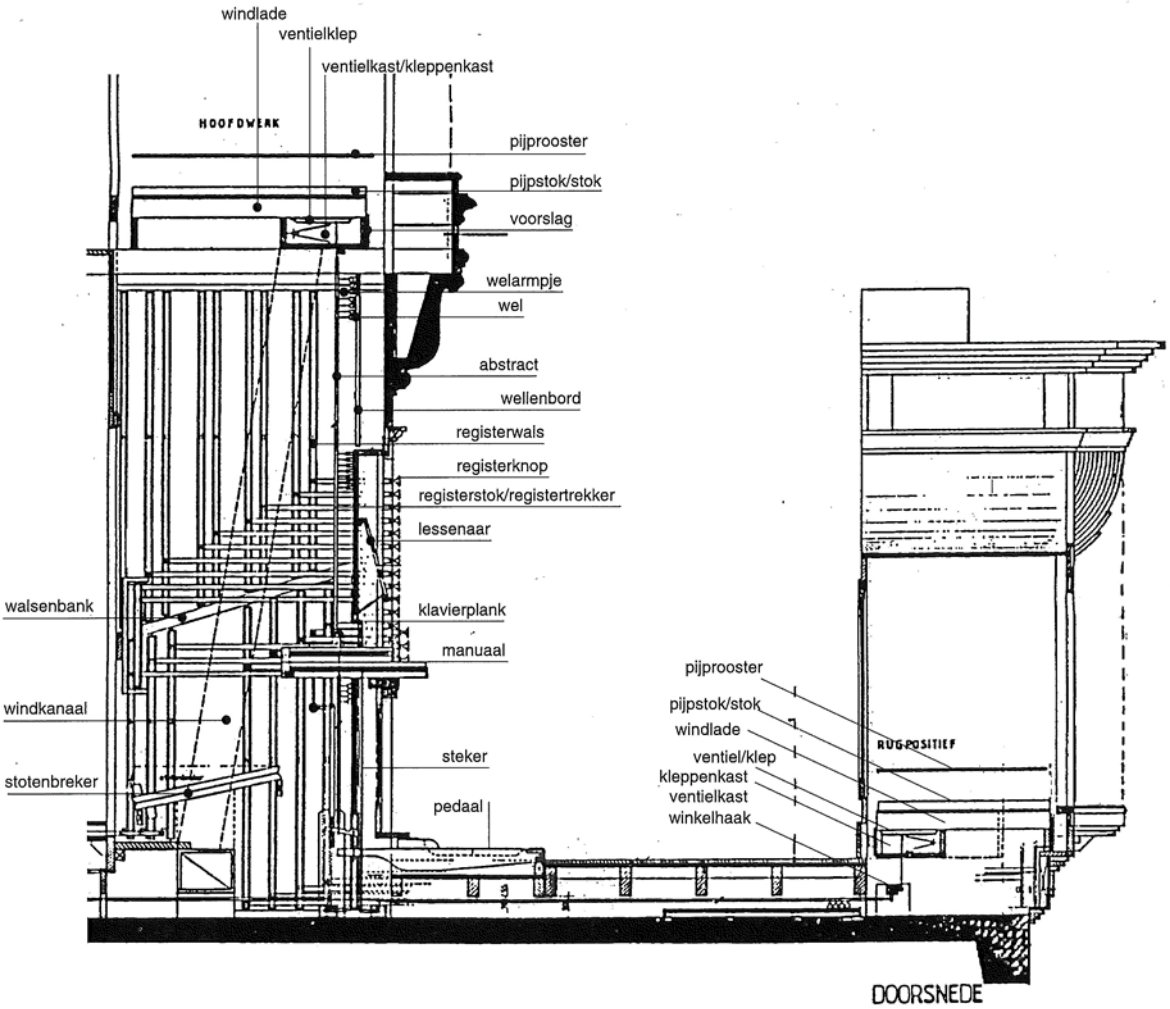

Peer, Sint-Trudokerk. Restauratieontwerp Clerinx-orgel, 1845/46 – Tekening: Lieve Bosquet (n.v. Spectrum, Hasselt).[56]

3.2 ERFGOEDWAARDEN

Bij het waarderen van orgels in het kader van bescherming is het nuttig na te gaan welke erfgoedwaarden in het verleden werden toegepast. Gehanteerde criteria of erfgoedwaarden bij het beschermen van gebouwen en orgels kennen immers een evolutie in tijd. Zo werd bij de waarderingspraktijk in het kader van de Wet op het behoud van Monumenten en Landschappen (1931) gebruik gemaakt van de volgende waarden: de historische, de artistieke, de wetenschappelijke en de folkloristische waarde.[57] In het decreet van 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten wordt het aantal erfgoedwaarden uitgebreid: artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische en sociaal-culturele waarde. De archeologische waarde werd door de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen

[56] LEMMENS M. 1996: *Het Limburgse orgellandschap*, Cultureel erfgoed in Limburg 1, Rijkel, 63.
[57] DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65, 38 [online], https://www.vlaanderen.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).

ook gebruikt.[58] Voor het waarderen van orgels werd in de praktijk hoofdzakelijk historische en artistieke waarde gebruikt. Tijdens studiedagen in 1986 en 1994 werden aan de waarden ook criteria gekoppeld, zoals authenticiteit, representativiteit, zeldzaamheid en gaafheid.[59]

In het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 zijn dertien waarden voor het aftoetsen van onroerend erfgoed vastgelegd: de archeologische, architecturale, artistieke, culturele, esthetische, historische, industrieel-archeologische, technische, ruimtelijk-structurerende, sociale, stedenbouwkundige, volkskundige of wetenschappelijke waarde.[60] De memorie van toelichting bij het decreet stelt dat het voor de inventarisatie en bescherming van onroerend erfgoed cruciaal is te refereren aan de erfgoedwaarde(n) en deze nader toe te lichten.[61]

Niet alle dertien erfgoedwaarden zijn toepasbaar bij de waardering van een historisch orgel. Vier waarden zijn niet toepasbaar omdat ze een ander toepassingsgebied betreffen: archeologische, industrieel-archeologische, ruimtelijke-structurerende en stedenbouwkundige waarde. Van de andere erfgoedwaarden kunnen we stellen dat vijf van de dertien erfgoedwaarden fundamenteel zijn: artistieke, technische, architecturale, culturele en wetenschappelijke waarde. De eerste drie worden in de waarderingsrapporten expliciet benoemd indien ze aanwezig zijn, de twee anderen zijn intrinsiek altijd aanwezig en toepasbaar voor het instrument of op onderdelen ervan. De vier resterende waarden (historische, volkskundige, esthetische en sociale waarde) zijn eerder uitzonderlijk toepasbaar of werden niet gebruikt in dit onderzoek door gebrek aan voldoende gegevens. De hiernavolgende bespreking en de voorbeelden onder 3.5 geven meer duidelijkheid.

De eerste primordiale waarde betreft de **artistieke waarde** (*een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnig streven van de mens in het verleden*[62]) waarbij heel verschillende erfgoedkenmerken en –elementen kunnen worden gebruikt. Belangrijk hier is dat de artistieke waarde niet enkel van toepassing kan zijn op het instrument zelf, maar ook op de orgelkast en het front met eventuele aanwezige beelden en ornamenten.

Een uitgangspunt voor de waardering is het orgel te beschouwen als eindpunt van een artistiek concept. Een orgelbouwer en architect of meubelmaker starten met een concept dat wellicht een bepaalde stijl in klank en/of vormgeving volgt en een geheel vormt. Eventuele verbouwingen en aanpassingen doen afbreuk aan een origineel concept maar kunnen zorgen voor een nieuw geheel dat op zich ook artistieke waarde kan hebben. Aangezien vele orgels doorheen de tijd meerdere bouwfases kennen, is het noodzakelijk om bij waardering rekening te houden met de verschillende bouwfazen, personen en hun rollen hierin, gebeurtenissen en hun invloed op een orgel en, belangrijk - voor zover meetbare gegevens voorhanden zijn -, de intonatie van het instrument.

---

[58] DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65, 46 [online], https://www.vlaanderen.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).
[59] DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65, 73 [online], https://www.vlaanderen.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).
[60] S.N. 1996: *Decreet van 16 april 1996 betreffende de landschapszorg,* gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 21 mei 1996 en gewijzigd bij decreten van 18 mei 1999, 8 december 2000, 21 december 2001, 19 juli 2002 13 februari 2004 en 10 maart 2006, 16 juni 2006 en 27 maart 2009, art 2.1.
[61] S.N. 2016: Memorie van Toelichting bij het Onroerenderfgoeddecreet in: *Onroerenderfgoeddecreet en -besluit*, Agentschap Onroerend Erfgoed, art. 2.1. 26e lid [online], http://www.cibweb.be (geraadpleegd op 29 juni 2017).
[62] S.N. 2015: *Ministerieel besluit van 17 juli 2015 tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris bouwkundig erfgoed*, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 3 augustus 2015, art. N [online], https://codex.vlaanderen.be (geraadpleegd op 14 augustus 2017).

Een volgende relevante erfgoedwaarde betreft de **technische waarde** (*een onroerend goed heeft technische waarde als het de ontwikkeling van (cultuur)techniek in het verleden illustreert. Het gaat om technische toepassingen als illustratie van zowel traditionele als innovatieve technieken en materialen*). Historische orgels kennen ook hun technische ontwikkelingen en evoluties doorheen de tijd. De aanwezigheid van erfgoedelementen die verwijzen naar specifieke technische of industriële ontwikkelingen inzake orgelbouw kunnen leiden tot de technische waarde.

Ten slotte is er de **architecturale waarde** (*een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de architectuur of de bouwkunst in het verleden. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik*). In dit geval gaat het vooral om de algemene volumetrie van grotere orgels en orgelkasten die een duidelijke impact hebben op of ondervinden van het gebouw.

Verder zijn er de twee erfgoedwaarden waarvan gesteld kan worden dat ze van toepassing zijn op zowat elk orgel of element van een orgel. De **culturele waarde** (*een onroerend goed heeft culturele waarde als het getuigt van tijd- en regiogebonden menselijk gedrag*) is in zekere zin vanzelfsprekend omdat elk orgel een uiting is van cultuurbeleving. Daarnaast spreekt ook de **wetenschappelijke waarde** (*een onroerend goed heeft wetenschappelijke waarde als het potentie heeft voor kennisontwikkeling en kenniswinst over een bepaald thema, periode, fenomeen, als het een bijzonder bijdrage geleverd heeft op dat vlak of als het een typevoorbeeld is)* voor zich. Elk orgel voegt informatie toe aan de kennis of bevestigt een typologie.

Tot slot zijn er enkele erfgoedwaarden die eerder uitzonderlijk toepasbaar zijn op een historisch orgel. Zo is er de **historische waarde** (*een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens*) waarbij de bijdrage van een betekenisvol figuur (bijvoorbeeld. een mecenas) of de rol van een historische gebeurtenis als erfgoedelement kan leiden tot historische waarde. De **volkskundige waarde** (*een onroerend goed heeft volkskundige waarde als het getuigt van gebruiken en gewoonten, voorstellingen en tradities van een specifieke bevolkingsgroep of gemeenschap in het verleden*) verwijst naar het mogelijke immaterieel erfgoed van orgels. Immaterieel Cultureel Erfgoed speelt hier een belangrijke rol: indien het gebruik van het orgel in het kader van een immaterieel erfgoedelement geduid werd of een element rond orgelcultuur is opgenomen in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed, dan bezit het orgel volkskundige waarde.

De **esthetische waarde** (*een onroerend goed heeft esthetische waarde als het de waarnemer zintuiglijke schoonheid laat ervaren*) focust op het standpunt van de waarnemer of de gebruiker. Als kan aangetoond worden dat een orgel vaak opgenomen werd (audio- en video-opnames) blijkt ook de waardering van het instrument en vooral van de klank. Zo kan een orgel esthetische waarde krijgen. Voor deze studie was er geen informatie over opnames voorhanden en was het tijdsbestek te kort om hiernaar op zoek te gaan. Daarnaast is er de **sociale waarde** (*een onroerend goed heeft sociale waarde als het in de hedendaagse gemeenschap nog een actief, overgeleverd sociaal gebruik kent of gemeenschapsvormend is blijven werken*) die focust op een duurzame (niet-functionele) verbondenheid met een orgel, iets dat zeer moeilijk is aan te tonen en bij deze studie niet gebruikt is.

3.3 CRITERIA

Naast de dertien erfgoedwaarden worden nog vijf bijkomende selectiecriteria toegepast bij het waarderen van erfgoed: **zeldzaamheid, herkenbaarheid, representativiteit, ensemblewaarde en contextwaarde**. Een onroerend goed kan geselecteerd worden voor opname in een inventaris, vaststelling of bescherming wanneer het aan meerdere criteria tegemoet komt, maar het kan ook in

aanmerking komen voor opname als het in hoge mate aan slechts één criterium tegemoet komt.[63] De toepasbaarheid van de selectiecriteria voor historische orgels ligt niet voor de hand, omwille van de heterogeniteit en historische gelaagdheid van orgels en de historische ingrepen aan de grondslag daarvan. Bovendien staan de selectiecriteria ook in relatie tot elkaar.

De **contextwaarde** (*geeft aan in hoeverre er tussen het onroerend goed en zijn directe of ruimere omgeving een sterke relatie is op landschappelijk, stedenbouwkundig of esthetisch vlak*) behandelt de relatie van het goed tot zijn omgeving. In het geval van een historisch orgel gaat het dan over de plaatsing in het kerkgebouw, de verhouding daarmee, de plaats die het inneemt.

Daartegenover staat de **ensemblewaarde** (*geeft aan in hoeverre het onroerend goed een sterke samenhang vertoont tussen de verschillende elementen*) die oog heeft voor de interne samenhang. Voor historische orgels is die interne samenhang niet onbelangrijk, een historische ingreep kan de ensemblewaarde sterk doen dalen. De ensemblewaarde wordt zo ook gekoppeld aan het artistiek concept bij de constructie van een orgel en het belang van een consistent geheel.

De **herkenbaarheid** (*geeft aan in hoeverre het onroerend goed een goed herkenbare uitdrukking is van zijn oorspronkelijke functie, uitzicht of vormgeving, of van een belangrijke fase in de latere ontwikkeling hiervan*) laat nadrukkelijk kijken naar de oorspronkelijkheid van een historisch orgel en dit afwegen tegenover latere ontwikkelingen.

Een interessante dualiteit vormen de criteria zeldzaamheid en representativiteit. **Zeldzaamheid** (*geeft aan dat het onroerend goed uitzonderlijk voorkomt in relatie met de geografische context, de historische context, de typologie of het oeuvre*) plaatst een historisch orgel of een element in relatie met andere orgels binnen een regio of gemeente. De uitzonderlijkheid speelt uiteraard een grote rol in het bepalen van zeldzaamheid.

De andere zijde van zeldzaamheid is **representativiteit** (*geeft aan in hoeverre het onroerend goed typerend is voor een geografische of historische context of een welbepaalde typologie of oeuvre*) waarbij een historisch orgel net een bepaald type kan vertegenwoordigen.

3.4 ERFGOEDKENMERKEN EN ERFGOEDELEMENTEN

Bij het waarderend en evaluerend onderzoek van onroerend erfgoed worden de erfgoedwaarden en erfgoedcriteria gebruikt.[64] Voor (voorlopige) bescherming is bovendien informatie over de erfgoedwaarden, de erfgoedelementen en de erfgoedkenmerken nodig.[65] Erfgoedelementen zijn de *structurele en visuele componenten die de eigenheid van het onroerend erfgoed bepalen en die de waarden vormen die aan de grondslag liggen van een bescherming*. Erfgoedkenmerken gaan meer in op *typologie, stijl, cultuur, datering, materiaal, biologische soort, thema of ander kenmerk.*[66]

De erfgoedkenmerken voor orgels zijn beperkt tot typologie “orgel”, datering (welke eeuw), stijl van zowel het instrument als de orgelkast (kunststromingen zoals bijvoorbeeld barok of classicistisch) en

---

[63] VAN HERCK K. & VANDEWEGHE E. 2016: *Goed wonen voor iedereen: een rijke geschiedenis Onderzoek naar de erfgoedwaarden van het sociale woningbouwpatrimonium in Vlaanderen*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 52, 35 [online], https://oar.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 15 september 2017).
[64] S.N. s.d.: *Aanvraag tot bescherming* [online], http://www.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 14 augustus 2017).
[65] S.N. 2013: *Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed*, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 17 oktober 2013, art. 6.1.4 §2 [online], https://codex.vlaanderen.be (geraadpleegd op 5 september 2017).
[66] S.N. 2013: *Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed*, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 17 oktober 2013, art. 1 [online], https://codex.vlaanderen.be (geraadpleegd op 5 september 2017).

persoon of groepering (orgelbouwers, firma's en families van orgelmakers, maar bijvoorbeeld ook houtsnijders en architecten die orgelkasten ontwerpen).

Erfgoedelementen zullen vaak wijzen in de richting van of onderdeel zijn van een erfgoedkenmerk. Zo kunnen de erfgoedelementen klank, pijpwerk en dispositie wijzen in de richting van een bepaalde stijl. Ook kan de makelij van pijpwerk, windladen en andere onderdelen informatie verstrekken over de mogelijke datering van een orgel als er geen archiefstukken voorhanden zijn. Of een orgel kan op basis van de makelij toegewezen worden aan een bepaalde bouwer of een orgelmakersfamilie. Omdat voor historische orgels vooral gezocht wordt naar de historische elementen zullen deze vaak ook de erfgoedelementen worden bij een waardering. Hetzelfde geldt voor de beschrijving van een orgelkast waarbij de algemene vormgeving van het front en de versieringselementen kunnen wijzen in de richting van een bepaalde stijl. Zo heeft een neogotische orgelkast bijvoorbeeld minder torens en creëert die vooral met vlakke pijpvelden een sober front.

Hoewel de grote kunststromingen als stijl herkenbaar zijn in de orgelbouw, is de stijl van de individuele instrumenten niet altijd even duidelijk te benoemen. Zo zijn er regionale verschillen en verschillen tussen bouwersfamilies in de snelheid waarmee evoluties werden opgepikt. Als voorbeelden mogen hier aangehaald: het rococo van de familie Van Peteghem (Gent) uit het midden van de 18de eeuw dat zowat een eeuw standhield versus het eerder 19de-eeuws classicisme van de familie Delhaye (Antwerpen), Theodoor Smet (Duffel) en een vroege Arnold Clerinx (Sint-Truiden).[67] Voor orgelkasten kan gesteld worden dat de bouwstijlen meer in lijn zijn met de kunststromingen.

De klank van een barok orgel kan misschien wel herkenbaar zijn in het pijpwerk, maar mag ook op zichzelf staan en gaat dan voorbij aan de eerdergenoemde definitie van een erfgoedelement. Als auditieve component bepaalt de klank mee de eigenheid van een orgel. Omdat er voor het element klank doorgaans geen meetbare informatie gedocumenteerd is of gebruikt wordt, kan enkel verwezen worden naar eerder algemene beschrijvingen van nagestreefde klankkleuren bij bepaalde bouwstromingen. Waar er informatie over de klank is gedocumenteerd, kan deze natuurlijk gebruikt worden. Indien niet, wordt best verwezen naar het aanwezige pijpwerk (bij inventarisatie wordt het pijpwerk ook onder de loep genomen). De dispositie kan ook maar dat ligt moeilijker omdat vertaalde registernaamplaatjes een ander beeld kunnen geven.

Voor dit project is het element klank niet gebruikt om een stijl toe te kennen. Het verzamelen van meetbare gegevens over de klank van een orgel is erg tijdsintensief. Gezien de beperkte looptijd van dit onderzoek kon enkel reeds beschikbare informatie meegenomen worden.[68] Ook voor bouwers en opdrachtgevers (voor zover bekend) is enkel gebruikt gemaakt van de beschikbare informatie.

3.5 TOEPASSING VAN HET ERGOEDKADER OP HISTORISCHE ORGELS: VOORBEELDEN

De toepassing van de hierboven beschreven erfgoedwaarden en criteria is het best aantoonbaar met enkele voorbeelden. De eerste twee voorbeelden betreffen instrumenten die reeds beschermd werden (al dan niet via een bescherming van het kerkgebouw) en worden hier opnieuw gewaardeerd. Het laatste voorbeeld betreft een orgel dat ook opgenomen is in de lijst met nog te beschermen orgels.

---

[67] FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 9.
[68] Met dank aan Michel Lemmens voor de hulp en aanvullingen.

3.5.1 Voorbeeld 1

Het historisch orgel in de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk van Doel betreft een romantisch orgel met twee klavieren en aangehangen pedaal, in 1885 gemaakt door de Gentse orgelbouwer Jan Vergaert. Het omvat 21 registers, al is één orgelwerk nooit geplaatst. Het orgel bleef quasi integraal bewaard, enkel de later toegevoegde elektro-ventilator werd een aantal keren vervangen. Het niet sprekend front uit eikenhout bestaat uit twee hoge uitkragende zijtorens met een lagere uitkragende middentoren met tussenvelden. De rest van de orgelkast is in grenenhout. De vrijstaande speeltafel staat vóór het orgel. Het orgel bevindt zich in behoorlijke staat, maar heeft een grondige revisie nodig. Momenteel is het niet in gebruik en dient het verplaatst te worden wegens de geplande sloop van de kerk.

Beveren, Doel, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Michel Lemmens, 2012)

<u>Evaluatie</u>
Het historisch orgel in de Onze-Lieve-Vrouw-Hemelvaartkerk in Doel heeft artistieke waarde omwille van de herkenbaarheid als romantisch orgel en als concept van de hand van de Gentse orgelmaker Jan Vergaert. De artistieke waarde wordt versterkt door de zeldzaamheidswaarde: er zijn weinig orgels van Jan Vergaert bekend die nagenoeg ongewijzigd bewaard bleven.

3.5.2 Voorbeeld 2

Het historisch orgel van de abdijkerk van Averbode betreft een romantisch orgel met vier klavieren en zelfstandig pedaal. Het orgel werd in 1845-1858 gebouwd door Hippolyte Loret uit Brussel en omvat 63 registers. Bijzonder is dat in het orgel de eerste in België vervaardigde Barkermachine werd geplaatst.[69] Het monumentaal front is van de hand van Jean-Pierre Piersotte (Elsene) en beslaat de hele wand. Het front volgt, samen met de balustrade, de omvang van het portaal waarop het geplaatst is. Het orgel bleef zowat in zijn geheel bewaard maar is niet meer bespeelbaar.

[69] Een Barkermachine of Barker-hefboom is een pneumatisch hulpsysteem voor mechanische tractuur, vooral gebruikt bij grote orgels. Het systeem is ontworpen door en genoemd naar de Engelse orgelbouwer Charles Spackman Barker (1806-1879). Zie ook FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel, 33-34.

Scherpenheuvel-Zichem, Abdij van Averbode, kerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Diana Hooybergh, 2010)

Evaluatie
Het historisch orgel van Hippolyte Loret in de abdijkerk van Averbode heeft artistieke waarde omwille van de representativiteit als groot romantisch orgel. De artistieke waarde wordt versterkt door de herkenbaarheid van de hand van de Brusselse orgelmaker. Het orgel heeft technische waarde door de herkenbaarheid van de aanwezigheid van een Barkermachine, voor het eerst in België gemaakt. Het orgel heeft ook architecturale waarde omwille van de grootte van het orgel dat de volledige wand inneemt.

3.5.3 Voorbeeld 3

Het historisch orgel van de Sint-Amanduskerk in Uitkerke werd in 1624 gebouwd voor de kapel van de reguliere kanunniken van Sint-Augustinus van de Eekhoutabdij in Brugge. De opdrachtgever voor de bouw van het orgel was toenmalig abt Nicolaas van Troostenberghe. Van het oorspronkelijk orgel bleef enkel de orgelkast bewaard. In de 18de eeuw voorzag vermoedelijk de orgelbouwersfamilie Berger het orgel van een tweede klavier. Het orgel kende sindsdien heel wat aanpassingen en toevoegingen. Het huidige orgel heeft twee klavieren met zelfstandig pedaal en omvat 20 registers. Slechts een deel van het pijpwerk van Berger bleef bewaard.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Amanduskerk in Uitkerke heeft artistieke waarde omwille van de herkenbaarheid van een barok orgel door de Brugse orgelbouwersfamilie Berger. De historische elementen vormen daarbij een deel van het pijpwerk en de orgelkast. De artistieke waarde van het orgel wordt versterkt door de zeldzaamheid van de 17de-eeuwse orgelkast. In Vlaanderen worden slechts een 35-tal orgelmeubels uit de 17de eeuw bewaard. Het orgel heeft ook historische waarde door de aanwezigheid van het wapenschild van de opdrachtgever (Niklaas van Troostenberghe) bovenop de bekroning van de orgelkast.

Blankenberge, Uitkerke, Sint-Amanduskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Michel Lemmens, 2001)

4 SELECTIE VAN GEWAARDEERDE ORGELS

4.1 UITGANGSPUNTEN EN AANDACHTSPUNTEN BIJ HET OPSTELLEN VAN DE LIJST

Voor de selectie van de te waarderen en beschermen orgels gelden enkele belangrijke uitgangspunten die tegelijk ook restricties inhouden. De focus van deze studie ligt op historische orgels in openbare parochiekerken en kapellen die voor de eredienst toegankelijk zijn (of tot voor kort waren). Dit is dan ook een vervolgtraject op de beschermingslijsten bij het inventarisatiewerk van de jaren 1970-2011.[70] Wat in het kader van deze studie als 'historisch' orgel werd beschouwd, kreeg een praktische afbakening in de tijd: enkel orgels die tot 1918 gebouwd zijn, werden meegenomen. De toepassing van de 100-jaar-oud-regel stemt overeen met de werkwijze van het Agentschap Onroerend Erfgoed, voor wie de bescherming van orgels uit de periode na 1918 geen prioriteit is.[71] Orgels in reeds beschermde kerkgebouwen zijn niet in deze studie meegenomen, omdat zij voldoende bescherming genieten als onderdeel van de kerk.

Bij het opstellen van de selectie is er expliciet aandacht geschonken aan historische orgels in minder belangrijke kerkgebouwen. Daar bevinden zich relatief veel waardevolle orgels omdat bij modernisering van belangrijke kerkgebouwen de 'verouderde' orgels vaak werden verplaatst naar meer perifere kerkgebouwen.[72] Ook de idee dat niet enkel grote, symfonische orgels bewaard dienen te worden, maar ook kleine orgels representatief erfgoed kunnen vormen, ligt aan de basis van voorliggende selectie.

Een laatste punt is ingegeven door de vaststelling dat het beschermen van historische orgels, zoals het ooit als langetermijnproject is geconcipieerd, niet is afgerond. De historiek van de waardering, inventarisatie en bescherming (hoofdstuk 2) leert dat er van enkele minder centrale regio's nog geen of nauwelijks orgels beschermd zijn. Verder doorliepen nog niet alle voorgestelde orgels voor de beschermingslijsten van de provincie Limburg de procedure. Eveneens zijn we van mening dat enkele dossiers, die de voorbije tien jaar niet weerhouden werden (omdat bijvoorbeeld de KCML vroeg om ook de kerk te beschermen), door de veranderde context (De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed – VCOE – volgde de KCML op als adviesorgaan) een nieuwe kans verdienen.

In navolging van deze uitgangspunten werd in verschillende fases een selectie gemaakt van orgels die in aanmerking kunnen komen voor bescherming. De samenstelling van die beknopte lijst gebeurde op basis van literatuurstudie en in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed en experten in orgelbouw en orgelrestauratie. Vervolgens werd de selectie via schriftelijke procedure voorgelegd aan actoren uit het bredere orgelveld of mondeling toegelicht. Zo was er mondeling overleg met Daniel Vanden Broecke (Het Orgel in Vlaanderen) en Luk Bastiaens (Orgelkunst). Via e-mail werd gecommuniceerd met Carl Van Eyndhoven (Decaan Bijzondere Faculteit Kunsten LUCA/KU Leuven) en Stijn Hanssens (directeur Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans, Halle). Deze respondenten kregen ter informatie een document met de begripsomschrijving van historisch orgel, de lijst met te beschermen orgels, de verantwoordingen en inhoudelijke analyse.

De belangrijkste opmerking van de respondenten betrof de niet prioritaire behandeling van orgels jonger dan 100 jaar. Een argument dat daarvoor wordt aangehaald, is de discrepantie tussen de

---

[70] POTVLIEGHE G. 1974: *Oost-Vlaanderen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen I, Brussel, inleiding.
[71] Ter vergelijk: in 1974 lag die grens nog op het jaar 1900. Zie: POTVLIEGHE G. 1974: *Oost-Vlaanderen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen I, Brussel, inleiding.
[72] Mondelinge informatie verkregen van Michel Lemmens (21 november 2016).

hoeveelheid gerestaureerde historische orgels waarvoor een beperkter repertoire ter beschikking is versus de grote hoeveelheid 20ste-eeuwse muziek voor een beperktere hoeveelheid orgels die langzamerhand ook bedreigd wordt qua behoud en beheer. Er wordt in die zin gepleit voor de mogelijke bescherming van orgels ouder dan 50 jaar in plaats van 100 jaar, zoals in Nederland. Deze reacties weerspiegelen de eerder aangehaalde gebruikswaarde van een orgel en de noodzaak om het concertinstrument of compromisorgel ook te waarderen. Een extra motivatie om de aandacht te verschuiven naar 20ste-eeuwse orgels bestaat erin dat deze door het gebruik van minderwaardige materialen sneller obsoleet dreigen te worden. Bijkomend onderzoek naar 20ste-eeuwse orgels kan hier verheldering brengen.

Opvallend was dat de respondenten weinig concreet reageerden op de lijst met te beschermen orgels, evenmin voorstellen deden. De aangehaalde voorbeelden van orgels door de respondenten suggereren dat ze weinig op de hoogte zijn van wat reeds beschermd is. Bovendien hanteert de erfgoedvisie andere uitgangspunten en een eigen terminologie dan de uitvoerend musicus-onderzoeker, wat het onderlinge discours bemoeilijkt. Voorbeelden van orgels die volgens de respondenten in aanmerking zouden kunnen komen voor bescherming, waren een instrument van Joseph Deprez (1846-1936) uit de Sint-Michielskerk van Gent en het orgel van de kapel van het Sint-Vincentiusziekenhuis in Antwerpen. Het orgel In de Sint-Michielskerk wordt echter toegeschreven aan Pierre-Jean De Volder (1767-1841)[73] en het orgel in de ziekenhuiskapel in Antwerpen is reeds beschermd als onderdeel van de bescherming van de kapel zelf. Wellicht zijn er nog andere instrumenten van Deprez beschermd als onderdeel van het kerkgebouw waarin ze zich bevinden. Wat betreft te restaureren orgels werd als voorbeeld het instrument van Joseph Stevens in de Sint-Romboutskathedraal door de respondenten aangehaald ervan uitgaande dat de kathedraal beschermd is, dus ook het orgel. Dat orgel is echter niet beschermd omdat de bouw van het orgel dateert van na het beschermingsbesluit van de kerk. In de lijst met te waarderen orgels is een instrument van Stevens opgenomen. De complexiteit van het beschermingsbeleid en de kennis over reeds beschermde en mogelijk te beschermen orgels maakt dat het moeilijk is om expertise hierover in het brede veld van orgelkenners en –onderzoekers aan te spreken.

4.2 LIJST VAN GEWAARDEERDE ORGELS

Antwerpen
1. Balen, deelgemeente Hulsen, Sint-Hubertuskerk
S.N. (ca. 1850), vroegromantisch instrument, één klavier
2. Beerse, deelgemeente Vlimmeren, Sint-Quirinuskerk
Vermoedelijk Louis II De la Haye (1753), classicistische orgelkast
3. Bornem, deelgemeente Weert, Sint-Annakerk
François-Bernard Loret (1859-1863), romantisch instrument, één klavier
4. Geel, wijk Holven, Sint-Jozefkerk
Pierre Schyven (1872), romantisch instrument, twee klavieren en pedaal
5. Heist-op-den-Berg, deelgemeente Booischot, Sint-Salvatorkerk
François-Bernard Loret (ca. 1860), romantisch instrument, twee klavieren en aangehangen pedaal
6. Lier, kapel Zwartzusterklooster
Jean-Joseph Delhaye (1814-15), classicistisch instrument, één klavier
7. Lille, deelgemeente Wechelderzande, Sint-Amelbergakerk
Jean-Joseph Delhaye (1832), classicistisch instrument, één klavier
8. Mechelen, wijk Battel, Sint-Jozefkerk
S.N. (vermoedelijk begin 19de eeuw), classicistisch instrument, één klavier

[73] POTVLIEGHE G. 1974: *Oost-Vlaanderen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen I, Brussel, 325.

9. Mol, deelgemeente Sluis, Sint-Bernarduskerk
17de-eeuwse orgelkast, vermoedelijk begin 19de eeuw, anoniem classicistisch instrument, één klavier
10. Putte, Sint-Niklaaskerk
Joseph Stevens (1898), romantisch instrument, drie klavieren en pedaal
11. Ravels, deelgemeente Poppel, Sint-Valentinuskerk
Louis II de la Haye (kort na 1763), laatbarok instrument, twee klavieren en pedaal
12. Retie, deelgemeente Schoonbroek, Sint-Jobkerk
Theodoor Smet (1839), classicistisch instrument, één klavier
13. Sint-Amands, deelgemeente Oppuurs, Sint-Johannes en Amanduskerk
Jean-Joseph Delhaye (tweede kwart 19de eeuw), classicistisch instrument, één klavier
14. Turnhout, kapel Elisabethgasthuis
Egidius Franciscus Van Peteghem (1776), laatbarok instrument, één klavier en pedaal
15. Westerlo, deelgemeente Oevel, Sint-Michielkerk
Theodoor Smet en Henri Vermeersch (1846), classicistisch instrument, één klavier

Limburg
16. Gingelom, deelgemeente Borlo, Sint-Pieterskerk
Arnold Clerinx (s.d.), classicistisch instrument, één klavier en pedaal
17. Halen, deelgemeente Loksbergen, Sint-Andreaskerk
Theodoor Smet (1842), classicistisch instrument, twee klavieren en aangehangen pedaal
18. Hamont-Achel, deelgemeente Hamont, kapel Zwartzusterklooster
Arnold Clerinx (wellicht vóór 1847), laatclassicistisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal
19. Kinrooi, deelgemeente Molenbeersel, Sint-Leonarduskerk
Peter-Jan Vermeulen (1886), romantisch instrument, twee klavieren en aangehangen pedaal
20. Kinrooi, deelgemeente Geistingen, Sint-Lambertuskerk
S.N. (vermoedelijk rond 1840), classicistisch orgel, twee klavieren
21. Lanaken, deelgemeente Gellik, Sint-Laurentiuskerk
Arnold-Clerinx (s.d.), laatclassicistisch instrument, twee klavieren en pedaal
22. Lanaken, deelgemeente Kesselt, Sint-Michielskerk
Pereboom & Leijser (1854), vroegromantisch instrument, één klavier
23. Lommel, gehucht Lutlommel, Onze-Lieve-Vrouw Maagd der Armenkerk
Arnold Clerinx (1884), romantisch instrument, twee klavieren en pedaal
24. Lummen, gehucht Genenbos, Sint-Rochuskerk
Peter-Jan Vermeulen (s.d.), romantisch instrument, één klavier
25. Nieuwerkerken, deelgemeente Binderveld, Sint-Jan de Doperkerk
s.n. (s.d.), laat-classicistisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal
26. Peer, deelgemeente Linde, Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekte Ontvangeniskerk
Peter-Jan Vermeulen (1879), romantisch instrument, twee klavieren en aangehangen pedaal
27. Sint-Truiden, deelgemeente Bevingen, Sint-Lambertuskerk
Arnold Clerinx (vóór 1864), laatclassicistische stijl, één klavier en pedaal
28. Sint-Truiden, deelgemeente Ordingen, Sint-Harlindis en Relindiskerk
Theodoor Ruef (ca. 1880), romantisch instrument, twee klavieren en pedaal
29. Sint-Truiden, deelgemeente Runkelen, Sint-Andreaskerk
s.n. (ca. 1860), vroegromantisch instrument, één klavier
30. Tongeren, deelgemeente Koninksem, Sint-Servaaskerk
Pereboom & Leijser (1870), romantisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal
31. Tongeren, deelgemeente Mal, Heilige Kruisvindingskerk
Pereboom & Leijser (1890), romantisch instrument, één klavier
32. Zutendaal, deelgemeente Wiemesmeer, Sint-Jozefkerk
Pieter-Adam Van Dinter (vermoedelijk ca. 1860), laatclassicistisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal

West-Vlaanderen
33. Anzegem, kapel Zusters van de Heilige Vincentius
Lambert-Benoit Van Peteghem/ Pierre jr. Van Peteghem (1854), laatclassicistisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal
34. Anzegem, deelgemeente Ingooigem, Sint-Antonius Abt
Louis-Benoit Hooghuys (1859), laatclassicistisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal
35. Avelgem, deelgemeente Outrijve, Sint-Pieterskerk
Pieter Van Peteghem sr. (1741), barok instrument, één klavier en aangehangen pedaal, balustrade-orgel
36. Beernem, deelgemeente Sint-Joris, Sint-Joris ten Distelkerk
Pierre-Charles Van Peteghem (1832), classicistisch instrument, één klavier
37. Blankenberge, deelgemeente Uitkerke, Sint-Amanduskerk
orgelkast van 1624, ca. 1731, barok instrument van de familie Berger, twee klavieren en pedaal
38. Bredene, Sint-Rikierkerk
Andries-Jacob Berger, (tussen 1750-1780), barok instrument, één klavier
39. Brugge, deelgemeente Dudzele, Sint-Pietersbandenkerk
Louis-Benoit Hooghuys (1872-1874), laatclassicistisch instrument, twee klavieren en pedaal
40. Jabbeke, Sint-Blasiuskerk
Louis-Benoit Hooghuys (1859), laatclassicistisch instrument, één klavier en aangehangen pedaal
41. Kortrijk, Sint-Rochuskerk
Charles Anneessens (1892-1894), romantisch instrument, twee klavieren en pedaal
42. Lendelede, Sint-Blasiuskerk
Philippe-Jacques Forrest (1871-1872), romantisch instrument, twee klavieren en aangehangen pedaal
43. Meulebeke, wijk Marialoop, Sint-Leo en Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk
Leonard Lovaert (1846), laatclassicistisch instrument, één klavier
44. Roeselare, deelgemeente Oekene, Sint-Martinuskerk
Pieter (sr) en Lambert-Benoit Van Peteghem (1779-1781), barok instrument, één klavier en aangehangen pedaal
45. Roeselare, gehucht Beitem, Sint-Godelievekerk
Louis-Benoit Hooghuys (1884), laatclassicistisch instrument, twee klavieren en aangehangen pedaal
46. Tielt, deelgemeente Schuiferskapelle, Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk
Charles-Louis Van Houtte (1832), classicistisch instrument, één klavier

4.3 ANALYSE

De lijst met 46 instrumenten vormt een niet onbelangrijke aanvulling op het bestand van de reeds beschermde orgels (zie tabel pag. 14) en laat op zich een grote verscheidenheid zien. Het oudste instrument dateert van circa 1731 (Uitkerke, familie Berger), het meest recente is van 1898 (Putte, Joseph Stevens). Ook zijn er nog enkele oudere 17de-eeuwse orgelmeubels (Uitkerke, 1624 en Mol-Sluis, vermoedelijk tweede helft 17de eeuw) geselecteerd omdat ze hergebruikt werden.

Bijna de helft (22) van de instrumenten kunnen geplaatst worden binnen de classicistische bouwstijl en klankpatroon, zeventien instrumenten bevatten van bij ontwerp romantische kenmerken en zes instrumenten zijn eerder barok of laatbarok van stijl.

Wat de grootte van de orgels betreft, zijn er verschillende manieren om dat te omschrijven. Het aantal klavieren zegt iets over het aantal werken in een orgel, maar soms bestaat een werk maar uit één register (zoals bij kleine orgels vaak één basregister toegevoegd werd, letterlijk achter de orgelkast, wat dan wel een werk vormt). Ook telt een aangehangen pedaal niet mee in het aantal

werken, maar voegt het wel een klavier toe. Nog complexer wordt een harde telling van het aantal registers per orgel omdat sommige registers maar tot of vanaf het midden van het klavier gaan (zoals een trompet superius). Hieronder volgt een beknopte schematische telling van het aantal werken van de geselecteerde orgels met de onderverdeling over het aantal klavieren of het al dan niet aangehangen pedaal, geordend per provincie.

Werken	Klavieren en koppeling pedaal	Antwerpen	Limburg	West-Vlaanderen	Totaal
4	3 klavieren en pedaal	1	-	-	1
3	2 klavieren en pedaal	2	3	3	8
2	2 klavieren	-	1	-	1
-	2 klavieren en aangehangen pedaal	1	3	3	7
-	1 klavier en pedaal	1	2	-	3
1	1 klavier	9	4	4	16
-	1 klavier en aangehangen pedaal	-	4	5	9
		14	17	14	45[74]

Zo'n veertien instrumenten bleven (voor zover informatie bekend is) redelijk ongeschonden bewaard, de overige 32 werden doorheen de tijd licht aangepast of getransformeerd. Elf instrumenten zijn op dit moment niet of nauwelijks bespeelbaar door slijtage of slecht onderhoud, de overige 34 instrumenten werken, al hebben sommigen dan weer nood aan een schoonmaakbeurt of een onderhoud. Eén orgelkast bevat - zoals vermeld - geen instrument meer.

Van heel wat bouwers werden reeds instrumenten beschermd, toch vallen er nog enkele zaken op:

- van Pieter-Adam Van Dinter zijn in Limburg niet veel orgels aanwezig, maar er zijn ook nog geen instrumenten afzonderlijk beschermd los van het gebouw waarin ze zich bevinden;
- van Louis-Benoit Hooghuys werden evenmin orgels afzonderlijk beschermd;
- Theodoor Smet bouwde een viertal orgels in Limburg en die zijn nog niet alle beschermd;
- ondanks dat er wel wat instrumenten bewaard zijn van Egidius-Franciscus van Peteghem vormt het goed bewaarde en onderhouden instrument in Turnhout een relevante toevoeging aan het bestand beschermde orgels;
- van Pieter sr. Van Peteghem, de stamvader van de bekende orgelmakersfamilie, wordt via deze lijst een redelijk goed bewaard instrument in Outrijve toegevoegd, dat bovendien erg vroeg (1741) in het oeuvre van de orgelmaker gedateerd is.

Van vijf instrumenten is de bouwer voorlopig onbekend.

Deze gegevens laten zien dat het huidige bestand aan beschermde orgels verfijnd wordt via het beschermen van kleinere orgels uit minder centraal gelegen regio's. Dit is voor andere regio's, bijvoorbeeld Zuid-Oost-Vlaanderen of het Pajottenland, wel al gebeurd, maar gezien de door onderzoek gedocumenteerde regionale kenmerken in orgelbouw is het niet meer dan terecht dat deze ook afgespiegeld zijn in het bestand beschermde orgels.

[74] Het 46e item van de voorgestelde lijst betreft enkel een orgelkast.

5 BIBLIOGRAFIE

5.1 LITERATUUR

BASTIAENS L. 2016: Ghislain Potvlieghe 80, organograaf & orgelmaker, *Orgelkunst* 39.1, 4-19.

DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden.

D'HOOGE K. 1978: Orde in het orgelbeleid, *Orgelkunst* 1.1-2, 7-17.

FAUCONNIER A. 1977-1978: Inventaris van het Vlaams orgelpatrimonium, *Open Deur* 77.9-10, 15-18.

FAUCONNIER A. 1978: Wettelijke grondslagen voor een orgelbeleid in Vlaanderen, *Orgelkunst* 1.1-2, 18-44.

FAUCONNIER A. 2001: Monumenten met noten op hun zang. Vakafdeling Orgels, Beiaarden, Klokken en Torenuurwerken, *M&L - Monumenten, Landschappen en Archeologie* 20.66, 41-55.

FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1975: *Brabant - Arrondissement Halle-Vilvoorde*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIa, Brussel.

FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1983: *Antwerpen - Arrondissement Antwerpen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIIa, Brussel.

FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel.

FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1991: *Orgels van Vlaanderen*, Brussel.

LEMMENS M. 1996: *Het Limburgse orgellandschap*, Cultureel erfgoed in Limburg 1, Rijkel.

LEMMENS M. s.d.: *Beschermd? Overzicht per provincie*, onuitgegeven nota.

MOENS K. 2010: Muziekinstrumenten in: BEIRENS, M., KEMPERS, E. en MOYSON, H. (red.), *Achter de muziek aan. Muzikaal erfgoed in Vlaanderen en Nederland*, Leuven, 171-177.

POTVLIEGHE G. 1974: *Oost-Vlaanderen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen I, Brussel.

ROOSE P. 2002: *Beschermingen orgels prov. Limburg*, onuitgegeven nota.

S.N. 1958: *Richtlinien zum Schutze alter wertvoller Orgeln: Weilheimer Regulativ. Zugleich kurzgefasster Bericht über die Tagung der Orgeldenkmalpfleger in Weilheim-[am]-Teck vom 23. bis 27. April 1957*, Berlijn.

S.N. 1970: *Richtlinien zum Schutz Denkmalwerter Orgeln/Richtlijnen voor het behoud van orgels met erfgoedwaarde*, voorpublicatie van de vernieuwde versie van het Weilheimer Regulativ met Nederlandse vertaling van Patrick Roose naast de Duitse tekst.

S.N. 1976: *Decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten,* gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 22 april 1976 en gewijzigd bij de decreten van 18

december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001, 21 november 2003, 30 april 2004, 10 maart 2006, 27 maart 2009, 11 mei 2012 en 20 december 2013.

S.N. 1996: *Decreet van 16 april 1996 betreffende de landschapszorg,* gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 21 mei 1996 en gewijzigd bij decreten van 18 mei 1999, 8 december 2000, 21 december 2001, 19 juli 2002 13 februari 2004 en 10 maart 2006, 16 juni 2006 en 27 maart 2009.

S.N. 2013: *Visie op het beheer van beschermde orgels in Vlaanderen*, onuitgegeven nota.

5.2 WEBSITES EN DIGITALE BRONNEN

Inventariswebsite van het Agentschap onroerend erfgoed:
https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten

Databank van beschermde of vastgestelde objecten van het Agentschap Onroerend Erfgoed:
https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten.

BARCLAY R. L. 1999: *A critical analysis of actions taken upon historic musical instruments through the period of the early music revival from the beginning of the 20th century tot the 1990s*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, The Open University (Wales), Faculty of Arts [online], http://oro.open.ac.uk/18804/1/pdf03.pdf.

DE CLERCQ L., COUSSERIER K., DEFRESNE S., DE HOUWER V., DEPUYDT K., DE SCHEPPER G., OEYEN Q., TRICOT S., VERBOVEN H. & VERHELST. A. 2016: *Doelmatigheidsanalyse fase 1: de geschiedenis van het beschermen 1931 - 2016*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 65 [online], https://www.vlaanderen.be.

HOOFT, E. en VERWINNEN K. 2008: Inventarisatie van bouwkundig erfgoed - Onderzoeksbalans, Databank van de inventaris bouwkundig erfgoed. *Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen* [online], http://onderzoeksbalans.onroerenderfgoed.be.

S.N. 2007: *Klinkende monumenten: Beleidsnota advies- en instandhoudingspraktijk monumentale orgels*, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten [online], https://cultureelerfgoed.nl.

S.N. 2013: *Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed*, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 17 oktober 2013 [online], https://codex.vlaanderen.be.

S.N. 2014: *Besluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013*, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 27 oktober 2014 [online], https://codex.vlaanderen.be.

S.N. 2015: *Ministerieel besluit van 17 juli 2015 tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris bouwkundig erfgoed*, gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad op 3 augustus 2015 [online], https://codex.vlaanderen.be.

S.N. 2016: Memorie van Toelichting bij het Onroerenderfgoeddecreet in: *Onroerenderfgoeddecreet en -besluit*, Agentschap Onroerend Erfgoed, art. 2.1. 26e lid [online], http://www.cibweb.be.

S.N. s.d.: *Aanvraag tot bescherming* [online], http://www.onroerenderfgoed.be.

VAN HERCK K. & VANDEWEGHE E. 2016: *Goed wonen voor iedereen: een rijke geschiedenis Onderzoek naar de erfgoedwaarden van het sociale woningbouwpatrimonium in Vlaanderen*, Brussel, agentschap Onroerend Erfgoed, onderzoeksrapport 52 [online], https://oar.onroerenderfgoed.be.

5.3 MONDELINGE BRONNEN

Informatie verkregen van Michel Lemmens (21 november 2016, 14 juli 2017).

Informatie verkregen van Patrick Roose (16 mei 2017).

Mondelinge informatie gekregen van Luc Bastiaens (20 september 2017)

Mondelinge informatie verkregen van Daniel Vanden Broecke (21 september 2017)

6 BIJLAGE: WAARDERINGSRAPPORTEN

In functie van het onderzoek betreffende een waarderingskader voor historische orgels werden waarderingsrapporten opgesteld van 46 orgels met hoge erfgoedwaarde die in aanmerking kunnen komen voor bescherming. Deze orgels zijn verspreid over de provincies Antwerpen, Limburg en West-Vlaanderen en vormen het sluitstuk op het beschermingstraject dat het agentschap Onroerend Erfgoed en haar voorgangers sinds de jaren 1970 uitwerkten. De 46 orgels zijn een niet onbelangrijke aanvulling op het bestand van de reeds beschermde orgels.

De waarderingsrapporten behandelen alle geselecteerde instrumenten afzonderlijk. Elk rapport behandelt historiek, beschrijving en evaluatie van het geselecteerde instrument. Onder historiek wordt de geschiedenis van het kerkgebouw of kloosterkapel beschreven, evenals die van het orgel zelf. Het instrument zelf wordt behandeld onder het veld beschrijving, waar ook de staat van het orgel wordt aangegeven en waar context over de orgelbouwers wordt geboden. De evaluatie benoemt de erfgoedwaarden en criteria waarom het beschreven instrument in de toekomst in aanmerking kan komen voor bescherming.

Per rapport worden de bibliografische vermeldingen weergegeven. De verzamelde gegevens zijn gebaseerd op de bestaande informatie en documentatie van het agentschap, al dan niet gepubliceerd, en op artikels uit *Orgelkunst* of de Nederlandse website *Orgbase*. Waar nodig werd de bestaande informatie aangevuld of geactualiseerd op basis van bezoeken ter plaatse of contacten met verantwoordelijken van kerkfabrieken en parochiemedewerkers. Van elk beschreven orgel is een foto voorzien. Bijkomend fotomateriaal dat verzameld kon worden tijdens de plaatsbezoeken zijn digitaal raadpleegbaar.

De overkoepelende inhoudelijke analyse is opgenomen in het onderzoeksrapport onder hoofdstuk 4.

Balen, Hulsen, Sint-Hubertuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1 ANTWERPEN

6.1.1 Balen, deelgemeente Hulsen - Het orgel in de Sint-Hubertuskerk

Historiek

In Hulsen stond vanaf de 16de eeuw een kapel die in 1842 vergroot werd, toen de kapel als parochiekerk erkend werd. In 1896 tekende provinciaal architect Pieter Jozef Taeymans de plannen voor de nieuwe neoromaanse kruiskerk ter vervanging van de kapel. In 1899 werd de kerk in gebruik genomen.

In het midden van de 19de eeuw bouwde een onbekend orgelmaker een instrument dat in de kerk werd geplaatst. Verder is de herkomst onbekend. Het orgel werd hersteld in 1993, maar is voor de rest nagenoeg ongewijzigd bewaard gebleven.

Beschrijving

Het historisch orgel van Hulsen betreft een vroegromantisch instrument van één klavier. Het omvat negen registers en verkeert in goede staat. De historische elementen zijn hier onder meer het pijpwerk, de windlade en de mechanische tractuur. De orgelkast is in een eclectische stijl met drie vierkante hoge torens met vlakke velden en vlakke tussenvelden. De middelste toren is gekroond met een klok. De speeltafel is ingebouwd aan de zijkant van de onderkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Hubertuskerk in Hulsen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk, de windlade en de mechanische tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als vroegromantisch instrument verlenen.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Hubertus in de wijk Hulsen in Balen*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Hubertus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52203 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. 2016: *Hulsen (Balen)* [online], https://nl.wikipedia.org/wiki/Hulsen_(Balen) (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Beerse, Vlimmeren, Sint-Quirinuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.2 Beerse, deelgemeente Vlimmeren - Het orgel in de Sint-Quirinuskerk

Historiek

Vlimmeren beschikte reeds in de 14de eeuw over een kapel. In de 17de eeuw werd de toenmalige kerk tot tweemaal toe heropgebouwd. Rond 1678 kregen koor, transept en schip hun huidige vorm. De westertoren werd gebouwd in 1770-71. In 1893 vonden vergrotings- en restauratiewerken plaats onder leiding van René Joseph Van Steenbergen sr. De kerk is deels in gotische stijl.

Exacte gegevens over de bouwgeschiedenis van het orgel zijn er niet. In 1753 zou de kerkfabriek een orgel aangekocht hebben, maar het is niet duidelijk of het dit orgel betreft. Vermoed wordt dat het historisch orgel gebouwd is door de Antwerpse orgelmaker Louis De la Haye II. Louis II de la Haye (1696-1781) leerde het vak bij zijn vader Louis I die uit Henegouwen afkomstig was en zich in Gent had gevestigd. Louis II vestigde zich rond 1725 in Antwerpen en was actief in West- en Oost-Vlaanderen, Brabant en Noord-Brabant (Nederland). In 1797 werd het orgel gedemonteerd en verborgen voor plunderende Franse troepen. Rond 1950 zouden er aan het orgel nog werken uitgevoerd zijn door Firmin Joris (Aarschot).

Beschrijving

Het huidig orgel in de Sint-Quirinuskerk is als orgel onbespeelbaar. Enkel de frontpijpen en de orgelkasten bleven bewaard. Het binnenwerk van het historisch orgel is verdwenen en de oorspronkelijke dispositie kan niet achterhaald worden. De eiken orgelkast is in laatbarokke stijl en bevat een in de balustrade ingewerkt schijn-rugpositief wat uitzonderlijk is voor deze periode. Het prospect bestaat uit een hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. Het prospect van het rugpositief is een kleinere kopie van het hoofdwerkmeubel. De speeltafel was ingewerkt aan de prospectzijde van het orgel.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Quirinuskerk in Vlimmeren bevat artistieke waarde omwille van de herkenbaarheid van de orgelkast als gemaakt in laatbarokke stijl.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Quirinus in Vlimmeren*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Quirinus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12371 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *de la Haye (Delhaye), Louis (Louis II)* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8042 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Bornem, Weert, Sint-Annakerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.3 Bornem, deelgemeente Weert - Het orgel in de Sint-Annakerk

Historiek

In Weert stond een kapel waarvan de bouwgeschiedenis onduidelijk is. In 1787 werd een sobere kerk gebouwd en functioneerde de kapel als koor. In 1859 werd de kerk sterk vergroot naar ontwerp van provinciaal architect Joseph Schadde. In 1863 werden de vensters van het oude deel aangepast aan het nieuwe deel. In 1875 werd de toren afgebroken en verplaatst (plannen van Léonard Blomme) om de neogotische kerk te vergroten.

In 1815 werd een eerste orgel voor de kerk gebouwd door J.F. De Potter uit Sint-Niklaas. Wat verder met dit orgel gebeurde is onbekend. Tussen 1859 en 1863 bouwde François-Bernard Loret (Mechelen) een orgel voor de kerk. François-Bernard Loret (1808-1877) werd door zijn vader opgeleid tot orgelmaker, maar was ook ingenieur mechanica. Hij vestigde zich eerst in Sint-Niklaas en verhuisde 1845-46 naar Mechelen. Hij bouwde zo'n 300 orgels in België en Nederland en is auteur van meerdere traktaten en opiniestukken over orgelbouw. Het orgel in Weert onderging in 1931 enkele wijzigingen door Leon Daem (Appelterre) en werd later onderhouden door Etienne De Munck (Sint-Niklaas). Zo werd de speeltafel van de rugzijde van de orgelkast naar de zijkant verplaatst en veranderd.

Beschrijving

Het huidig orgel betreft een romantisch instrument van één klavier. Het omvat zeven registers en is bespeelbaar, maar heeft nood aan restauratie. Het historisch orgel is behalve enkele wijzigingen zowat integraal bewaard. De dispositie en het pijpwerk, de tractuur en de orgelkast (met de nog aanwezige kaarsenhouder) vormen de historische elementen. De orgelkast is in een sobere neobarokke stijl en het viervoetsfront bestaat uit een halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens en vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de zijkant van de onderkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Annakerk in Weert bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (de dispositie, het pijpwerk en de tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door François-Bernard Loret.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Anna in Weert*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Anna* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2071 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Loret, François-Bernard* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8136 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Geel, Holven, Sint-Jozefkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.4 Geel, wijk Holven - Het orgel in de Sint-Jozefkerk

Historiek
In de wijk Holven werd de huidige kerk in eclectische stijl gebouwd in 1935-1936. De kerk werd gerestaureerd in 1997.

In 1959 werd door Leonard Joris (Averbode) een ouder orgel in de kerk geplaatst, afkomstig uit het Maison du Sacré-Coeur (Hospitalières du Sacré-Coeur) in Jette. Het orgel werd oorspronkelijk in 1872 gebouwd door Pierre Schyven uit Elsene. Pierre Schyven (1827-1916) ging als leerjongen in dienst bij Joseph Merklin in Elsene en werd in 1851 meestergast. Vanaf 1854 zijn de meeste orgels van het huis van de hand van Pierre Schyven. Vanaf 1873 liet Merklin het bedrijf over aan Schyven. Pierre Schyven diende in 1882 en 1883 octrooien in voor een zelf ontworpen systeem van *dedoublement*, toe te passen op kegelladen, respectievelijk traditionele sleepladen. Het orgel in de wijk Holven werd kort voor 1976 hersteld en gewijzigd door de firma Aerts & Castrel (Duffel). De wijziging betrof enkele registers, zoals de Basson-Hautbois 8' die vervangen werd door een Octaaf 2' en de Quint en Fluit 2' waarvan de pijpen ingekort en omgevormd werden.

Beschrijving
Het huidig orgel is in romantische stijl en bevat twee klavieren en pedaal. Het omvat negen (4+4+1) registers en is bespeelbaar. Het historisch orgel is grotendeels bewaard gebleven, behalve de wijzigingen aan het pijpwerk. De historische elementen betreffen onder meer het originele pijpwerk, de mechanische tractuur en de orgelkast. De orgelkast is in eclectische stijl en het vlakke prospect bestaat uit twee hoge zijtorens met een hoekige top en een gesplitst tussenveld. In elke toren zijn drie houten pijpen van de Sousbasse 16' geplaatst. Het is eerder ongebruikelijk om houten gedekte pijpen in het front te plaatsen, al zijn er meerdere voorbeelden in het oeuvre van Pierre Schyven. De speeltafel is ingewerkt aan de zijkant van de onderkast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Jozefkerk van de wijk Holven in Geel bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het historisch pijpwerk en de mechanische tractuur die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Pierre Schyven. De artistieke waarde wordt versterkt door de criterium zeldzaamheid: het is eerder uitzonderlijk dat houten pijpen in het front worden geplaatst, al het komt vaker voor bij orgels van Pierre Schyven.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Jozef in de wijk Holven in Geel*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Jozef* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52425 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Schyven (familie) (collectief)* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8197 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Heist-op-den-Berg, Booischot, Sint-Salvatorkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.5 Heist-op-den-Berg, deelgemeente Booischot - Het orgel in de Sint-Salvatorkerk

Historiek

In 1410 kreeg Booischot een kapel die in 1666 vergroot zou zijn. In 1816-17 werd de kapel nogmaals vergroot naar ontwerp van J.-K. della Faille de Leverghem. De kapel werd in 1856 gesloopt en vervangen door de huidige neogotische kerk naar ontwerp van provinciaal architect Joseph Schadde. De afwerking werd voltooid in 1863.

Vóór 1845 was er reeds een orgel in Booischot, in dat jaar voerde orgelmaker Arnold Graindorge herstellingen uit. Circa 1860 bouwde François-Bernard Loret (Mechelen) een orgel voor de kerk. François-Bernard Loret (1808-1877) werd door zijn vader opgeleid tot orgelmaker, maar was ook ingenieur mechanica. Hij vestigde zich eerst in Sint-Niklaas en verhuisde 1845-46 naar Mechelen. Hij bouwde zo'n 300 orgels in België en Nederland en is auteur van meerdere traktaten en opiniestukken over orgelbouw. De orgelkast is gemaakt naar ontwerp van Joseph Schadde, die ook de kerk ontwierp. Het orgel bleef nagenoeg ongewijzigd bewaard. Kort voor 1925 plaatste Joseph Joris (Zichem) een elektro-ventilator en orgelmakers D'Hondt (Herselt) voerden kleine herstellingen uit.

Beschrijving

Het huidig orgel betreft een instrument in romantische stijl met twee klavieren en aangehangen pedaal. Het omvat tien (6+4) registers en is buiten werking. Het historisch orgel is zowat in zijn geheel bewaard gebleven, op een enkele wijziging aan het pijpwerk na. De historische elementen worden gevormd door het historisch pijpwerk, de mechanische tractuur, de traditionele windlade en de speeltafel. De orgelkast is in neogotische stijl en het meubel bestaat uit twee kasten, verbonden door een arcade. Elke kast is als balustrademeubel geplaatst en het niet sprekend front bestaat uit een hoge ronde middentoren met een opengewerkte spits en terugwijkende zijvelden. De arcade is bekroond door een hogere opengewerkte spits dan de middentorens. De speeltafel is ingewerkt in de linkse onderkast (vanuit de kerk bekeken), waar zich ook het orgel bevindt.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Salvatorkerk in Booischot bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk, de tractuur, de windladen en de speeltafel) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door François-Bernard Loret. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neogotische orgelkast in een neogotische kerk. Het orgel heeft tevens architecturale waarde omwille van de volumetrie van de orgelkast die via de balustrade zowat de hele wand inneemt maar via de arcade ruimte laat voor het raam.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Salvator in Booischot*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Salvator* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2528 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Loret, François-Bernard* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8136 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Lier, Zwartzusterklooster (kapel), orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.6 Lier - Het orgel in de kapel van het Zwartzusterklooster

Historiek
Het orgel in de kapel van de Zwartzusters-Augustinessen dateert van 1814-1815 en is afkomstig uit de Sint-Antonius-Abtkerk in Brasschaat. Reeds op het einde van de 15de eeuw was er een kapel, toegewijd aan Sint-Antonius. In 1771 werd een nieuwe kapel gebouwd. Deze kapel werd in de loop van 19de eeuw vergroot: in 1839, in 1864-65 en nogmaals in 1871-1872. Met deze vergrotingswerken werd het orgel wellicht te klein bevonden want reeds in 1869 wordt het verkocht aan de cellebroeders (Alexianen) in Lier en werd nog geld ingezameld voor een nieuw orgel, dat gebouwd werd door Henri Vermeersch (Duffel). Het orgel werd in Lier in het Sint-Jozefrusthuis geplaatst. Dit rusthuis werd in 1946 overgenomen door de Zwartzusters-Augustinessen van Lier en zij lieten het orgel overbrengen naar hun klooster.

De cellezusters vestigden zich in Lier in 1407 en in 1511-1513 werd een klooster gesticht. Een wellicht in de 16de eeuw verkregen woning werd in de loop van de 17de eeuw uitgebreid: er werden aangrenzende gronden opgekocht en een nieuwe kapel en ziekenzaal werden gebouwd. Het klooster werd aangeslagen in 1798 en de Zusters verhuisden tijdelijk om in 1810 terug eigenaar te kunnen worden van het complex. Het klooster werd volledig herbouwd in 1863-1868 naar ontwerp van J. Van Ockeleyn, de kapel werd in 1882 vervangen. Het complex werd in 2008 door de stedelijke overheid gekocht en de kapel wordt gebruikt door de Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans.

Het orgel in de kapel van de Zwartzusters-Augustinessen werd in 1814-1815 gebouwd door Jean-Joseph Delhaye (Antwerpen). Jean-Joseph Delhaye (1786-1854) was de kleinzoon van Louis II De la Haye uit Henegouwen. Jean-Joseph liet een omvangrijk oeuvre na, vooral in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Het orgel werd in de tweede helft van de 19de eeuw (mogelijk in 1869 tijdens de verhuizing) licht gewijzigd, misschien door de Mechelse orgelbouwer Cappuyns-Keulemans. Ook in 1946 bij de nieuwe verhuizing werd aan het orgel gewerkt. Ergens na 1960 heeft de firma Aerts & Castrel (Duffel) nog aan het orgel gewerkt. Het is niet duidelijk wie welke werken uitvoerde, maar volgende zaken werden vastgesteld bij inventarisatie in 2003: het orgel werd omgedraaid en de speeltafel werd aan de rugzijde ingebouwd, er werd een aangehangen pedaal toegevoegd, van twee registers ontbreekt het pijpwerk, het pijpwerk dateert van verschillende periodes en is niet meer helemaal homogeen.

Beschrijving
Het huidig orgel betreft een instrument in classicistische stijl van één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat veertien registers en is bespeelbaar, maar verkeert in vervallen staat. Het historisch orgel is nog terug te vinden in een deel van het pijpwerk, een deel van de registertrekkers, de tractuur, de windlade en de orgelkast. Het viervoetsmeubel heeft geleden onder de ‘omkering’ en andere ingrepen. Zo werden ornamenten van de frontzijde weggenomen en aan de klavierzijde bevestigd en werd de magazijnbalg dwars in de voet van de orgelkast geplaatst waardoor een grote opening in het meubel moest worden gemaakt. De orgelkast is in classicistische stijl en het vlak front bestaat uit een vooruitspringende middenpartij en -toren.

Evaluatie
Het historisch orgel van de kapel van de Zwartzusters-Augustinessen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer een gedeelte van het pijpwerk, de mechanische tractuur, en de windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Jean-Joseph Delhaye. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een classicistische orgelkast.

Bibliografie

- FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1983: *Antwerpen - Arrondissement Antwerpen*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IIIa, Brussel, 424.
- S.N. s.d.: *Inventaris orgel kapel van de Zwartzusters-Augustinessen in Lier*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Klooster van de Zwartzusters* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/10459 (geraadpleegd op 4 oktober 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Antonius Abt* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/12781 (geraadpleegd op 4 oktober 2017).
- S.N. s.d.: *Delhaye, Jean-Joseph* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8045 (geraadpleegd op 4 oktober 2017).

Lier, Zwartzusterklooster (kapel), orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

Lille, Wechelderzande, Sint-Amelbergakerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.7 Lille, deelgemeente Wechelderzande - Het orgel in de Sint-Amelbergakerk

Historiek

Over de eerste kerk van Wechelderzande is niets bekend. Ca. 1500 zou er reeds een toren in kempische baksteengotiek zijn. De spits daarvan werd vernieuwd in 1674-75. In 1851 werd de huidige neogotische kerk gebouwd naar ontwerp van Eugeen Gife. De toren werd hersteld en van een neogotisch venster boven de ingang voorzien in 1861, op basis van plannen van Johan Van Gastel.

In 1832 werd voor de kerk een orgel gebouwd door Jean-Joseph Delhaye (Antwerpen). Jean-Joseph Delhaye (1786-1854) was de kleinzoon van Louis II De la Haye uit Henegouwen. Jean-Joseph liet een omvangrijk oeuvre na, vooral in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Het orgel in Wechelderzande werd licht gewijzigd door Joseph Stevens (Duffel) maar in de jaren 1970 werd de originele dispositie hersteld door de firma Pels-D'Hondt (Herselt). Op dat moment werd het orgel in het koor geplaatst.

Beschrijving

Het huidig orgel betreft een instrument in classicistische stijl van één klavier. Het omvat veertien registers en is bespeelbaar. Het historisch orgel is goed bewaard gebleven. De historische elementen zijn onder andere een gedeelte van het pijpwerk, de mechanische tractuur en de windlade. De orgelkast is in een neobarokke stijl en het viervoetsprospect bestaat uit een hogere halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de onderkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Amelbergakerk in Wechelderzande bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer een gedeelte van het pijpwerk, de mechanische tractuur, en de windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Jean-Joseph Delhaye.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Amelberga in Wechelderzande*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Amelberga* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/47477 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Delhaye, Jean-Joseph* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8045 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Mechelen, Battel, Sint-Jozefkerk, orgel (© Jan Smets, 2016)

6.1.8 Mechelen, wijk Battel - Het orgel in de Sint-Jozefkerk

Historiek
Oorspronkelijk stond in het gehucht Battel een Heilig-Kruiskapel die verwoest werd in 1580. In 1627 werd een kerk, gewijd aan Sint-Jozef, gebouwd. Deze kerk werd opnieuw gesloopt, ditmaal in 1798. In 1862-67 werd een nieuwe neoclassicistische hallenkerk voor Battel gebouwd. In 1900 werd het koor vergroot naar ontwerp van Jules Barbier.

De historiek van het orgel van Battel is onbekend. De orgelkast van het laat-17de-eeuwse orgel van Jean-Baptiste Forceville zou afkomstig zijn van de Sint-Bernardusabdij van Hemiksem en na de opheffing van de abdij in 1796 in 1817 overgebracht zijn naar Oud Gastel. In 1906 zou Joseph Stevens (Duffel) de kast na een ombouw meegenomen hebben. Het is niet onmogelijk dat de orgelkast zo in Battel terecht kwam. Wel wordt het bouwjaar van de orgelkast door Fauconnier en Roose gesitueerd rond 1725. Van het eigenlijke instrument wordt door hen gedacht dat dit in de vroege 19de eeuw werd gebouwd. Jean-Baptiste D'Hondt (Herselt) werkte aan het orgel in het begin van de 20ste eeuw. In 1974 werd het orgel gerenoveerd door Aerts & Castrel.

Beschrijving
Het huidig orgel van Battel betreft een classicistisch instrument van één klavier en is bespeelbaar. De historische elementen betreffen onder meer het pijpwerk, de tractuur en de orgelkast. Deze is in een barokke stijl en was oorspronkelijk geplaatst als balustrademeubel. Wellicht was de speeltafel aan de achterzijde van de onderkast ingewerkt. Het prospect bestaat uit een hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lage halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de onderkast.

Evaluatie
Het historisch orgel in de Sint-Jozefkerk in de wijk Battel in Mechelen heeft artistieke waarde omwille van de herkenbaarheid van de historische elementen (onder meer het pijpwerk, de tractuur en de orgelkast) die het orgel bevestigen als classicistisch instrument.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Jozef in de wijk Battel in Mechelen*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Jozef* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/1550 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Mol, Sluis, Sint-Bernarduskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Michel Lemmens, 2015)

6.1.9 Mol, deelgemeente Sluis - Het orgel in de Sint-Bernarduskerk

Historiek

Sluis heeft, volgens een schepenakte van 1619, reeds een eigen stenen kapel, gebouwd door de inwoners. De kapel blijft in gebruik maar wordt te klein door de bevolkingstoename. In de 18de eeuw wordt de kapel vergroot. Het is niet bekend of de kapel over een orgel beschikte. In 1863 wordt de kapel gesloopt om een grotere kerk te kunnen bouwen. Deze wordt gerealiseerd in 1865 volgens de plannen van provinciale architect Johan Van Gastel. In 1929 volgt nog een uitbreiding van de kerk. In het nieuwe kerkgebouw van 1865 wordt een orgel geplaatst dat op dat moment reeds ouder is. Het is onduidelijk of het orgel elders tweedehands werd aangekocht of reeds in de voormalige kapel werd gebruikt.

Het orgel kent drie bouwfases waarvan de bouwers onbekend zijn en de datering ook niet duidelijk is. Op basis van vormelijke kenmerken kan gesteld worden dat de orgelkast vermoedelijk van de tweede helft van de 17de eeuw dateert. Dit meubel bevatte wellicht een beperkt orgel met één klavier. In de vroege 19de eeuw werd in dit meubel een nieuw éénklaviersorgel gebouwd waarbij het klavier en de pijpen werden uitgebreid en door plaatsgebrek ook de kast zelf voorzien werd van brede vleugels. De bouwer van dit instrument is onbekend maar de makelij wijst op een orgel in Vlaamse factuur. In het begin van de 20ste eeuw onderging het instrument een nieuwe uitbreiding waarbij een tweede klavier en een récit (de kast bevindt zich achter het oude orgel) werden toegevoegd. Er is een ongedateerd bestek voor de vernieuwing en uitbreiding van het orgel bewaard gebleven, op naam van Jean-Baptiste D'Hondt uit Wolfsdonk, dat waarschijnlijk betrekking heeft op deze derde bouwfase.

Beschrijving

Het huidig orgel omvat twee klavieren en een aangehangen pedaal, met veertien registers (acht op het hoofdwerk, zes op het récit en één tremolo). Het is op dit moment nauwelijks bespeelbaar. Ondanks de vroeg 20ste-eeuwse uitbreiding is het orgel te typeren als een consistent vroeg-19de-eeuws classicistisch instrument in een 17de-eeuwse kast. De historische elementen betreffen de oudere orgelkast en het inwendige van het 19de-eeuwse orgel: het verzorgd pijpwerk, de windlade, het wellenbord en de registertractuur. Al deze elementen bleven bewaard bij de 20ste-eeuwse uitbreiding maar raakten verspreid binnen het huidig geheel van hoofdwerk en récit.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Bernarduskerk in Mol-Sluis bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het verzorgd 19de-eeuws pijpwerk, de windlade, het wellenbord en de registertractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde van het historisch orgel wordt versterkt door de zeldzaamheid van de 17de-eeuwse orgelkast. In Vlaanderen zijn slechts een 35-tal orgelmeubels uit de 17de eeuw bewaard gebleven. De 20ste-eeuwse uitbreiding van het orgel wordt niet als waardevol beschouwd.

Bibliografie

- LEMMENS M. s.d.: *Het orgel in de Sint-Bernarduskerk te Mol-Sluis. Inventarisatierapport*, onuitgegeven rapport.
- LEMMENS M. s.d.: *Het orgel in de Sint-Bernarduskerk te Mol-Sluis. Motivatie voor bescherming als monument*, onuitgegeven document.
- WELLENS K. 1996: *Het orgel in de regio Mol en in de poëzie*, onuitgegeven taak, Molle, 57-58.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Bernardus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52920 (geraadpleegd op 10 augustus 2017).

Putte, Sint-Niklaaskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.10 Putte - Het orgel in de Sint-Niklaaskerk

Historiek
Van de bouwgeschiedenis van de oude kerk van Putte is nauwelijks informatie bekend omdat archiefstukken verloren gingen tijdens de godsdiensttroebelen van de 16de eeuw. In de 17de eeuw werd een nieuwe toren gebouwd. In de volgende eeuw werd de kerk vernieuwd en vergroot met zijbeuken. In 1891-1894 werd een nieuwe neogotische kerk gebouwd naar ontwerp van Léonard Blomme.

In de oude kerk zou de familie Van Peteghem nog aan een orgel hebben gewerkt. In 1898 bouwde Joseph Stevens uit Duffel een nieuw orgel voor de nieuwe kerk. Joseph Stevens (1874-1936) was als orgelbouwer de overnemer van een firma die in 1822 begon bij een samenwerking van Theodoor Smet en Henri Vermeersch. Stevens was vooral actief in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. De verdere bouwgeschiedenis van het orgel is onduidelijk, al laat de plaatsingslijst van Gerard D'Hondt (Herselt) zien dat de firma Pels-D'hondt het orgel heeft gezien in de jaren 1950.

Beschrijving
Het orgel betreft een romantisch instrument van drie klavieren en zelfstandig pedaalwerk. Het omvat 27 (9+6+8+4) registers en 12 koppelingen en verbindingen. De originele dispositie, de pneumatische tractuur en de speeltafel bleven bewaard, maar het orgel is buiten werking. Het orgel wordt beschouwd als één van de betere kwalitatieve orgels van Joseph Stevens. De orgelkast is gedeeld en in een sobere neogotische stijl. De speeltafel staat vrij opgesteld tussen de twee kasten. Het prospect bestaat telkens uit een uitkragende vierkante vlakke zijtoren met een aflopend vlak zijveld richting nis in de kerk.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Niklaaskerk in Putte bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (de dispositie en het pijpwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Joseph Stevens uit Duffel. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neogotische orgelkast in een neogotische kerk.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Niklaas in Putte*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Niklaas* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2960 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Firma J. Stevens* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Ravels, Poppel, Sint-Valentinuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.11 Ravels, deelgemeente Poppel - Het orgel in de Sint-Valentinuskerk

Historiek

Er is bijna niets bekend over de ontstaansgeschiedenis van de eerste kerk van Poppel. In ca. 1520 werd een nieuwe kerk gebouwd die vernield werd tijdens de oorlog tussen Spanje en de opstandige gewesten. Tijdens het Twaalfjarig Bestand werd een laatgotische kerk heropgebouwd en in 1633 van een nieuwe toren voorzien. Er werden herhaaldelijk herstellingswerken aan de kerk uitgevoerd. Een eerste voorstel tot vergroting van de kerk in 1877 werd verworpen. In 1906 werden de werken toch aangevat op basis van de plannen van provinciaal architect Pieter Jozef Taeymans. De bestaande zijbeuken werden verlengd en verbreed en een extra ingang werd geplaatst. Het neogotisch doksaal dateert van 1911-1912. Een Duits bombardement in 1940 bracht zware schade toe aan de kerk. In 1941 werden de nodige herstellingen gedaan. In 1944 raakte de torenspits ernstig beschadigd door een beschieting. Deze werd in 1948-1949 vervangen door een nieuwe spits naar ontwerp van Jan Bols. In 1980 werd de kerk gerestaureerd.

Kort na 1763 plaatste Louis II De la Haye uit Antwerpen het oorspronkelijke orgel in de kerk. Louis II de la Haye (1696-1781) leerde het vak bij zijn vader Louis I die uit Henegouwen afkomstig was en zich in Gent had gevestigd. Louis II vestigde zich rond 1725 in Antwerpen en was actief in West- en Oost-Vlaanderen, Brabant en Noord-Brabant (Nederland). In Ravels werd, met de verbouwing van de kerk en de bouw van het nieuwe doksaal, na 1912 het orgel gewijzigd, onder meer met toevoeging van een vrijstaande speeltafel. Ook werd het orgel met de rug naar de zijmuur geschoven. In 1998 werd het orgel door René Nijsse (Oud Sabbinge, Nederland) gerenoveerd en terug centraal geplaatst.

Beschrijving

Het huidig orgel van Poppel is een laatbarok instrument met twee klavieren en een pedaal. Het instrument is bespeelbaar. Van het orgel zijn heel wat elementen vernieuwd. Van het historische pijpwerk van De la Haye blijven maar enkele registers meer bewaard. De historische elementen betreffen onder meer het pijpwerk en de orgelkast. In de onderkast zijn de originele registergaten nog zichtbaar. De orgelkast is in classicistische stijl en het prospect bestaat uit een hogere halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met licht welvende tussenvelden. De speeltafel is vóór het orgel geplaatst.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Valentinuskerk in Poppel bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het historisch pijpwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als laatbarok instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Louis II De la Haye.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Valentinus in Poppel*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Valentinus met omringend kerkhof* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/75638 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Retie, Schoonbroek, Sint-Jobkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.12 Retie, deelgemeente Schoonbroek - Het orgel in de Sint-Jobkerk

Historiek
Schoonbroek had geen eigen parochie en hing af van de parochie van Retie, toch was de verering voor Sint-Job er sterk. Volgens de overlevering zouden gelovigen rond 1476 zelf een kapel bouwen. In 1565 werd een nieuwe en grotere kapel gebouwd. Rond 1851 werd de kapel vergroot tot een neogotische kerk naar ontwerp van Eugeen Gife. Het transept en het koor werden vernieuwd in 1861.

Waarschijnlijk stond er tot 1839 geen orgel in de kerk. In dat jaar plaatste Theodoor Smet een orgel. Theodoor Smet (1782-1853) vestigde zich als orgelmaker rond 1822 in Duffel. Hij was vooral actief in de provincie Antwerpen maar heeft ook enkele orgels in Limburg gebouwd. Zijn orgels kenmerken zich door hun zeer warm, mild en vocaal karakter en hun bijzonder degelijke en verzorgde opbouw. Dit orgel werd licht aangepast waarbij de speeltafel van de rugzijde naar de prospectzijde werd verplaatst. De blaasbalg werd vervangen rond 1950.

Beschrijving
Het huidig orgel in de Sint-Jobkerk is een classicistisch instrument van één klavier. Het omvat twaalf registers en is speelbaar. Het historisch orgel is nagenoeg integraal bewaard gebleven en de historische elementen zijn veelvuldig (o.a. het pijpwerk, de speeltafel, de windlade, de tractuur). De orgelkast is in een sobere neobarokke stijl en het prospect bestaat uit een hogere halfronde uitkragende middentoren en de halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De originele registergaten zijn nog zichtbaar aan de rugzijde. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de kast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Jobkerk in Schoonbroek bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (zowat het hele binnenwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Theodoor Smet.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Job in Schoonbroek*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Job* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/75879 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Smet, Theodoor* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8631 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Sint-Amands, Oppuurs, Sint-Johannes en Amanduskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.13 Sint-Amands, deelgemeente Oppuurs - Het orgel in de Sint-Johannes en Amanduskerk

Historiek

Pas in 1803 kreeg Oppuurs een eenvoudige zaalkerk, in classicistische stijl. In 1825 werd een westtoren toegevoegd. In 1959-1960 werd de kerk vergroot naar ontwerp van C. Spiessens uit Bornem. Daarbij werd een transept toegevoegd.

Naar alle waarschijnlijkheid is het Jean-Joseph Delhaye uit Antwerpen die het orgel voor Oppuurs maakte, vermoedelijk tussen 1825 en 1840. Jean-Joseph Delhaye (1786-1854) was de kleinzoon van Louis II De la Haye uit Henegouwen. Jean-Joseph liet een omvangrijk oeuvre na, vooral in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. Het orgel in Oppuurs werd gewijzigd door F. Vandeplas (Leuven) op het einde van de 19de eeuw en door J. Goyvaerts (Deurne) in 1935. Bij de vergroting van de kerk werd het orgel aangepast aan de nieuwe kerkruimte en verplaatst. De uitvoerder van deze werken is niet bekend. Bij de verschillende transformaties werden onder andere basregisters toegevoegd, een pedaalklavier toegevoegd en weer verwijderd en de windvoorziening en de speeltafel vervangen. Ook werd het orgel zijdelings op het doksaal opgesteld in plaats van frontaal zoals voordien.

Beschrijving

Het huidig orgel is een romantisch instrument van één klavier. Het omvat vijftien registers en is onbespeelbaar. Ondanks alle wijzigingen valt het orgel terug te brengen tot het classicistisch concept dat Jean-Joseph Delhaye voor ogen had bij de bouw. De historische elementen daartoe vormen het nog bewaarde pijpwerk (waarvan een deel zelfs 18de-eeuws is), de windlade en een deel van de tractuur. De orgelkast is in neoclassicistische stijl en het viervoetsfront bestaat uit een hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de kast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Johannes en Amanduskerk van Oppuurs bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer een gedeelte van het pijpwerk, een gedeelte van de mechanische tractuur, de windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Jean-Joseph Delhaye. De verschillende wijzigingen die het orgel onderging worden als niet waardevol beschouwd. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een neoclassicistische orgelkast en de contextwaarde van een neoclassicistische orgelkast in een classicistische kerk.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Johannes en Amandus in Oppuurs*.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Johannes en Amandus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/2198 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Delhaye, Jean-Joseph* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8045 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Turnhout, Elisabethgasthuis (kapel), orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.14 Turnhout - Het orgel in de kapel van het klooster van de Gasthuiszusters Augustinessen

Historiek

Op 22 september 1608 kwamen enige Gasthuiszusters Augustinessen uit Lier naar Turnhout om het gasthuis te runnen. Het is onduidelijk wanneer de kapel gebouwd werd. In 1875 werd het gasthuis te klein en werd een nieuw klooster en ziekenhuis in de Warandestraat in Turnhout betrokken en verhuisde het orgel naar de nieuwe kloosterkapel. In 1968 werd het orgel alweer verhuisd omdat de oude gebouwen in de Warandestraat plaats moesten maken voor het Cultureel Centrum De Warande. In 1957 was een nieuw klooster en ziekenhuis gebouwd in de rand van de stad en het orgel werd daar naartoe gebracht.

Egidius-Franciscus Van Peteghem (Gent) plaatste in 1776 een orgel in de toenmalige kapel. Egidius-Franciscus (1737-1797) was de oudste zoon van Pieter sr. Hij werkte vanaf 1776 zelfstandig, hoewel vermoedelijk alle onderdelen in hetzelfde familie-atelier in Gent werden vervaardigd. Hij was als orgelbouwer vooral actief in Oost-Vlaanderen, Antwerpen en Noord-Brabant (Nederland). Het orgel van het Elisabethgasthuis werd in 1875 overgebracht naar de nieuwe kapel in de Warandestraat en verhuisde in 1968 opnieuw, nu naar de kapel in de Rubensstraat. Door orgeladviseur Stanislas Deriemaeker was in 1967 vastgesteld dat het orgel in slechte staat verkeerde maar wel waardevol genoeg was om te behouden. Er waren vier registers verdwenen en ook was er een pedaal toegevoegd op een nog onbekend moment. Het orgel werd door de firma Pels-D'Hondt (Herselt) gerestaureerd en hersteld. Daarbij werden de verdwenen registers gereconstrueerd en bleef het pedaalregister behouden.

Beschrijving

Het huidig orgel is een laatbarok instrument met één klavier en zelfstandig pedaal. Het omvat dertien (12+1) registers en is bespeelbaar. Het instrument werd gerestaureerd met respect voor de nog bestaande historische elementen (onder meer het historische pijpwerk en de mechanische tractuur). De orgelkast is in een uitbundige classicistische stijl als balustrade-instrument geplaatst en bevat een schijnpositief. Het prospect bestaat uit een halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde naar de zijkant uitkragende zijtorens met golvende tussenvelden.

Evaluatie

Het historisch orgel van de kapel van het klooster van de Gasthuiszusters Augustinessen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk en de mechanische tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als laatbarok instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Egidius-Franciscus Van Peteghem.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Orgel Sint-Elisabeth* [online], http://www.vzw-octave.be (geraadpleegd op 10 augustus).

Westerlo, Oevel, Sint-Michielkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.1.15 Westerlo, deelgemeente Oevel - Het orgel in de Sint-Michielkerk

Historiek

Over een eerste kerk in Oevel is geen informatie bekend. Wel is er een toren in baksteengotiek uit de 15de eeuw bewaard gebleven, gerestaureerd in 1863 op basis van plannen van Johan Van Gastel. In 1870 werd een neogotische kerk gebouwd naar ontwerp van Pieter Jozef Taeymans.

In 1846 bouwde het atelier van Theodoor Smet en Henri Vermeersch uit Duffel een orgel voor de oude kerk van Oevel. Theodoor Smet (1782-1853) vestigde zich als orgelmaker rond 1822 in Duffel. Hij was vooral actief in de provincie Antwerpen maar heeft ook enkele orgels in Limburg gebouwd. Zijn orgels kenmerken zich door hun zeer warm, mild en vocaal karakter en hun bijzonder degelijke en verzorgde opbouw. Henri Vermeersch (1815-1886) was afkomstig uit het atelier van François Loret en associeerde zich in 1839 met Theodoor Smet. Na diens overlijden in 1853 nam Vermeersch het atelier over. Voor het orgel van Oevel maakten Smet en Vermeersch gebruik van een oudere orgelkast (vermoedelijk van een Verbuecken-orgel) maar gebruikten niets van het binnenwerk van dat orgel. Het orgel werd gewijzigd door Jean-Baptiste D'Hondt uit Wolfsdonk. Firmin en Albert Joris (Aarschot) plaatsten rond 1925 een elektroventilator. Het is niet duidelijk wie de wijzigingen uitvoerde, maar de vrijstaande speeltafel, de pneumatisch registertractuur, het zwelwerk en pedaal zijn toevoegingen.

Beschrijving

Het huidig orgel van Oevel is een romantisch instrument met twee klavieren en pedaal en is bespeelbaar. Ondanks wijzigingen laten de historische elementen een eenklaviers classicistisch orgel zien van de hand van Smet en Vermeersch. De historische elementen zijn een deel van het pijpwerk dat bewaard bleef, het originele wellenbord en de windlade en pijproosters. De orgelkast is in een laatbarokke stijl. Het prospect bestaat uit een ietwat hogere halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met golvende tussenvelden. De kast bevat aan de rugzijde nog de veertien oorspronkelijke registergaten. De vrijstaande speeltafel is vóór het orgel opgesteld.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Michielskerk van Oevel bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk, het wellenbord en de pijproosters en windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Theodoor Smet en Henri Vermeersch. De latere wijzigingen worden als niet waardevol beschouwd.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Michiel in Oevel*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Michiel* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/41284 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Smet, Theodoor* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8631 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Gingelom, Borlo, Sint-Pieterskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2 LIMBURG

6.2.1 Gingelom, deelgemeente Borlo - Het orgel in de Sint-Pieterskerk

Historiek

De kerk van Borlo (Gingelom) dateert van het begin van de 19de eeuw en is in neoclassicistische stijl. In 1910 werden de dwarsbeuk en het koor bijgebouwd, naar ontwerp van de architecten Hyacinth Martens en Vincent Lenertz.

Het orgel werd gebouwd door Arnold Clerinx (Sint-Truiden); een exact bouwjaar is echter niet bekend. Arnold Clerinx (1816-1898) ging in de leer bij Pieter-Frans Van Dinter (Tengelen, Nederland). In 1842 vestigde hij zich als zelfstandig orgelmaker in Sint-Truiden. Belangrijk voor zijn uitgebreide oeuvre is zijn in 1847 gepatenteerde transmissiesysteem voor de windlade. Als orgelmaker was hij vooral actief in de provincie Limburg, maar ook in Luik en de toenmalige provincie Brabant. Meer informatie over de bouwgeschiedenis van dit orgel is niet voorhanden. Het bevond zich bij inventarisatie in verwaarloosde staat, maar werd gerestaureerd na de renovatie van de kerk in de jaren 1980. Daarbij werd de speeltafel vanaf het doksaal naar beneden gebracht en vooraan in de kerk geplaatst.

Beschrijving

Het eigenlijke instrument is in classicistische stijl en heeft één klavier en zelfstandig pedaalwerk. Het omvat 15 (13+2) registers en is bespeelbaar. De voornaamste historische elementen zijn het pijpwerk en de deels nog mechanische tractuur. De orgelkast is in een neobarokke stijl. Het prospect bevat twee lage halfronde uitkragende zijtorens en een hogere halfronde uitkragende middentoren met vlakke tussenvelden. De speeltafel bevindt zich vooraan in de kerk.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Pieterskerk van Borlo bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk en gedeeltelijk de mechanische tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Arnold Clerinx.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 33.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 1.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 35-47.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Petrus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/21661 (geraadpleegd op 23 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Borlo, België (Limburg (Belgisch)) - Sint Petruskerk* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 23 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Clerinx, Arnold* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8035 (geraadpleegd op 23 mei 2017).

Halen, Loksbergen, Sint-Andreaskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.2 Halen, deelgemeente Loksbergen - Het orgel in de Sint-Andreaskerk

Historiek
In 1838 werd Loksbergen een zelfstandige parochie. Er werd geen informatie gevonden over de toenmalige kapel of kerk. In 1894 werd een neogotische kerk gebouwd. Deze kruisbasiliek werd in 1959 vergroot.

Voor de oude kapel of kerk bouwde Theodoor Smet een orgel in 1842. Theodoor Smet (1782-1853) vestigde zich als orgelmaker rond 1822 in Duffel. Hij was vooral actief in de provincie Antwerpen maar heeft ook enkele orgels in Limburg gebouwd. Zijn orgels kenmerken zich door hun zeer warm, mild en vocaal karakter en hun bijzonder degelijke en verzorgde opbouw. Dit orgel bleef grotendeels bewaard, maar in de periode van het interbellum voorzag Hubert Van de Loo uit Leuven het orgel van een elektrische tractuur. Het orgel zou in de jaren 1970 getransformeerd zijn en vermoedelijk is er ook pijpwerk vervangen of verdwenen.

Beschrijving
Het huidig orgel betreft een orgel in classicistische stijl van twee klavieren en aangehangen pedaal. Het heeft nood aan restauratie en wordt momenteel niet gebruikt. De historische elementen van dit orgel vormen een deel van het pijpwerk en de windladen en de orgelkast. De elektrische tractuur en eventuele latere wijzigingen doen afbreuk aan het opzet en worden als niet waardevol beschouwd. De eiken kast is in een sobere neoclassicistische stijl met één hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met twee vlakke tussenvelden. De ingewerkte speeltafel aan de prospectzijde is momenteel dichtgemaakt en de speeltafel staat schuin vóór het orgel op het doksaal.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Andreaskerk van Loksbergen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (een deel van het pijpwerk en windladen) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Theodoor Smet. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een neoclassicistische orgelkast.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 1.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 11.
- S.N. 2016: *Sint-Andreaskerk (Loksbergen)* [online], https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Andreaskerk_(Loksbergen) (geraadpleegd op 23 mei 2017).

Hamont-Achel, Hamont, Zwartzusterklooster (kapel), orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.2.3 Hamont-Achel, deelgemeente Hamont - Het orgel in de kapel van het Zwartzusterklooster

Historiek

Het orgel werd gebouwd voor de kapel van het weeshuis van de Zwartzusters in Sint-Truiden. Er zijn geen gegevens gevonden over deze kapel. In 1969 verhuisden de zusters naar Hamont waar reeds sinds 1885 zusters verbleven en waar sinds 1888 een gasthuis voor bejaarden was gebouwd. De kapel van Hamont dateert van 1929-30 en is in neogotische stijl.

Het orgel in de kapel werd gebouwd door de Sint-Truidense orgelbouwer Arnold Clerinx en dateert wellicht van vóór 1847. Arnold Clerinx (1816-1898) ging in de leer bij Pieter-Frans Van Dinter (Tengelen, Nederland). In 1842 vestigde hij zich als zelfstandig orgelmaker in Sint-Truiden. Belangrijk voor zijn uitgebreide oeuvre is zijn in 1847 gepatenteerde transmissiesysteem voor de windlade. Als orgelmaker was hij vooral actief in de provincie Limburg, maar ook in Luik en de toenmalige provincie Brabant. Met de verhuis van de zusters in 1969 werd dit orgel verplaatst naar Hamont. Bij die gelegenheid werden enkele werken uitgevoerd door Edmond Joris.

Beschrijving

Het historisch orgel is een éénklaviersinstrument met aangehangen pedaal en omvat negen registers. Het orgel verkeert in goede staat. Het laat zich herkennen als een laatclassicistisch instrument. De orgelkast is in eclectische stijl en het front bestaat uit twee hoge halfronde uitkragende zijtorens en een vlak gesplitst tussenveld. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de kast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de kapel van het Zwartzusterklooster in Hamont bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Arnold Clerinx, uit diens eerste, vroege bouwperiode.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 81.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 35-45.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 13.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Kapel van de zwartzusters* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/80001 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Clerinx, Arnold* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8035 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Hamont, België (Limburg (Belgisch)) - Zwartzusterklooster, kapel* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 24 mei 2017).

Kinrooi, Molenbeersel, Sint-Leonarduskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.2.4 Kinrooi, deelgemeente Molenbeersel - Het orgel in de Sint-Leonarduskerk

Historiek
Oorspronkelijk bezat Molenbeersel geen kerk, maar vanaf 1772 beschikte het dorp over een Sint-Leonarduskapel. In 1860-1872 werd, naar ontwerp van Herman Jaminé, een neoromaanse pseudokruisbasiliek gebouwd. Deze kerk werd in 1933 vergroot met een centraalbouw met transept, een nieuw koor op de plaats van het oude en een sacristie.

In 1886 bouwde Peter-Jan Vermeulen voor deze kerk een nieuw tweeklaviers orgel. Of er voordien een orgel in de kerk stond, is onduidelijk. Peter-Jan Vermeulen (1830-1910) bouwde behalve in Weert ook een orgelatelier uit in Alkmaar. Slechts acht orgels van Peter-Jan Vermeulen bleven bewaard in Limburg; enkel het orgel van Godsheide werd tot nu toe beschermd. Deze orgels zijn alle herkenbaar aan de eigen makelij van het pijpwerk en aan de globale structuur. In 1989-1990 was het orgel van Molenbeersel onderwerp van restauratie en herstelling door Marc Nagels. Daarbij werd aan de mechaniek gewerkt, werd de windvoorziening vernieuwd en werden het positief en de cornet opnieuw geïntoneerd.

Beschrijving
Het historisch orgel van Molenbeersel betreft een orgel van twee klavieren en aangehangen pedaal. Het bevat achttien (11+7) registers en is in romantische stijl. De historische elementen vormen onder meer het pijpwerk, de tractuur en de orgelkast. Eén sleep bevat geen pijpen wat wijst op een verdwenen register. De orgelkast is in neoclassicistische stijl met één hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met twee vlakke tussenvelden. De middentoren is gekroond met een uurwerk. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de orgelkast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Leonarduskerk van Molenbeersel bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk en de tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Peter-Jan Vermeulen.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 112.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 29.
- LEMMENS M. 1996: *Het Limburgse orgellandschap*, Cultureel erfgoed in Limburg 1, Rijkel, 13, 60.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 1.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 22.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Leonardus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/88667 (geraadpleegd op 19 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Molenbeersel, België (Limburg (Belgisch)) - Sint Leonarduskerk* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 19 juli 2017).

Kinrooi, Geistingen, Sint-Lambertuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Michel Lemmens, 2009)

6.2.5 Kinrooi, deelgemeente Geistingen - Het orgel in de Sint-Lambertuskerk

Historiek

In 1711 en 1763 werd bij visitaties de slechte toestand van de toenmalige kerk van Geistingen aangekaart. Tijdens de 19de eeuw werd de kerk verschillende keren verbouwd en vergroot. Zo werd in 1839 de oude kerk bijna geheel gesloopt (enkel het koor bleef bewaard) en vervangen door een nieuwe neoromaanse kerk op een andere plek. Deze kerk werd uitgebreid in 1878 met een sacristie en in 1899-1900 met een zijbeuk, een transept en met een vernieuwd koor, naar plannen van architect Jozef Tonnaer. Tonnaer verhoogde in 1929 de toren en in 1929 werd de kerk nogmaals vergroot door Karel Gessler.

Rond 1840 bouwden vermoedelijk de orgelmakers Vermeulen uit Weert een nieuw orgel voor de nieuwe kerk. De identificatie van de bouwer, Lambertus Vermeulen (1794-1875), gebeurde op basis van de makelij van de windlade en het pijpwerk dat gelijkend is aan andere orgels van de bouwer. In België is van Lambertus Vermeulen enkel het orgel van de Sint-Pieterskerk te Tongerloo-Bree bewaard gebleven. In 1952 werd het orgel door de firma Aloïs Thunus uit Malmédy uitgebreid met een tweede klavier en gewijzigde dispositie. Ook werd de klavieromvang groter en moesten de registerstijlen van de orgelkast worden doorgezaagd om de klavieren te kunnen plaatsen. De diapason werd met een halve toon verhoogd.

Beschrijving

Het orgel betreft een tweeklaviersorgel met dertien (10+3) registers en is onbespeelbaar. Het historisch orgel valt terug te brengen tot zijn opzet als éénklaviers classicistisch orgel. De historische elementen betreffen de nog aanwezige orgelkast, de windlade, het originele pijpwerk en belangrijke delen van de tractuur. De uitbreiding van 1952 wordt als niet waardevol beschouwd. De orgelkast is in neobarokke stijl met één hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met twee vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de orgelkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Lambertuskerk van Geistingen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer de windlade, het pijpwerk en gedeeltelijk de tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Lambertus Vermeulen. De transformatie van 1952 wordt niet als waardevol beschouwd. De artistieke waarde wordt versterkt door het criterium zeldzaamheid: er zijn weinig orgels van Lambertus Vermeulen bewaard gebleven.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 111.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 28.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 23.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Lambertus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/73161 (geraadpleegd op 19 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Geistingen (Limburg), België (Limburg (Belgisch)) - Sint Lambertuskerk* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 19 juli 2017).

Lanaken, Gellik, Sint-Laurentiuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.6 Lanaken, deelgemeente Gellik - Het orgel in de Sint-Laurentiuskerk

Historiek

De datering van de aanvang van de oude kerk van Gellik is onbekend. Het schip stortte in 1791 en 1792 in waarna het opnieuw gebouwd werd. In 1913-15 werd op dezelfde plaats een nieuwe kerk gebouwd in neogotische basilicale stijl, naar ontwerp van Hubert Martens en Vincent Lenertz.

Het orgel werd oorspronkelijk gebouwd door Arnold Clerinx (Sint-Truiden) voor de oude kerk, al is het niet duidelijk wanneer dat gebeurde. Arnold Clerinx (1816-1898) ging in de leer bij Pieter-Frans Van Dinter (Tengelen, Nederland). In 1842 vestigde hij zich als zelfstandig orgelmaker in Sint-Truiden. Belangrijk voor zijn uitgebreide oeuvre is zijn in 1847 gepatenteerde transmissiesysteem voor de windlade. Als orgelmaker was hij vooral actief in de provincie Limburg, maar ook in Luik en de toenmalige provincie Brabant. In origine betrof dit instrument een éénklaviersorgel met zijbespeling. In 1967 werd het door Emile Verschueren grondig omgebouwd met toevoeging van één klavier, extra pijpwerk en een vrije speeltafel.

Beschrijving

Het huidig orgel bevat twee klavieren en een zelfstandig pedaalwerk. Het omvat in totaal zeventien registers (7+6+4) en is bespeelbaar. Ondanks de transformatie laat het zich herkennen als een laatclassicistisch orgel van Arnold Clerinx. Een belangrijk deel van het originele pijpwerk en de neoclassicistische eiken orgelkast bleven bewaard en vormen de belangrijkste historische elementen. Het prospect bestaat uit twee hoge uitkragende zijtorens en een lage uitkragende middentoren met vlakke tussenvelden. De speeltafel staat schuin vóór de orgelkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Laurentiuskerk in Gellik bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Arnold Clerinx. De 20ste-eeuwse transformatie wordt als niet waardevol beschouwd.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 56.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 35-45.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 1.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 24.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Laurentius* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/921 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Clerinx, Arnold* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8035 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: Gellik, België (Limburg (Belgisch)) - Sint Laurentiuskerk [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 24 mei 2017).

Lanaken, Kesselt, Sint-Michielskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.7 Lanaken, deelgemeente Kesselt - Het orgel in de Sint-Michielskerk

Historiek
De Sint-Michielskerk van Kesselt dateert van 1849 en is in neoclassicistische stijl. In 1953 werd het koor opnieuw gebouwd.

In 1854 werd voor de kerk een nieuw orgel gebouwd door de Maastrichtse firma Pereboom & Leijser. De samenwerking van Theodoor Pereboom (1828-1903) en Jean Leijser (1821-1903) dateert van 1850 toen ze samen een nieuw bedrijf startten in Maastricht. Vermoedelijk werd nog door het bedrijf zelf (dat het onderhoud deed tot 1894) een register gewijzigd.

Beschrijving
Het historisch orgel betreft een vroegromantisch orgel van één klavier en tien registers en is bespeelbaar. Het orgel laat zich in zijn geheel beschouwen als historisch concept van de firma Pereboom & Leijser. De eiken orgelkast is in eclectische stijl. Het vlakke front wordt getopt met drie rechthoekige kappen: twee hoge aan de zijkanten en een lage in het midden. Daartussen bevinden zich in het front telkens tussenvelden. De speeltafel is ingebouwd aan de zijkant van het orgel. Aan de andere zijkant zijn de trappers voor de blaasbalg nog aanwezig.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Michielskerk van Kesselt bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen die aan het orgel herkenbaarheid als vroegromantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door de firma Pereboom & Leijser.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 47-54.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 1.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 25.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Michiels* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/201284 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. 2009: *Orgel kerk Sint-Michael Kesselt, Veldwezelt* [online], http://www.erfgoedplus.be/details/KF.objecten.5882 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Lommel, Lutlommel, Onze-Lieve-Vrouw Maagd der Armenkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.2.8 Lommel, gehucht Lutlommel - Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouw Maagd der Armenkerk

Historiek

Het historisch orgel van de Onze-Lieve-Vrouw Maagd der Armenkerk in Lutlommel is afkomstig uit de kloosterkerk van de Zusters Visitatie in Luik. In 1955 fuseerden de Zusters Visitatie met de Zusters van de Heilige Franciscus van Sales. De kerk van Lutlommel, een gehucht van Lommel, dateert van 1954-55 en werd gebouwd naar ontwerp van F. Theuwissen. De toren zou later aangebouwd zijn.

Het orgel werd gebouwd door Arnold Clerinx (Sint-Truiden) in 1884. Arnold Clerinx (1816-1898) ging in de leer bij Pieter-Frans Van Dinter (Tengelen, Nederland). In 1842 vestigde hij zich als zelfstandig orgelmaker in Sint-Truiden. Belangrijk voor zijn uitgebreide oeuvre is zijn in 1847 gepatenteerde transmissiesysteem voor de windlade. Als orgelmaker was hij vooral actief in de provincie Limburg, maar ook in Luik en de toenmalige provincie Brabant. Aan dit orgel werd later een zwelkast toegevoegd, maar het is niet bekend wanneer of door wie. In 1965 werd het orgel overgebracht uit de kloosterkerk in Luik en werd het vooraan in de Lutlommelse kerk geplaatst. Bij de verplaatsing verwijderde de firma Pels-D'Hondt de niet originele zwelkast. Ook voorzag hij het orgel van een nieuwe blaasbalg.

Beschrijving

Het historisch orgel betreft een orgel met twee klavieren en zelfstandig pedaalwerk. Het omvat in totaal zeventien registers en is bespeelbaar. Het laat zich herkennen als een romantisch orgel, uit de late romantische periode van Arnold Clerinx waarbij een meer grondtonige sonoriteit werd nagestreefd. Vrij uitzonderlijk voor het oeuvre van Clerinx is de neogotische orgelkast. Het orgel wordt bespeeld via een vrijstaande speeltafel.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Onze-Lieve-Vrouw Maagd der Armenkerk van Lutlommel bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Arnold Clerinx. De artistieke waarde wordt bovendien versterkt door het criterium zeldzaamheid: de neogotisch stijl van orgelkast werd slechts uitzonderlijk toegepast door de orgelbouwer. Het orgel bevat ook technische waarde omwille van het gebruik van transmissiesleepladen, ontwikkeld en gepatenteerd door de bouwer zelf.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 131.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 35-45.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 26.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Maagd der Armen* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/80211 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Clerinx, Arnold* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8035 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Lommel, België (Limburg (Belgisch)) - Kerk van de Heilige Maria Maagd der Armen (Lutlommel)* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 24 mei 2017).

Lummen, Genenbos, Sint-Rochuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.9 Lummen, gehucht Genenbos - Het orgel in de Sint-Rochuskerk

Historiek
Een eerste kapel in Genenbos stond er al in 1672. In 1850 werd een kerk gebouwd. Deze kerk werd in 1961 vervangen door een nieuwe kerk.

Peter-Jan Vermeulen bouwde voor deze kerk een nieuw orgel al is niet geweten wanneer dit gebeurde. Peter-Jan Vermeulen (1830-1910) bouwde behalve in Weert ook een orgelatelier uit in Alkmaar. Slechts acht orgels van Peter-Jan Vermeulen bleven bewaard in Limburg; enkel het orgel van Godsheide werd tot nu toe beschermd. Deze orgels zijn alle herkenbaar aan de eigen makelij van het pijpwerk en aan de globale structuur. In 1961 werd het orgel in de nieuwe kerk geplaatst en in 1981 werd het hersteld door Marc Nagels.

Beschrijving
Het huidig orgel in de Sint-Rochuskerk is een romantisch instrument van één klavier. Het omvat tien registers en is momenteel niet bespeelbaar. Het orgel lijdt ernstig onder de warmte door de plaatsing op het doksaal (drie grote ramen zorgen voor de hitte). Het historisch orgel is goed bewaard gebleven. De historische elementen vormen daarbij het pijpwerk, de tractuur en de windlade. De orgelkast is in laatclassicistische stijl en het prospect bestaat uit een hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van het orgel.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Rochuskerk van Genenbos bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer pijpwerk, de tractuur, de windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Peter-Jan Vermeulen.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 1.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 28.
- S.N. 2015: *Genenbos* [online], http://nl.wikipedia.org/wiki/Genenbos (geraadpleegd op 31 juli 2017).

Nieuwerkerken, Binderveld, Sint-Jan de Doperkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst)

6.2.10 Nieuwerkerken, deelgemeente Binderveld - Het orgel in de Sint-Jan de Doperkerk

Historiek
De neoclassicistische zaalkerk van Binderveld dateert van 1842.

In het midden van de 19de eeuw bouwde een voorlopig onbekende bouwer een klein orgel voor de kerk van Binderveld. De verdere geschiedenis van dit instrument is onduidelijk.

Beschrijving
Het orgel betreft een laatclassicistisch viervoetsinstrument met één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat zes registers en is bespeelbaar. Het instrument is als geheel goed bewaard gebleven en geeft blijk van het concept zoals de orgelmaker het uitvoerde. Historische elementen zijn onder meer het pijpwerk en de mechanische tractuur. De orgelkast is in een eclectische stijl en het prospect bestaat uit drie vlakke velden tussen vier stijlen gekroond met een kruis bovenop een sober fronton. De speeltafel is ingebouwd aan de zijkant van de onderkast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Jan de Doperkerk van Binderveld bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk en de mechanische tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 2.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 29.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Jan de Doper* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/22613 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Peer, Linde, Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekte Ontvangeniskerk, orgel (© Erik Vandevoort, 2009)

6.2.11 Peer, deelgemeente Linde - Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekte Ontvangeniskerk

Historiek

Van ca. 1700 tot 1720 stond er een kapel en kluizenaarshut in Linde. Pas in de 19de eeuw zou Linde een kerk krijgen. Op basis van plannen (1856) van Herman Jaminé werd in 1858 begonnen aan de neoromaanse kerk en werd, na de inzegening in datzelfde jaar, de kerk afgewerkt in 1859. In 1889 vonden herstellingswerken plaats. Vergrotingsplannen (1908) van Hubert Martens en Vincent Lenertz werden uitgevoerd in 1910-1911. Daarbij werd het schip naar het westen toe vergroot en werd de toren herbouwd.

In 1879 bouwde Peter-Jan Vermeulen voor deze kerk een nieuw tweeklaviers orgel. Peter-Jan Vermeulen (1830-1910) bouwde behalve in Weert ook een orgelatelier uit in Alkmaar. Slechts acht orgels van Peter-Jan Vermeulen bleven bewaard in Limburg; enkel het orgel van Godsheide werd tot nu toe beschermd. Deze orgels zijn alle herkenbaar aan de eigen makelij van het pijpwerk en aan de globale structuur. Het orgel van Linde werd in 2001 gerestaureerd door Orgelbau Schumacher (Eupen).

Beschrijving

Het historisch orgel van Linde betreft een romantisch orgel van twee klavieren en aangehangen pedaal. Het omvat dertien (9+4) registers, verkeert in goede staat en is bespeelbaar. Het eigenlijke orgel (het pijpwerk, de sleepladen en mechanische tractuur) bleef zowat integraal bewaard. De orgelkast is in eclectische stijl met twee spitse uitkragende zijtorens en een tussenveld oplopend naar het midden toe.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekte Ontvangeniskerk van Linde bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer de windladen, het pijpwerk en de tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Peter-Jan Vermeulen. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een neoclassicistische orgelkast en de contextwaarde van een neoclassicistische orgelkast in een neoclassicistische kerk.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 182.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 28.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 31.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/80726 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Beerse beiaard, klokken, torenuurwerken en orgels* [online], http://beiaardpeer.be/orgel_linde.html (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Linde (bij Peer), België (Limburg (Belgisch)) - Kerk van Onze Lieve Vrouwe Onbevlekt Ontvangen* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Sint-Truiden, Bevingen, Sint-Lambertuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.2.12 Sint-Truiden, deelgemeente Bevingen - Het orgel in de Sint-Lambertuskerk

Historiek
Over de oude kerk van Bevingen is geen informatie gevonden. Rond 1925 werd een nieuwe, neogotische kruisbasiliek gebouwd.

Wellicht vóór 1864 bouwde Arnold Clerinx (Sint-Truiden) een orgel voor de oude kerk van Bevingen. Arnold Clerinx (1816-1898) ging in de leer bij Pieter-Frans Van Dinter (Tengelen, Nederland). In 1842 vestigde hij zich als zelfstandig orgelmaker in Sint-Truiden. Belangrijk voor zijn uitgebreide oeuvre is zijn in 1847 gepatenteerde transmissiesysteem voor de windlade. Als orgelmaker was hij vooral actief in de provincie Limburg, maar ook in Luik en de toenmalige provincie Brabant. Het orgel werd verplaatst naar de nieuwe kerk. Vermoedelijk rond 1900 werd de orgelkast vervangen door een neogotische orgelkast, gemaakt door de orgelmaker Theodoor Ruef (1842-1926). Het orgel werd rond 1985 hersteld door Guido Schumacher (Baelen).

Beschrijving
Het historisch orgel betreft een éénklaviersorgel met zelfstandig pedaalwerk. Het omvat in totaal tien registers en verkeert in goede staat. Op basis van de dispositie en de bouwkenmerken wordt aangenomen dat dit instrument uit de tweede bouwperiode van Clerinx stamt en in laatclassicistische stijl is opgevat. De orgelkast is in een sobere neogotische stijl en het prospect bestaat uit drie velden waarvan het middelste wat groter is dan de zijvelden.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Lambertuskerk van Bevingen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Arnold Clerincx, in zijn tweede bouwperiode. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neogotische orgelkast in een neogotische kerk. Het orgel bevat ook technische waarde omwille van het gebruik van transmissiesleepladen, ontwikkeld en gepatenteerd door de bouwer zelf.

Bibliografie

- DE DIJN C. G. 1976: *Het Orgelbezit in de provincie Limburg*, Kunst en oudheden in Limburg 16, Sint-Truiden, 202.
- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 35-45.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 2.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 32.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Lambertus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/84296 (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Bevingen, België (Limburg (Belgisch)) - Sint Lambertuskerk* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 24 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Clerinx, Arnold* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8035 (geraadpleegd op 24 mei 2017).

Sint-Truiden, Ordingen, Sint-Harlindis en Relindiskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.13 Sint-Truiden, deelgemeente Ordingen - Het orgel in de Sint-Harlindis en Relindiskerk

Historiek
De neogotische kerk van Ordingen dateert van 1858. Het dak van de kerk werd vervangen in 2008.

Omstreeks 1880 bouwde Theodoor Ruef uit Sint-Truiden het orgel van deze kerk. Theodoor Ruef (1842-1926) was een orgelmaker wiens uit Duitsland afkomstige vader nog in de leer was geweest bij Arnold Clerinx uit Sint-Truiden.

Beschrijving
Het orgel van Ordingen betreft een romantisch orgel van twee klavieren en een zelfstandig pedaal. Het omvat twaalf registers en heeft nood aan restauratie. Het historisch orgel is zowat in zijn geheel bewaard gebleven. Het wordt beschouwd als kwalitatief één van de betere orgels van de Limburgse orgelbouwer. De dennenhouten orgelkast is in neogotische stijl en het prospect is zowat geheel vlak met twee ietwat hoge zijtorens en één hogere middentoren met kleine tussenvelden. De speeltafel is geplaatst vóór het orgel.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Harlindis en Relindiskerk in Ordingen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het pijpwerk, de dispositie en de klank) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Theodoor Ruef. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neogotische orgelkast in een neogotische kerk.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 2.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 35.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Harlindis-en-Relindis* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23084 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Sint-Truiden, Runkelen, Sint-Andreaskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Klaas Jaap van der Meijden, 2017)

6.2.14 Sint-Truiden, deelgemeente Runkelen - Het orgel in de Sint-Andreaskerk

Historiek
De neoclassicistische zaalkerk van Runkelen dateert van omstreeks 1850.

De herkomst van het orgel van Runkelen is onbekend maar het orgel werd gebouwd omstreeks 1860. De bouwer van het orgel is niet bekend. Op basis van bouwkenmerken, van onder meer het pijpwerk en de kast, wordt het toegewezen aan de firma's Van Dinter uit Tienen en Vermeulen uit Weert. Beide orgelmakers bouwden verschillende orgels voor parochiekerken in Limburg.

Beschrijving
Het orgel betreft een vroegromantisch orgel van één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat zes registers en verkeert in vervallen toestand. Het staat momenteel wegens restauratiewerken aan de kerk in het koor opgesteld en zal voor de renovatie van de binnenzijde tijdelijk elders opgeslagen worden. Het historisch orgel valt zowat in zijn geheel samen met het huidige instrument. De historische elementen vormen het pijpwerk, de mechanische tractuur, de windlade en de orgelkast met speeltafel. De orgelkast is in een eclectische stijl. Het prospect bestaat uit drie vlakke velden tussen vier stijlen, gekroond met een sober fronton. De speeltafel is ingebouwd aan de zijkant van de onderkast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Andreaskerk van Runkelen bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (zowat het hele binnenwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als vroegromantisch instrument verlenen.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 2.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 33.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Andreas* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23097 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Tongeren, Koninksem, Sint-Servaaskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.15 Tongeren, deelgemeente Koninksem - Het orgel in de Sint-Servaaskerk

Historiek
Koninksem had reeds een kerk vanaf de 11de of 12de eeuw. Deze romaanse kerk werd afgebroken in 1851 en het jaar daarop vervangen door een neoclassicistische kerk.

In 1870 werd voor de kerk een orgel gebouwd door de Maastrichtse firma Pereboom & Leijser. De samenwerking van Theodoor Pereboom (1828-1903) en Jean Leijser (1821-1903) dateert van 1850 toen ze samen een nieuw bedrijf startten in Maastricht. Marc Nagels herstelde het orgel in 2014 waarbij hij de blaasbalg verving (de oude trappers bleven bewaard) en de pijpen schoonmaakte en vertinde.

Beschrijving
Het historisch orgel betreft een romantisch orgel van één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat tien registers en is bespeelbaar. Het orgel is in zijn geheel terug te brengen tot het concept zoals de firma Pereboom & Leijser het heeft uitgevoerd. De orgelkast is in een merkwaardige eclectische stijl die door het atelier enkel in België werd gebruikt, bij slechts een handvol instrumenten. Het bijna geheel vlakke prospect toont twee ietwat hoge zijtorens en een brede hoge middentoren met smalle tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van het orgel.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Servaaskerk van Koninksem bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het hele binnenwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door de Maastrichtse firma Perenboom & Leijser. De artistieke waarde wordt ook versterkt door het criterium zeldzaamheid: de eclectische stijl van orgelkast werd slechts enkele keren en enkel in België toegepast door de orgelbouwers.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 47-54.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 36.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Servaas* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37475 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Tongeren, Mal, Heilige Kruisvindingskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.2.16 Tongeren, deelgemeente Mal - Het orgel in de Heilige Kruisvindingskerk

Historiek
In Mal was er reeds een kruisvindingsparochie vanaf de 9de eeuw. De oude romaanse kerk werd in 1845 afgebroken en in 1845-1846 op dezelfde plek vervangen door een neogotische kerk naar plannen van J. Dumont.

In 1890 werd voor de kerk een nieuw orgel gebouwd door de Maastrichtse firma Pereboom & Leijser. De samenwerking van Theodoor Pereboom (1828-1903) en Jean Leijser (1821-1903) dateert van 1850 toen ze samen een nieuw bedrijf startten in Maastricht. In 1995 voerde Gerard Pels (Herselt) herstellingswerken uit en wijzigde hij ook lichtjes de dispositie.

Beschrijving
Het historisch orgel betreft een romantisch orgel van één klavier. Het omvat zeven registers en is bespeelbaar. Het orgel is (behalve de kleine wijzigingen) in zijn geheel terug te brengen tot het concept dat de firma Pereboom & Leijser in 1890 tot uitvoering bracht. De orgelkast is in neogotische stijl en het prospect bestaat uit drie vlakke velden waarvan het middelste hoger is. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de onderkast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Heilige Kruisvindingskerk van Mal bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (zowat het hele binnenwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door de firma Pereboom & Leijser. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neogotische orgelkast in een neogotische kerk.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 47-54.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 3.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 37.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Heilige Kruisvinding* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/37498 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Mal* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120838 (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Zutendaal, Wiemesmeer, Sint-Jozefkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Lenneke Nijst, 2017)

6.2.17 Zutendaal, deelgemeente Wiemesmeer - Het orgel in de Sint-Jozefkerk

Historiek

De kerk van Wiemesmeer dateert van 1936 en werd gebouwd als kopie van de cisterciënserabdij van Hocht bij Lanaken. De abdijkerk dateerde van de 14de eeuw en was in hoog-gotische stijl maar is momenteel een ruïne waarvan enkel de sacristie overblijft. De kerk van Wiemesmeer werd gerestaureerd na de instorting van het gewelf van de linkerbeuk in 1976.

De instorting uit 1976 vernielde het doksaal en het eerste orgel van de kerk. Over dit orgel werden geen gegevens gevonden. Het huidig orgel is een zowat in zijn geheel bewaard gebleven éénklaviersorgel van Pieter-Adam Van Dinter. Pieter-Adam Van Dinter (1808-1887) was een belangrijke vertegenwoordiger van het orgelmakersgeslacht Van Dinter. Hij was vooral werkzaam in Limburg en Brabant. In oorsprong werd het orgel (vermoedelijk rond 1860) gebouwd voor de Zusters van Liefde in Lovendegem; rond 1896 werd het overgeplaatst naar het Convent of Holly Mount te Tottington (bij Manchester, U.K./Graafschap Lancashire). In 1992 werd het door het kerkbestuur van Wiemesmeer aangekocht en in het koor van de Sint-Jozefkerk gemonteerd door Orgelbau Schumacher (Baelen). Daarbij werd het orgel gerestaureerd en werd de intonatie aangepast aan de grotere kerk. De zijkanten en de achterwand van de kast werden in eik gereconstrueerd.

Beschrijving

Het historisch orgel betreft een laatclassicistisch orgel van één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat elf registers en is bespeelbaar. Het inwendige van het orgel (het pijpwerk, de windlade en mechanische tractuur) bleef zowat integraal bewaard. De eiken orgelkast is in een sobere neobarokke stijl met één hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met twee vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de zijkant van de onderkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Jozefkerk van Wiemesmeer bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (zowat het hele binnenwerk van het orgel) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Pieter-Adam Van Dinter. De artistieke waarde wordt bovendien versterkt door het criterium zeldzaamheid: er zijn in de provincie Limburg een tiental orgels behouden gebleven van Van Dinter; dit orgel is uitzonderlijk goed bewaard gebleven.

Bibliografie

- LEMMENS M. 2004: Historische Orgeln in der Euregio Maas-Rhein - Zweiter Teil, *ISO Journal* 19, 33-34.
- LEMMENS M. 2017: *Te beschermen orgels in de provincie Limburg*, onuitgegeven nota, 3.
- ROOSE P. 2004: *Bescherming orgels in Limburg*, onuitgegeven nota, 38.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Jozef* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23249 (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. 2015: *Sint-Jozefkerk (Wiemesmeer)* [online], https://nl.wikipedia.org/wiki/Sint-Jozefkerk_(Wiemesmeer) (geraadpleegd op 20 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Wiemesmeer (Zutendaal, B) Sint-Jozef* [online], http://www.orgel-schumacher.com (geraadpleegd op 20 juli 2017).

Anzegem, Sint-Vincentiusinstituut (kapel), orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3 WEST-VLAANDEREN

6.3.1 Anzegem - Het orgel in de kapel van de Zusters van de Heilige Vincentius

Historiek

De oorspronkelijke kerk van Anzegem dateert van het einde van de 12de of het begin van de 13de eeuw. In de 19de eeuw werd de kerk te klein bevonden en in 1824 werd besloten het schip af te breken en te vervangen (klaar in 1828). Het orgel werd te klein bevonden voor de grotere kerk en werd in 1847 verplaatst naar de in 1835 gebouwde kapel van de recent opgerichte armenschool met weeshuis. In 1854 werd een nieuwe en grotere kapel gebouwd en werd het orgel daar geplaatst. De parochie van de in 2014 afgebrande Sint-Jan-de-Doperkerk maakt tijdelijk gebruik van de kapel voor haar vieringen.

Het orgel werd oorspronkelijk gebouwd door Lambert-Benoit Van Peteghem en zonen. Bij de overbrenging naar de kapel in 1847 of voor de plaatsing in de nieuwe kapel in 1854 werd het orgel grondig gerenoveerd door Pierre (jr.) Van Peteghem, de jongste zoon van Lambert-Benoit. Zo zijn het manuaalklavier (met een voor die tijd grote omvang van vijf octaven), een groot deel van het pijpwerk en vermoedelijk ook de windlade toe te wijzen aan het werk van Pierre (jr.) Van Peteghem. Het orgelmeubel laat zien dat achttien vroegere registergaten wellicht door Pierre (jr.) Van Peteghem zijn afgedicht. De onderzoeker Édouard Gregoir (1822-1890) maakt vermelding van zestien registers; hij baseerde zich hiervoor op de werklijst van Pierre (jr.) Van Peteghem. In 1936 voerde Jules Anneessens wijzigingen uit zoals het pedaalklavier, de huidige diapason van 435 Hz (de Van Peteghems stemden op ca. 405 Hz) en de tractuur.

Beschrijving

Het huidig orgel van de kapel van de Zusters van de Heilige Vincentius is een orgel met één klavier en aangehangen pedaal. Het orgel omvat zes registers (waarvan er twee zijn opgesplitst) en is bespeelbaar. Ondanks de 20ste-eeuwse ingrepen laat het historisch orgel zich terugbrengen tot de renovaties van 1847-54 waarbij Pierre (jr.) Van Peteghem een consistent laatclassicistisch geheel binnen de oudere kast van zijn vader ontwierp. De 20ste-eeuwse ingrepen van Jules Anneessens worden als niet waardevol beschouwd omdat ze afbreuk doen aan het 19de-eeuwse concept.

Evaluatie

Het historisch orgel van de kapel van de Zusters van de Heilige Vincentius van Anzegem bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer een groot deel van het pijpwerk, de windlade en een deel van de speeltafel) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door leden van de familie Van Peteghem, onder meer Lambert-Benoit en Pierre (jr.).

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel klooster der Zusters van de H. Vincentius in Anzegem*, onuitgegeven nota
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Sint-Vincentius instituut* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/81441 (geraadpleegd op 11 mei 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kapel Zusters van H. Vincentius* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92252 (geraadpleegd op 11 mei 2017).

Anzegem, Ingooigem, Sint-Antonius Abtkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.2 Anzegem, deelgemeente Ingooigem - Het orgel in de Sint-Antonius Abtkerk

Historiek
De huidige driebeukige neogotische kerk van Ingooigem werd gebouwd in 1854-1856 naar ontwerp van architect Pierre Nicolas Croquison uit Kortrijk. De oude kerk werd daartoe in 1840 gesloopt. Over de aanwezigheid van een orgel in de oude kerk zijn geen gegevens voorhanden.

In het nieuwe kerkgebouw werd in 1859 een orgel van Louis-Benoit Hooghuys uit Brugge geplaatst. Het betrof een laatclassicistisch orgel met één klavier en aangehangen pedaal van veertien toetsen in een neogotische orgelkast. In het begin van de 20ste eeuw waren er enkele kleine wijzigingen (waaronder wellicht het toevoegen van een register en het uitbreiden van het trompetregister). Het is niet duidelijk wie deze werken uitvoerde. Het onderhoud werd onder meer voorzien door de firma's Loncke Orgelbouw (Zarren) en Maene (Ruiselede).

Beschrijving
Het huidig orgel in de Sint-Antonius Abtkerk is een orgel met één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat tien registers en is bespeelbaar. Het pijpwerk van de bourdon 8-voet is erg verzorgd. Opvallend voor dit orgel is de neogotische orgelkast. Het betreft een typisch laatclassicistisch orgel van Hooghuys. Louis-Benoit Hooghuys (1822-1885) startte omstreeks 1845 een eigen atelier in Brugge en verdiepte zich in tendensen zoals de neogotiek. Dit kon onder meer dankzij de contacten en samenwerking met de Engelse orgelexpert John Sutton (1820-1873). Waar Hooghuys zich voor de orgelkasten liet inspireren door de neogotiek, hield hij voor het orgel zelf veeleer vast aan een laatclassicistische samenstelling. Na het overlijden van Sutton werden de orgelkasten van Hooghuys soberder van opzet. De orgelbouwer was vooral in de provincie West-Vlaanderen actief. Het meubel in Ingooigem bevat panelen in de voet aan de frontzijde met gesculpteerde briefpanelen in bas-reliëf, ook de afsluit-luiken van de klaviatuur bevatten dergelijke briefpanelen.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Antonius Abtkerk van Ingooigem bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer pijpwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Louis-Benoit Hooghuys. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neoclassicistische orgelkast in een neoclassicistische kerk.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Antonius Abt in Ingooigem (Anzegem)*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Kerk Sint-Antonius Abt* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/81580 (geraadpleegd op 27 april 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel parochiekerk Sint-Antonius Abt* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92254 (geraadpleegd op 27 april 2017).
- S.N. s.d.: *Hooghuys, Louis-Benoit* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8123 (geraadpleegd op 27 april 2017).

Avelgem, Outrijve, Sint-Pieterskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Agentschap Monumenten en Landschappen, 2009)

6.3.3 Avelgem, deelgemeente Outrijve – Het orgel in de Sint-Pieterskerk

Historiek

Het orgel in de Sint-Pieterskerk van Outrijve dateert van 1741 en is afkomstig uit de parochiekerk van Ouwegem bij Oudenaarde. De bouwgeschiedenis van de oorspronkelijke kerk van Ouwegem is niet volledige bekend. Vermoedelijk was er in de 12de eeuw een kruiskerk die in de gotische periode wellicht uitgebreid is. Verdere uitbreiding kwam er in 1661 met waarschijnlijk een heropbouw met een bredere middenbeuk. In de 18de eeuw werd het interieur vernieuwd, onder meer door de toevoeging van een doksaal en orgelkast, met wellicht ook een nieuw orgel. Doorheen de 19de eeuw waren er plannen om de kerk opnieuw uit te breiden. Dit werd pas gerealiseerd in het laatste kwart van die eeuw. Het orgel was toen al vervangen door een nieuw instrument in 1867. In Outrijve gaan vroeggotische resten van de kerk terug tot de 13de eeuw. De toren dateert waarschijnlijk uit de 15de eeuw, versterkt in 1879. Er waren wijzigingen aan het gebouw op het eind van de 15de eeuw, in 1616-1625 en in 1788 en kleine verbouwingen begin 20ste eeuw. De daken werden vernieuwd in 1972.

Pieter Van Peteghem sr. bouwde in 1741 een orgel voor de kerk van Ouwegem. Pieter Van Peteghem sr. (1708-1787) was de grondlegger van de bekende orgelmakersdynastie Van Peteghem. Hij vestigde het atelier ca. 1730 in Gent. Wellicht stond het daar, tot de verhuis in ca. 1867 naar de kerk van Outrijve, onaangeroerd als een balustrade-orgel. Bij de verhuis werd een nieuw strijk-register toegevoegd door Carel van Thuynen. Ook werden twee registers (tertsfluit 1 1/5 en cymbel 2 rang) geschrapt. In 1905 werd een nieuwe blaasbalg geplaatst, werd het orgel naar achter geschoven en werd aan de voorzijde een tweedehandsklavier geplaatst. Deze werken werden uitgevoerd door Théophile-Adolphe Delmotte. In 1922 werd oorlogsschade gerepareerd en werd door Firmin Joris een kleine speeltafel vóór het orgel geplaatst. Bij een gedeeltelijke restauratie in 1989 werd het klavier terug aan de achterkant geplaatst en werd het orgel terug naar voor geschoven. Ook werd het ontbrekende cymbel-register toegevoegd via nieuw pijpwerk.

Beschrijving

Het huidig orgel van de Sint-Pieterskerk van Outrijve is een balustrade-orgel van één klavier en aangehangen pedaal en omvat elf registers. Het orgel is bespeelbaar. De orgelkast is op 4-voetsmaat en herkenbaar als balustrade-type. Het prospect bestaat uit twee hoge halfronde uitkragende zijtorens en een middenveld in twee delen. Een embleem van een harpspelende Koning David versiert de onderkast. Een groot deel van het pijpwerk, de windlade en het wellenbord zijn nog origineel. Het orgel laat zich herkennen als een barokorgel in een barokke orgelkast. Het is vermoedelijk het oudst bewaarde orgel van Pieter Van Peteghem sr.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Pieterskerk van Outrijve bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer een groot deel van het pijpwerk, het wellenbord en de windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als barok instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Pieter sr. Van Peteghem. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een barok orgel in een barokke orgelkast. Bovendien wordt de artistieke waarde versterkt door het criterium zeldzaamheid: er zijn van Pieter Van Peteghem sr. niet veel orgels bewaard gebleven. De 19de- en 20ste-eeuwse aanpassingen worden als niet waardevol beschouwd.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Pieters in Outrijve (Avelgem)*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Pieters* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/79332 (geraadpleegd op 13 mei 2017).

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel parochiekerk Sint-Pieters* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92261 (geraadpleegd op 13 mei 2017).

Beernem, Sint-Joris, Sint-Joris ten Distelkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.4 Beernem, deelgemeente Sint-Joris - Het orgel in de Sint-Joris ten Distelkerk

Historiek

In Sint-Joris zou al in de 11de eeuw een kapel hebben gestaan. De kapel evolueerde tot kerk waarvan de bouwgeschiedenis deels onduidelijk is. De kerk zou vernield zijn tijdens de godsdiensttwisten van de 16de eeuw. Rond 1610-1615 werd de kerk heropgebouwd in een barokke stijl. In 1837 werd een nieuwe kerk gebouwd in classicistische Louis-Philippe-stijl. In 1958-1960 werd het dak verhoogd.

In 1832 bouwde Pierre-Charles Van Peteghem een orgel voor de kerk. Het orgel werd altijd toegewezen aan Lambertus Van Peteghem, toch weten Antoon Fauconnier en Patrick Roose duidelijk aan te tonen dat het orgel van Pierre-Charles is en een halve eeuw later werd gebouwd. Pierre-Charles Van Peteghem (1776-1852) was de oudste zoon van Lambert-Benoit Van Peteghem. Hij werkte samen met zijn jongere broer Lambert-Corneille in het oude atelier in Gent. Hij was actief in de provincies Oost- en West-Vlaanderen, Antwerpen en Vlaams-Brabant. Of in de kerk van Beernem een ouder orgel stond is niet bekend, maar Pierre-Charles heeft wel ouder pijpwerk en een windlade van een ouder orgel opnieuw gebruikt. De herkomst van dit materiaal is niet gekend. In de late 19de eeuw zou nog gewerkt zijn aan het orgel, al is niet geweten door wie. Rond 1960 heeft de firma Loncke (Esen) aan het orgel gewerkt en de dispositie aangepast. Onder meer de registers Vulwerk 3k en Kromhoorn 8’ werden toegevoegd, de laatste ter vervanging van de vroegere Trompette 8’. Verder werd ook aan de windvoorziening gewerkt en werd het klavier vervangen.

Beschrijving

Het huidig orgel van Sint-Joris is een aangepast classicistisch instrument met één klavier. Het omvat acht registers en is bespeelbaar. Ondanks de transformatie laat het historisch instrument zich beschrijven als een classicistisch instrument van de hand van Pierre-Charles Van Peteghem. De historische elementen vormen het oude pijpwerk (zowel het 18de-eeuwse, als het pijpwerk van Pierre-Charles zelf), de mechanische tractuur en de orgelkast. De kast is in een sobere neoclassicistische stijl en het prospect bestaat uit twee vlakke zijtorens en een vlak tussenveld. De speeltafel is ingebouwd aan de prospectzijde.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Joris ten Distelkerk van Sint-Joris bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het oude pijpwerk: dat van de 18de eeuw en dat van Pierre-Charles Van Peteghem, de mechanische tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Pierre-Charles Van Peteghem. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een neoclassicistische orgelkast en de contextwaarde van een neoclassicistische orgelkast in een classicistische kerk.

Bibliografie

- FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, 19-24.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Sint-Joris-ten-Distel-kerk* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/89389 (geraadpleegd op 25 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Van Peteghem, Pierre-Charles* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8017 (geraadpleegd op 25 juli 2017).

Blankenberge, Uitkerke, Sint-Amanduskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Michel Lemmens, 2011)

6.3.5 Blankenberge, deelgemeente Uitkerke - Het orgel in de Sint-Amanduskerk

Historiek

Het historisch orgel van de Sint-Amanduskerk in Uitkerke werd gebouwd voor de kapel van de reguliere kanunniken van Sint-Augustinus van de Eekhoutabdij in Brugge. De kapel van de abdij ontstond in de 14de of 15de eeuw. Na de opheffing van de abdij in 1796 werd het gehele domein verkocht en in 1803 werden alle gebouwen gesloopt, behalve een nog bewaarde toegangspoort in de Eekhoutstraat. Het orgel werd in 1797 gekocht door de pastoor van Uitkerke. De oorspronkelijke kerk van Uitkerke werd gebouwd rond 1089. In 1572 werd de kerk vernield waarna ze hersteld werd. Het kerkbestuur besliste in 1889 tot een grondige uitbreiding van de kerk, waarbij het oorspronkelijk grondplan ingrijpende veranderingen kende. De nieuwe kerk werd ontworpen in neogotische stijl en was klaar in 1892.

De bouwer van het oudste deel van het orgel is onbekend. Van dat instrument bleef enkel de vroegbarokke orgelkast, gedateerd 1624, bewaard. Dit 4-voets orgelmeubel bevatte vermoedelijk een éénmanualig instrument. Opvallend is de bekroning met onder meer een beeld van Sint-Augustinus en het wapenschild van de opdrachtgever: Niklaas van Troostenberghe, abt van de Eekhoutabdij van 1623 tot 1653.

In de loop van de 18de eeuw is de Brugse orgelbouwersfamilie Berger verantwoordelijk voor het onderhoud van het orgel. Op basis van dateringen op het oudste pijpwerk uit 1731 (er is geen 17de-eeuws pijpwerk meer aanwezig) wordt gesteld dat vermoedelijk op dat moment het orgel werd uitgebreid met een positief en dus een tweede klavier. De onderkast van het orgel werd toen ook verbreed.

Later in de 19de eeuw ondergaat het instrument grote veranderingen. Hooghuys bouwt het orgel tussen 1860-1865 om door de toevoeging van een zelfstandig pedaal met eigen registers. De vleugelstukken aan de onderkast werden toen uitgelengd om het pedaalpijpwerk plaats te geven. Ook paste Hooghuys de dispositie aan en verving pijpwerk. De 19de-eeuwse magazijnbalg is wellicht ook van Hooghuys.

Een laatste transformatie dateert van 1953 waarbij Joseph en Pieter Loncke het orgel voorzagen van een elektro-pneumatische toets- en registertractuur en een vrijstaande speeltafel. In 1987 werden herstellingswerken uitgevoerd door Philippe Busschaert.

Beschrijving

Het huidig orgel van de Sint-Amanduskerk in Uitkerke is een orgel met twee klavieren en pedaal. Het omvat twintig registers en verkeert in een toestand van verval. Ondanks de vele verbouwingen is het eigenlijke instrument te typeren als een 18de-eeuws barok geheel, zoals beoogd door de familie Berger. De historische elementen (de kast en een deel van het pijpwerk) van een orgel met positief (en wellicht aangehangen pedaal) bleven deels bewaard. Het historische pijpwerk raakte verspreid bij latere verbouwingen. De vele latere transformaties worden als niet waardevol beschouwd. De orgelkast is in renaissancestijl, maar kent ook al barokke versieringselementen zoals de putti bovenop de zijtorens. Het prospect bestaat uit een spitse uitkragende middentoren en twee hoge naar achter buigende hoektorens met daartussen vlakke gedeelde tussenvelden. De vrijstaande speeltafel staat naast het orgel in een nis op het doksaal.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Amanduskerk van Uitkerke bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (een deel van het pijpwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als barok instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door de familie Berger. De artistieke waarde van het orgel ook wordt versterkt door de

zeldzaamheid van de 17de-eeuwse orgelkast. In Vlaanderen worden slechts een 35-tal orgelmeubels uit de 17de eeuw bewaard. Bovendien heeft het orgel historische waarde door de aanwezigheid van het wapenschild van de opdrachtgever (Niklaas van Troostenberghe) bovenop de bekroning van de orgelkast.

Bibliografie

- PEETERS F. & VENTE M. A. 1984*: De orgelkunst in de Nederlanden van de 16e tot de 18e eeuw*, Amerongen, 209.
- FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, 39-48.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Sint-Amanduskerk, kerkhofmuur en gedenkzuil* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/45079 (geraadpleegd op 11 mei 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgels kerk Sint-Amandus* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92248 (geraadpleegd op 11 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Berger (familie)* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8061 (geraadpleegd op 11 mei 2017).

Bredene, Sint-Rikierkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

Bredene, Sint-Rikierkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.6 Bredene - Het orgel in de Sint-Rikierkerk

Historiek

De bouwgeschiedenis van de oorspronkelijke kerk van Bredene is onduidelijk. De kerk werd hersteld na het beleg van Oostende (1601-1604) en werd uitgebreid in de 18de eeuw. De bouwvallige kerk werd volledig vervangen door een nieuwe neogotische kerk in 1871-1876 naar ontwerp van Pierre François Buyck (Brugge) die werd gewijd in 1876. De kerk werd voltooid in 1897-1907 naar plannen van Etienne Timmery (Brugge).

Voor de oude kerk van Bredene bouwde Andries Jacob Berger (Brugge) tussen 1750 en 1780 een nieuw orgel. Andries-Jacob Berger (1702-1774) is de bekendste telg van de Brugse familie van orgelbouwers die vooral in West-Vlaanderen actief was. Louis Hooghuys (Brugge) plaatste vermoedelijk in 1876 het orgel over naar de nieuwe kerk en wijzigde het sterk. In 1935 restaureerde de firma Loncke (Esen) het orgel. Bij de werken werd de Bourdon 16' (bas) door Loncke toegevoegd en pneumatisch afgeleid naar het pedaal. Van het orgel van Berger bleef enkel een gedeelte van het pijpwerk over. Het merendeel werd door Hooghuys vervangen.

Beschrijving

Het huidig orgel van Bredene betreft een orgel van één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat negen registers en is bespeelbaar. Het huidig orgel is een romantisch instrument maar doorheen de transformaties laat het orgel zich herleiden tot een eenklaviers barok viervoetsorgel van Andries-Jacob Berger. De historische elementen vormen de orgelkast en een klein gedeelte van het pijpwerk (een deel van de Gambe 8' en van de Doublette 2'). De orgelkast is in laatbarokke stijl en het prospect bestaat uit twee uitkragende zijtorens en een hogere uitkragende middentoren, met schuine naar het midden toe oplopende tussenvelden. De vrijstaande speeltafel staat vóór het orgel.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Rikierkerk van Bredene bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (een klein gedeelte van het pijpwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als barok instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Andries Jacob Berger. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een barok orgel in een laatbarokke orgelkast. De latere toevoegingen en wijzigingen worden als niet waardevol beschouwd.

Bibliografie

- FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, 482-487.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Rikier, Bredene-Dorp* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/54405 (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Berger, Andries-Jacob* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8061 (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Bredene, België (West-Vlaanderen) – Sint-Rikierkerk (Bredene-Dorp)* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 30 juli 2017).

Brugge, Dudzele, Sint-Pietersbandenkerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.7 Brugge, deelgemeente Dudzele - Het orgel in de Sint-Pietersbandenkerk

Historiek

In de tweede helft van de 12de eeuw werd een eerste kerk in romaanse stijl in Dudzele gebouwd. Tijdens de godsdiensttroebelen in de tweede helft van de 16de eeuw werd de kerk deels vernield. Gedurende de 17de en 18de eeuw werden de kerk en de toren verschillende keren hersteld en omgebouwd. In de 19de eeuw werd de kerk verlengd. Inmiddels was een deel van de oude romaanse kerkruïne overgebleven naast de kerk. De huidige kerk is in de stijl van een 17de-eeuwse hallenkerk.

In 1872-1874 bouwde Louis-Benoit Hooghuys een orgel voor de kerk. Het is niet duidelijk of er voorheen een ander orgel stond. Louis-Benoit Hooghuys (1822-1885) startte omstreeks 1845 een eigen atelier in Brugge en verdiepte zich in tendensen zoals de neogotiek. Dit kon onder meer dankzij de contacten en samenwerking met de Engelse orgelexpert John Sutton (1820-1873). Waar Hooghuys zich voor de orgelkasten liet inspireren door de neogotiek, hield hij voor het orgel zelf veeleer vast aan een laatclassicistische samenstelling. Na het overlijden van Sutton werden de orgelkasten van Hooghuys soberder van opzet. De orgelbouwer was vooral in de provincie West-Vlaanderen actief. In 1985 werd het pijpwerk van het orgel geschoond. De gaten van de balg werden gedicht door pater Livinus van de abdij van Steenbrugge. In 2005 werd het orgel gerestaureerd door de firma Loncke (Zarren). Daarbij werden het pijpwerk, de tracturen en de balg hersteld.

Beschrijving

Het huidig orgel van Dudzele betreft een laatclassicistisch instrument met twee klavieren en zelfstandig pedaalwerk. Het omvat 28 (15+8+6) registers en is bespeelbaar. Het orgel is zowat in zijn geheel bewaard gebleven en de historische elementen vormen onder meer het pijpwerk, de tracturen, de speeltafel en de orgelkast. De kast is in neobarokke stijl met speeltafel aan de zijkant van de onderkast. Het prospect voor het groot orgel bestaat uit vijf torens, waarvan de centrale uitkragende halfronde middentoren de grootste is, gevolgd door de uitkragende halfronde zijtorens met daartussen nog lagere halfronde uitkragende middentorens met vlakke tussenvelden tussen de torens.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Pietersbandenkerk van Dudzele bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk, de tractuur en de speeltafel) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Louis-Benoit Hooghuys.

Bibliografie

- FAUCONNIER A. & ROOSE P. 1986: *West-Vlaanderen - Arrondissement Brugge en Oostende*, Het Historisch Orgel in Vlaanderen IVa, Brussel, 201-208.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Pietersbanden met kerkhof en westbouwruïne Sint-Leonarduskerk* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/79708 (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- BRAET F. 1985: *Het ontstaan van het Hooghuys Orgel* [online], http://sarephta.be (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Dudzele, België (West-Vlaanderen) - Sint Pieters-Bandenkerk* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Hooghuys, Louis-Benoit* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8123 (geraadpleegd op 30 juli 2017).

Jabbeke, Sint-Blasiuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.8 Jabbeke - Het orgel in de Sint-Blasiuskerk

Historiek

Jabbeke had volgens de vroegste bronnen reeds in 988 een kerk. De bouwgeschiedenis daarvan is onbekend. Ca. 1128 werd de kerk verbouwd tot een groter stenen romaans kerkgebouw. Een gotisch koor werd toegevoegd in 1339. De toren werd deels verwoest in de godsdiensttwisten van de 16de eeuw. De kerk moest regelmatig hersteld worden. In 1869 besloot de kerkraad om de kerk te slopen en een nieuwe kerk te bouwen. De nieuwe neogotische kerk werd in 1871 opgetrokken naar ontwerp van de Brugse architect Antonius Verbeke (1828-1907).

In 1859 bouwde Louis-Benoit Hooghuys een orgel voor de oude kerk. Louis-Benoit Hooghuys (1822-1885) startte omstreeks 1845 een eigen atelier in Brugge en verdiepte zich in tendensen zoals de neogotiek. Dit kon onder meer dankzij de contacten en samenwerking met de Engelse orgelexpert John Sutton (1820-1873). Waar Hooghuys zich voor de orgelkasten liet inspireren door de neogotiek, hield hij voor het orgel zelf veeleer vast aan een laatclassicistische samenstelling. Na het overlijden van Sutton werden de orgelkasten van Hooghuys soberder van opzet. De orgelbouwer was vooral in de provincie West-Vlaanderen actief. Het orgel werd overgeplaatst naar de nieuwe kerk. In 1872 werd het orgel door de firma Loncke grotendeels vernieuwd en beneden achterin het koor geplaatst.

Beschrijving

Het huidig orgel van Jabbeke is een instrument met één klavier en aangehangen pedaal. Het omvat veertien registers en is bespeelbaar. Ondanks de transformatie laat het historisch orgel zich beschrijven als een laatclassicistisch instrument van Louis-Benoit Hooghuys. De historische elementen vormen een gedeelte van het pijpwerk en de orgelkast. Het meubel is in een neoclassicistische stijl en het prospect bestaat uit twee lage halfronde uitkragende zijtorens en een hogere uitkragende halfronde middentoren met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingewerkt aan de prospectzijde van de orgelkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Blasiuskerk van Jabbeke bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het resterende pijpwerk) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Louis-Benoit Hooghuys.

Bibliografie

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Blasius* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/88727 (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Hooghuys, Louis-Benoit* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8123 (geraadpleegd op 30 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Jabbeke, België (West-Vlaanderen) - Sint Blasiuskerk* [online], http://www.orgbase.nl (geraadpleegd op 30 juli 2017).

Kortrijk, Sint-Rochuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.9 Kortrijk - Het orgel in de Sint-Rochuskerk

Historiek
Als buitengehucht van de stad Kortrijk beschikte Walle over een eigen kapel. In 1861 ontstond een zelfstandige parochie met Sint-Rochus als patroonsnaam. In dat jaar werd een noodkerkje opgetrokken. De nieuwe kerk werd gebouwd tussen 1863-1870 naar ontwerp van C. Favoreel-Tillieux. De westertoren dateert van 1875 naar ontwerp van Pierre Nicolas Croquison. In 1884 werd de kerk ingewijd.

In de kapel van Walle stond een orgel dat in 1861 werd overgebracht naar de noodkerk en in 1864 naar de nieuwe kerk. Bij de plaatsing van het doksaal verhuisde Jean-François Van Houtte het orgel daarheen. Het is niet duidelijk wat met dit orgel gebeurde bij de plaatsing van het nieuwe orgel in 1894.

In 1890-1891 wordt aan architect August Van Assche gevraagd om plannen te maken voor de twee orgelbuffetten. In diezelfde periode wordt ook aan Charles Anneessens gevraagd om een orgel te ontwerpen voor de twee meubels. De plannen van Van Assche worden uitgevoerd door meubelmaker Mathias Zens. In 1894 wordt het orgel geplaatst en met een concert ingewijd. In 1904 vond een revisie plaats door Joseph Deprez. Het huidige onderhoud gebeurt door Paul Andriessen.

Beschrijving
Het historisch orgel in de Sint-Rochuskerk is een romantisch orgel van twee klavieren en pedaal. Het omvat 26 registers en is bespeelbaar. Het orgel bleef zowat ongewijzigd bewaard en het pijpwerk laat enkele opvallendheden zien, zoals een subbas in hoge kwaliteit eik en een zeer wijd trompetpijpwerk dat fungeert als tuba in het pedaal. De gedeelde symmetrische orgelkast is in neogotische stijl en het gesplitst front is geheel vlak met een vooruitspringende bovenkast en twee lagere zijvelden en een hoger middenveld. De vrijstaande speeltafel staat vóór de linkse orgelkast.

Evaluatie
Het historisch orgel van de Sint-Rochuskerk in Kortrijk bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (zowat het hele orgel) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Charles Anneessens. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de contextwaarde van een neogotische orgelkast in een neogotische kerk. Het orgel heeft ook zeldzaamheidwaarde want het is eerder uitzonderlijk dat instrumenten in het oeuvre van Charles Anneessens nagenoeg ongewijzigd bewaard bleven.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Het orgel in de Sint-Rochuskerk van Kortrijk, Inventaris*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel parochiekerk Sint-Rochus* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92297 (geraadpleegd op 12 mei 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Sint-Rochuskerk, neogotische parochiekerk* [online], http://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/60090 (geraadpleegd op 12 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Anneessens, Charles* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/7994 (geraadpleegd op 12 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Van Assche, Auguste* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/4897 (geraadpleegd op 12 mei 2017).
- S.N. s.d.: *Zens, Mathias* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/6175 (geraadpleegd op 12 mei 2017).

Lendelede, Sint-Blasiuskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.10 Lendelede - Het orgel in de Sint-Blasiuskerk

Historiek

Lendelede had in de eerste helft van de 12de eeuw een stenen kerk, vermoedelijk ter vervanging van een houten kerk. Tijdens het einde van de 13de of het begin van de 14de eeuw wordt de huidige vroeggotische toren gebouwd. In het begin van de 16de eeuw wordt de romaanse kerk afgebroken en vervangen door een laatgotische hallenkerk. In 1777 werd de kerk uitgebreid en verlengd met twee traveeën. In 1788 en 1821 waren er reparaties en vernieuwingswerken aan de kerk. In 1835-36 werd de kerk opnieuw uitgebreid via de aanbouw van lagere kruiskappellen of transeptarmen. In 1899 werd de westgevel vernieuwd en in 1982-84 werd de kerk gerestaureerd.

Reeds vanaf het midden van de 18de eeuw beschikte de kerk van Lendelede over een orgel. Dit orgel verdween echter bij de bouw van een nieuw orgel in 1871. Dit nieuwe orgel werd in 1871-1872 gebouwd door Philippe-Jacques Forrest uit Geluveld, toen werkzaam in Gent. De orgelkast was van de hand van M. Liebaert uit Ieper. Philippe-Jacques Forrest (1832-1912) was een orgelbouwer die anderhalf jaar werkte in het orgelatelier van de bekende en invloedrijke Franse orgelbouwer Aristide Cavaillé-Coll en zich toen vestigde in zijn geboortedorp (Geluveld). Hij was vooral in de provincie West-Vlaanderen werkzaam. Het orgel van Lendelede werd in het interbellum hersteld en gewijzigd door Jules Anneessens. Verdere werken zouden uitgevoerd zijn in 1954 en rond 1976. De laatste herstellingen zijn van 1984 door de firma Andriessen.

Beschrijving

Het huidig orgel betreft een romantisch orgel van twee klavieren en aangehangen pedaal. Het omvat zestien (9+7) registers en is bespeelbaar, maar heeft nood aan een restauratie. De historische elementen die het orgel terugbrengen tot zijn romantische opzet hebben nogal geleden onder de werken, maar zijn herkenbaar als het pijpwerk en de tractuur. De huidige windvoorziening (wellicht geplaatst tijdens het interbellum) is ontoereikend en wordt als niet waardevol beschouwd. De eiken orgelkast is in neoclassicistische stijl met een hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingebouwd aan de prospectzijde.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Blasiuskerk van Lendelede bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het pijpwerk en de tractuur) die aan het orgel herkenbaarheid als romantisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Philippe-Jacques Forrest.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Blasius in Lendelede*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel parochiekerk Sint-Blasius* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92345 (geraadpleegd op 22 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Blasius* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/91503 (geraadpleegd op 22 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Forrest, Jacobus-Philippus* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8099 (geraadpleegd op 22 juli 2017).

Meulebeke, Marialoop, Sint-Leo en Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.11 Meulebeke, wijk Marialoop - Het orgel in de Sint-Leo en Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk

Historiek

Het gehucht Marialoop beschikte sinds het einde van de 16de eeuw over een kapel, gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw ter Ruste, die bekendheid had als bedevaartsplek. De kapel werd in 1832 opengesteld voor de eredienst waarna de pastoor ijverde voor een kerk voor het gehucht. In 1838 werd de laatclassicistische Sint-Leokerk ingewijd en in 1842 wordt de parochie tot succursale verheven en werd de naam Onze-Lieve-Vrouw Bezoeking toegevoegd. De torenspits werd afgewerkt in 1854. Schade na de Tweede Wereldoorlog werd hersteld in 1957-58 en in 1979 werd de toren gerenoveerd. In 1981 werden sacristieën bijgebouwd en in de beginjaren van 2000 werd de kerk nogmaals gerestaureerd.

In 1846 bouwde Leonard Lovaert voor deze kerk een orgel, een schenking van molenaar Amandus Loncke (1792-1846). Leonard Lovaert (1802-1872) was een hoofdzakelijk in Oost-Vlaanderen actieve orgelmaker. Hij vestigde zich in Gent en is bekend als een experimentele bouwer met uitvindingen zoals een windlade met koperen cancellen in plaats van houten. Vermoedelijk in het begin van de 20ste eeuw werden wijzigingen aan de dispositie doorgevoerd. In 1931 werden herstellingen uitgevoerd door Jules Anneessens (Menen) en in 1960 door de firma Loncke (Esen). In 1990 voerde Marc Loncke onderhoudswerken uit aan het orgel.

Beschrijving

Het huidig orgel heeft één klavier en omvat negen registers. Het orgel is bespeelbaar doch vertoont veel gebreken en heeft nood aan restauratie. Het pijpwerk draagt sporen van stembeurten en de diapason is wellicht flink verhoogd. Ook zijn een aantal registers verdwenen, vermoedelijk een doublette en een trompet sup. Verder is ook de tremulant deels verdwenen en buiten werking. Ondanks dat het orgel zich nu laat typeren als romantisch instrument laat het zich doorheen alle wijzigingen zien als een laatclassicistisch instrument. De historische elementen vormen het resterende originele pijpwerk, de mechanische tractuur, de windvoorziening en de kast. De eiken orgelkast is in een sobere neoclassicistische stijl met een hoge halfronde uitkragende middentoren en twee lagere halfronde uitkragende zijtorens met vlakke tussenvelden. De speeltafel is ingebouwd aan de prospectzijde. Opvallend zijn de eiken panelen in het front die verwijzen naar de schenking door Amandus Loncke. De panelen dragen de tekst “AMANDUS LONCKE DEDIT” en “SUO LOCO NATALI 1846”.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Leo en Onze-Lieve-Vrouw Bezoekingskerk van de wijk Marialoop in Meulebeke bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het resterende pijpwerk, de mechanische tractuur en de windvoorziening) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Leonard Lovaert. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een neoclassicistische orgelkast en de contextwaarde van een neoclassicistische orgelkast in een neoclassicistische kerk. Het orgel heeft bovendien historische waarde door de aanwezigheid van de panelen in de onderkast die verwijzen naar de persoon van Amandus Loncke, die het orgel schonk aan de kerk.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Leo & Onze-Lieve-Vrouw Bezoeking in de wijk Marialoop in Meulebeke*.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Kerk Sint-Leo en Onze-Lieve-Vrouw Bezoeking* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/90109 (geraadpleegd op 22 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Marialoopplaats* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/114461 (geraadpleegd op 22 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kerk Sint-Leo & Onze-Lieve-Vrouw Bezoeking (wijk Marialoop)* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92198 (geraadpleegd op 22 juli 2017).

Roeselare, Oekene, Sint-Martinuskerk, orgel (© Paul Andriessen, 2006)

6.3.12 Roeselare, deelgemeente Oekene - Het orgel in de Sint-Martinuskerk

Historiek

Hoewel Oekene reeds in de 12de eeuw een bidplaats heeft, is er pas vanaf de 17de eeuw een vermelding van de bouw van een kerk. De westtoren echter dateert van de 15de eeuw. In 1895 werd de kerk in oostelijke richting uitgebreid met drie traveeën, een absis en een sacristie, naar ontwerp van Jules Soete (Roeselare). De door een bominslag aangerichte schade tijdens de Tweede Wereldoorlog werd hersteld. In 1995 werd de kerk gerestaureerd door NV Vandekerckhove uit Ingelmunster.

In 1779-1781 bouwden Pieter sr. en Lambert-Benoit Van Peteghem uit Gent een nieuw orgel voor de kerk. Pieter Van Peteghem sr. (1708-1787) was de grondlegger van de bekende orgelmakersdynastie Van Peteghem. Hij vestigde het atelier ca. 1730 in Gent. Lambert-Benoit (1742-1807) was de tweede zoon van Pieter Van Peteghem sr. en nam het atelier over in 1776. Hij bleef wonen in diens nog bestaande herenhuis in de Drabstraat in Gent. De orgelkast werd gemaakt door J. Staes uit Rumbeke. Oorspronkelijk werd het instrument geplaatst als balustrade-orgel. In 1838 en 1848 werd het orgel gekuist, de uitvoerder is onbekend. In 1895 voerde Philippe-Jacques Forrest (Roeselare) wijzigingen uit aan het orgel. Zo plaatste hij het orgel naar achter en verplaatste hij de speeltafel naar de prospectzijde. In 1934 installeerde Oscar Anneessens (Kortrijk) een vrije speeltafel met aangehangen pedaal. Volgens de werklijst van Jules Anneessens (Menen) zou ook hij werken uitgevoerd hebben aan het orgel; het is onbekend wanneer dit zou gebeurd zijn. Jos Loncke en zonen (Esen/Zarren) voerde diverse werken uit tussen 1962 en 1974.

Beschrijving

Het huidig orgel is een barok orgel van één klavier en aangehangen pedaal. Het orgel omvat dertien registers en is in verwaarloosde staat. De tremulant, rossignol en ventil zijn verdwenen. Het historisch orgel laat zich omschrijven als een barok instrument dat erg geleden heeft onder de verbouwingen, maar nog enkele historische elementen heeft zoals het pijpwerk, de windlade en de kast. De latere toevoegingen, zoals de vrije speeltafel en de verwijdering van de spelen, worden als niet waardevol beschouwd. De kast is in Louis XVI-stijl en heeft een viervoetsfront. Het prospect bestaat uit twee identieke delen, bestaande uit een hoge halfronde uitkragende middentoren en vlakke zijvelden, gescheiden door een stijl. De vrijstaande speeltafel staat vóór de orgelkast.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Martinuskerk van Oekene bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer het pijpwerk, de windlade en de orgelkast) die aan het orgel herkenbaarheid als barok instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Pieter sr. en Lambert-Benoit Van Peteghem.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel in de parochiekerk Sint-Martinus in Oekene*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Parochiekerk Sint-Martinus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23375 (geraadpleegd op 22 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kerk Sint-Martinus* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92157 (geraadpleegd op 22 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Van Peteghem, Pieter (sr.)* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8013 (geraadpleegd op 22 juli 2017).

Roeselare, Beitem, Sint-Godelievekerk, orgel (© Onroerend Erfgoed, foto: Jan Grieten, 2017)

6.3.13 Roeselare, gehucht Beitem - Het orgel in de Sint-Godelievekerk

Historiek

Beitem was een gehucht langs de steenweg tussen Roeselare en Menen dat als dorp ontstond in de tweede helft van de 19de eeuw. Een kerk met neoclassicistische inslag werd gebouwd in 1865-1866, maar werd in 1918 verwoest. De nieuwe kerk, naar plannen van Charles Van Moerkerke (Roeselare) en stilistisch aansluitend bij de regionale baksteengotiek, dateert van 1922.

De kerkfabriek van Beitem kocht tot tweemaal toe een orgel over. Het eerste orgel werd aangekocht van Ardooie en dateerde uit 1753, vermoedelijk gemaakt door Pierre-Joseph De Rijckere (Kortrijk). Dat orgel werd samen met de oude kerk verwoest tijdens de Eerste Wereldoorlog. Een twee orgel werd aangekocht in 1932 en in de nieuwe kerk geplaatst door Jules Anneessens (Menen). Dit orgel werd gebouwd door Louis-Benoit Hooghuys (Brugge) in 1884 voor het Sint-Niklaasinstituut in Kortrijk. Louis-Benoit Hooghuys (1822-1885) startte omstreeks 1845 een eigen atelier in Brugge en verdiepte zich in tendensen zoals de neogotiek. Dit kon onder meer dankzij de contacten en samenwerking met de Engelse orgelexpert John Sutton (1820-1873). Waar Hooghuys zich voor de orgelkasten liet inspireren door de neogotiek, hield hij voor het orgel zelf veeleer vast aan een laatclassicistische samenstelling. Na het overlijden van Sutton werden de orgelkasten van Hooghuys soberder van opzet. De orgelbouwer was vooral in de provincie West-Vlaanderen actief. In 1962 voerde Henri Laureys (Gent-Ledeberg) herstellingen uit aan het orgel. De speeltafel laat zestien registerknoppen zien waarvan er drie dichtgemaakt zijn, vermoedelijk omwille van drie registers die, via thans verdwenen transmissies, zowel op het groot orgel als op het positief inzetbaar waren.

Beschrijving

Het huidig orgel is een laatclassicistisch orgel van twee klavieren met aangehangen pedaal. Het omvat dertien registers en is bespeelbaar maar laat sporen van verval zien. Het historisch orgel is zowat integraal bewaard gebleven en laat zich kenmerken als een laatclassicistisch orgel. De elementen daarbij zijn onder meer het pijpwerk, de mechanische tractuur en de eiken windlade. De orgelkast is een uiterst sober uitgewerkt rechtlijnig meubel zonder typerende stijlkenmerken. Het prospect bestaat uit drie vlakke velden. De speeltafel is vrijstaand vóór het orgel geplaatst.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Sint-Godelievekerk van Beitem bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (onder meer pijpwerk, tractuur en windlade) die aan het orgel herkenbaarheid als laatclassicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Louis-Benoit Hooghuys.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel in de parochiekerk Sint-Godelieve in Rumbeke in de wijk Beitem*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Meensesteenweg (Rumbeke)* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/101387 (geraadpleegd op 25 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kerk Sint-Godelieve (Rumbeke, wijk Beitem)* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92178 (geraadpleegd op 25 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Parochiekerk Sint-Godelieve* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23326 (geraadpleegd op 25 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Hooghuys, Louis-Benoit* [online], https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8123 (geraadpleegd op 25 juli 2017).

Tielt, Schuiferskapelle, Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk, orgel (© Paul Andriessen, 2017)

6.3.14 Tielt, deelgemeente Schuiferskapelle - Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk

Historiek

Vermoedelijk kort voor 1242 had Schuiferskapelle een kapel gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw Geboorte. De kapel raakte in ca. 1570-1590 sterk beschadigd door de godsdienstoorlogen. De kapel werd heropgebouwd en in 1613 opnieuw ingewijd. In 1705 vernietigde een storm de kapel opnieuw volledig. Ze werd snel opnieuw opgebouwd en in 1786-1788 uitgebreid tot een kerk. In 1838-1840 werd de kerk vervangen. In aansluiting op het classicistische koor werd, naar ontwerp van de Tieltse stadsarchitect Van Caneghem, de neoclassicistische kerk gebouwd. In 1962 werden de kerk en de pastorie hersteld van oorlogsschade.

Kort voor de kerk vernieuwd werd, in 1832, bouwde Charles-Louis Van Houtte een orgel. Charles-Louis Van Houtte (1809-1865) was een West-Vlaamse orgelbouwer, met een atelier in Vichte en nadien in Waregem. Hij was vooral actief in Zuid-West-Vlaanderen en in de aansluitende regio in Oost-Vlaanderen. Zijn bouwwijzen leunen aan bij de concepten van de vroeg-19de-eeuwse Van Peteghems (misschien is hij wel bij hen in de leer geweest). Voor Van Houtte zou dit orgel het eerste werk geweest zijn. Het orgel werd kort na de verbouwing overgeplaatst naar de nieuwe kerk. Jules Anneesen (Menen) herstelde het orgel en plaatste een elektro-ventilator in 1930. Er waren herstellingen door Joseph Loncke (Esen) in 1958-59 en door Paul Andriessen (Menen) in 2004. Het is niet duidelijk wanneer de werken plaatsvonden en door wie ze werden uitgevoerd, maar onder meer volgende aanpassingen werden aangetroffen bij inventarisatie: de toetsen van het klavier werden vernieuwd, de tremulant is verdwenen, het pijpwerk heeft geleden onder allerhande ingrepen, zoals de verhoging van de diapason, het verwijderen van pijpenkoren en een register (Clarion 4 bas) en de ophoging van de orgelkast. Het orgel was oorspronkelijk geplaatst in de doksaalbalustrade en is naar achter verplaatst waarbij de speeltafel naar de prospectzijde werd overgebracht.

Beschrijving

Het huidig orgel van Schuiferskapelle is een classicistisch orgel van één klavier. Het omvat tien registers en is bespeelbaar. Ondanks alle wijzigingen laat het historisch orgel zich herleiden tot het classicistisch orgel dat Charles-Louis Van Houtte gepland had. De historische elementen daarbij zijn onder meer het resterende originele pijpwerk, de mechanische tractuur, de magazijnbalg. Ook de originele dispositie die deels gedocumenteerd is via archiefbronnen of die af te leiden is uit de oude boringen in het pijprooster mag hier als element gelden. De orgelkast is in grenenhout en is in neoclassicistische stijl. De kast betrof oorspronkelijk een 4-voetsmeubel en is nu opgehoogd tot 6-voets. Het prospect bestaat uit twee identieke delen, bestaande uit een hoge halfronde uitkragende middentoren en vlakke zijvelden, gescheiden en geflankeerd door een stijl.

Evaluatie

Het historisch orgel van de Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk van Schuiferskapelle bevat artistieke waarde omwille van de historische elementen (het resterende pijpwerk, de mechanische tractuur, de magazijnbalg en de originele dispositie) die aan het orgel herkenbaarheid als classicistisch instrument verlenen. De artistieke waarde wordt versterkt door de representativiteit als instrument gebouwd door Charles-Louis Van Houtte. De artistieke waarde wordt ook versterkt door de ensemblewaarde van een classicistisch orgel in een neoclassicistische orgelkast en de contextwaarde van een neoclassicistische orgelkast in een neoclassicistische kerk.

Bibliografie

- S.N. s.d.: *Inventaris orgel parochiekerk Sint-Antonius Abt in Ingooigem (Anzegem)*, onuitgegeven nota.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Onze-Lieve-Vrouw Geboortekerk* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/87220 (geraadpleegd op 23 juli 2017).
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *Orgel kerk Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte* [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/92211 (geraadpleegd op 23 juli 2017).
- S.N. s.d.: *Van Houtte, Charles-Louis* [online], http://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/persoon/8155 (geraadpleegd op 23 juli 2017).